

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ  
BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA VÝTVARNÝCH UMĚNÍ  
FACULTY OF FINE ARTS

FUNKCIONALISTICKÉ NÁHROBKY V BRNĚ  
FUNKTIONALIST GRAVESTONES IN BRNO, CZECH REPUBLIC

DISERTAČNÍ PRÁCE  
DOCTORAL THESES

AUTOR PRÁCE MgA. Karin Písaříková

AUTHOR

ŠKOLITEL Prof. PhDr. Jan Sedlák, CSc.

TUTOR

BRNO, DUBEN 2012

BRNO, APRIL 2012

Disertační práce byla vypracována během prezenčního doktorského studia ve studijním programu „Umění ve veřejném prostoru a umělecký provoz“ a v tematickém okruhu „Sepulkrální umění“ na Fakultě výtvarných umění Vysokého učení technického v Brně.

Autor: MgA. Karin Písaříková

Školitel: Prof. PhDr. Jan Sedlák, CSc.

Brno , duben 2012

## **Funkcionalistické náhrobky v Brně**

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně za pomoci zdrojů, které jsou uvedeny v literatuře na konci této práce. Citované cizojazyčné zdroje jsem osobně přeložila

© Karin Písaříková 2012

## Anotace

Tato disertační práce je kritickým průzkumem funkcionalistických náhrobků na brněnských hřbitovech. Součástí práce je stručná charakteristika funkcionalismu jako architektonického směru a přehled architektů, kteří tvořili podle jeho zásad.

## Annotation

This dissertation thesis is researching functionalistic sepulchral monuments in Brno cemeteries. Part of the dissertation is simple characteristic of functionalistic architecture and architects creating according to its principles.

## Klíčová slova

náhrobek, meziválečná moderna, funkcionalismus, funkcionalističtí architekti, Brněnské hřbitovy, Bohuslav Fuchs, Josef Polášek, Norbert Troller, Bohumil Babánek, Hladík, Laušman, Tomola, Racek

# Obsah

|                                                         |    |
|---------------------------------------------------------|----|
| Úvod.....                                               | 8  |
| Funkcionalismus v sepulkrální architektuře.....         | 18 |
| Funkce pomníku.....                                     | 21 |
| Kritéria pro výběr funkcionalistických náhrobků.....    | 22 |
| Ústřední hřbitov .....                                  | 23 |
| Prof. arch. Ing. Bohuslav Fuchs, DrSc.....              | 25 |
| Ing. arch. Josef Polášek.....                           | 35 |
| Prof. Ing. arch. Emil Králík.....                       | 43 |
| Prof. Ing. Arch. Vladimír Fischer.....                  | 46 |
| Prof. Ing. arch. Dr. techn. Bohumil Babánek .....       | 48 |
| Akad. arch. Ing. Bohumír František Antonín Čermák ..... | 50 |
| Arch. Vilém Kuba.....                                   | 55 |
| Ing. arch. Oto Eisler.....                              | 57 |
| Ing. arch. Josef Marek.....                             | 59 |
| Ing. arch. Jan Víšek.....                               | 60 |
| Prof. Ing. arch. Jiří Kroha.....                        | 64 |
| Ing. arch. Miroslav Putna.....                          | 67 |
| Ing. arch. Josef Kranz.....                             | 69 |
| Prof. Ing. arch. Bedřich Rozehnal, DrSc.....            | 71 |
| Ing. Arch. Mojmír Kyselka st.....                       | 73 |
| Arch. František Kalivoda.....                           | 75 |

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| Hřbitov Brno- Královo pole, Myslínova ulice.....       | 77  |
| Ing. arch. Jaroslav Grunt.....                         | 78  |
| Hřbitov v Brně-Řečkovících.....                        | 80  |
| Hřbitov Brno-Slatina.....                              | 81  |
| Soběšický lesní hřbitov .....                          | 83  |
| Židenický hřbitov.....                                 | 84  |
| Profesor ing. arch. Jaroslav Syřiště.....              | 85  |
| Brněnský židovský hřbitov.....                         | 86  |
| Viktor Oppenheimer.....                                | 89  |
| Akad. arch. Ing. Bohumír František Antonín Čermák..... | 95  |
| Ing. arch.Norbert Troller.....                         | 101 |
| Kamenické firmy.....                                   | 107 |
| Mimobrněnské realizace.....                            | 113 |
| Akad. arch. František Lydie Gahura.....                | 113 |
| Ing. arch. Bohumil Tureček.....                        | 116 |
| Specifika tématu.....                                  | 118 |
| Průběh zpracování práce.....                           | 120 |
| Výsledky a poznatky disertační práce.....              | 122 |
| Závěr.....                                             | 125 |
| Medailony sochařů.....                                 | 125 |

|                                             |     |
|---------------------------------------------|-----|
| Sochař Rudolf Březa.....                    | 125 |
| Sochař Antonín Kalvoda.....                 | 126 |
| Sochař Hubert Kovařík .....                 | 127 |
| Sochař Josef Kubíček .....                  | 128 |
| Eduard Milén .....                          | 128 |
| Přehled použitých pramenů a literatury..... | 130 |
| Obrazová příloha.....                       | 135 |

# Úvod

Cílem této práce je přiblížit typologii funkcionalistických náhrobků a provést průzkum a popis náhrobků originálně řešených i několika sériově vyráběných typů na dvanácti brněnských hřbitovech: Ústředním hřbitovu, Židovském hřbitovu a hřbitovech v Brně – Židenicích, Jehnicích, Komíně, Králově Poli, Líšni, Řečkovících, Slatině, Soběšicích, Tuřanech a v Žebětíně, ve snaze přispět svou prací k doplnění informací o této specifické formě architektury, vznikající v období klasické moderny.

Tématu sepulkrálního umění jsem se věnovala již dříve a na toto téma obhájila svou magisterskou práci, ale téma meziválečné architektury, které mi bylo doporučeno mým školitelem, Prof. PhDr. Janem Sedlákem, CSc. pro mě bylo novým. Proto bylo důvodné zaměřit se na prohloubení poznatků z oblasti architektury, která v meziválečném období vznikala a architektů, kteří v té době tvořili.

Po studiu literatury o funkcionalismu, jako směru a práci s archivem, jsem provedla výzkum empirickými metodami, pozorováním a měřením in situ i metodami logickými – abstrakcí a konkretizací, analýzou a syntézou, indukcí i dedukcí. Základní informace jsem čerpala z publikací zmíněných v přehledu literatury.

## Obecný stav poznatků o řešené problematice

Architektura období české klasické moderny je téma, které je zpracováváno poměrně často. Míra publikovaných informací se však liší podle typu stavby, a proto se zde sepulkrálie objevují pouze okrajově, pokud se nejedná o významné projekty.

Současná odborná uměleckohistorická literatura na téma českého umění náhrobku je dosud nemnohá, a tato situace se příliš neliší od zahraničí, i když v posledních letech se snad zájem o tuto problematiku zvyšuje a vznikají nová zpracování, často ve formě diplomových prací a příspěvků do sborníků<sup>1</sup>.

Existující publikace se téměř výhradně zaměřují na období před první světovou válkou, a současně v nich převládají hlediska kulturně-historická či vlastivědná nad umělecko-historickými. O poznání lépe jsou zpracovány některé židovské hřbitovy, ale i zde jsou

---

<sup>1</sup> V současnosti např. ROHÁČEK, Jiří (ed.), EPIGRAPHICA & SEPULCRALIA III., Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR, v.v. i., v letech 2008-2010. Praha, 2011.



předmětem zájmu v drtivé většině náhrobky časově spadající do konce 19. století.

V evropských zemích, ve kterých jsem měla díky studijním stážím možnost srovnání - Německu, Rakousku a Itálii a okrajově ve Velké Británii - je obdobná situace jako u nás. Zájem veřejnosti o náhrobky se soustřeďuje zejména na náhrobky známých osobností a na atraktivní sochařskou výzdobu hrobů.

V německém Kasselu byla již r.1951 založena *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal* (AFD), která provozuje od roku 1979 *Zentralinstitut für Sepulkralkultur* a od roku 1992 velkoryse pojaté *Museum für Sepulkralkultur*. Součástí muzea je i odborná knihovna a společnost vydává tematicky zaměřené publikace a časopis *Friedhof und Denkmal – Zeitschrift für Sepulkralkultur*.

Hlavní působení institutu je spíše kulturního, kulturně-historického a sociologického rázu. Zaměřuje se zejména na umírání, smrt a připomínku zemřelých, ale součástí jeho programové náplně jsou i výstavy a publikace z okruhu uměleckohistorického a archeologie.<sup>2</sup>

Ve Vídni je součástí sídla městské pohřební služby - *Bestattung Wien* malé museum pohřebnictví *Bestattungsmuseum* a na Institutu dějin umění Vídeňské university jsou v nabídce předmětů zaměřených na památkovou péči pravidelně zařazovány návštěvy vídeňských hřbitovů a popisy náhrobků, většinou do období secese. Prohlídky vídeňských hřbitovů zaměřené i na sochařské monumenty jsou také součástí nabídky turistických služeb.

V Itálii vyšlo několik výpravných publikací o tzv. monumentálních hřbitovech - *Cimietri monumentali*, zejména O hřbitovech v Miláně, Janově, Benátkách a židovských hřbitovech. I v těchto publikacích jsou zpracovány většinou jen monumenty 19. století a zřídka první poloviny století dvacátého, a je nutno dodat, že se architektura klasické moderny, jak ji vnímáme v současnosti, projevila v italské sepulkrální architektuře jen okrajově.

Ve Velké Británii je pozice Památkové péče tradičně silná a zájem o náhrobky, tzv. stone rubbing (kopírování textů třením tuhy o papír položený na náhrobní kámen) i návštěvy hřbitovů patří k obecné kultuře. Londýnská soukromá *Highgate cemetery* již několik let provozuje prohlídky zdejších hřbitovů s průvodcem, ovšem většinu náhrobků na těchto hřbitovech lze časově zařadit do období empíru.

Máme-li hovořit o našich zemích, potom musíme zmínit hlavní město Prahu, jejímž

---

<sup>2</sup> např. SÖRRIES, Reiner (ed.), KNÖLL, Stefanie. *Großes Lexikon zur Bestattungs- und Friedhofskultur*, díl II., Kassel, 2005.

hřbitovům byla věnována výstava „*Pražská pohřebiště a hřbitovy – součást historického a kulturního dědictví*“, která proběhla na přelomu roku 2005 a 2006 na Staroměstské radnici a je zdařile dokumentována v doprovodném katalogu<sup>3</sup>. Výstava představila existující i zrušené hřbitovy na celém území Prahy z hlediska architektonického, urbanistického, historického a kulturního a zároveň u každého současného či zaniklého hřbitova a pohřebiště<sup>4</sup> popsala jeho historii, vznik a zánik, výčet významných osobností a současný stav. Rovněž tak průvodce *Klíč k pražským hřbitovům* autora Petra Kovaříka se zabývá historií a současným stavem pražských hřbitovů<sup>5</sup>. Upozorňuje nejen na hroby významných osobností na různých hřbitovech, ale také na funerální plastiku. Konkrétně Olšanským hřbitovům se pak věnuje dvoudílná publikace Miloše Szaba<sup>6</sup>, která rovněž nabízí medailonky osobností a stručné údaje o pomnících.

## Přehled použitých pramenů

Při zpracování textových i obrazových částí této práce jsem vycházela především z terénního průzkumu, a tedy z optické prohlídky brněnských hřbitovů a archivních pramenů - Archiv města Brna, Moravský zemský archiv, Archiv magistrátu města Brna.

Kompletní soupis literatury, ze které jsem v této práci čerpala, uvádím spolu s prameny a elektronickými zdroji, v abecedním pořadí v závěru své práce. Na tomto místě proto zmiňuji jen prameny nejdůležitější.

Pokud jde o definici funkcionalismu a taktéž o kritiku tohoto pojmu, vycházela jsem ze soudobých autorů: Karla Teigehe<sup>7</sup>, Jana Evangelisty Kouly<sup>8</sup> a Karla Honzíka<sup>9</sup>, současné literatury o architektuře meziválečného období v Brně: „*Ve znamení moderny. Architektura 20. století v Brně*“,<sup>10</sup> katalogu výstavy „*O nové Brno. Brněnská architektura 1919-1939*“,<sup>11</sup>

<sup>3</sup> SKALICKÁ, Eva. (ed.) KAŠPAR, Vojtěch. *Pražská pohřebiště a hřbitovy*. Praha : Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2006. 164 s.

<sup>4</sup> „Pohřebiště, místo určené pro pohřbívání lidí. Pokud toto místo souviselo s kostelem nebo jinou stavbou církevního charakteru (například kaplí), popřípadě s křížem, jedná se již o hřbitov.“ In UNGER, Josef. *Pohřební rítus I. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. ed. MALINA, Jaroslav. 1. vydání, Brno : Nauma, 2006. 246 s.

<sup>5</sup> Přehled literatury o pražských hřbitovech, zejména o hřbitově Malostranském lze nalézt v bakalářské práci: VLHA, Ondřej. *Náhrobek Václava Pešiny z Čechorodu na Malostranském hřbitově v Praze : bakalářská práce*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, 2010 Vedoucí bakalářské práce Pavel Suchánek. Dostupné na: [http://is.muni.cz/th/61369/ff\\_b/Bakalarska\\_prace.txt](http://is.muni.cz/th/61369/ff_b/Bakalarska_prace.txt)

<sup>6</sup> SZABO, Miloš. *Pražské hřbitovy – Olšanské hřbitovy I. a II.*, 1. vyd. Praha : Libri, 2010. A SZABO, Miloš. *Pražské hřbitovy II. díl – Olšanské hřbitovy III.* 1. vyd. Praha : Libri, 2011.

<sup>7</sup> TEIGE, Karel. *Moderní architektura v Československu*. Praha, 1930.

<sup>8</sup> KOULA, Jan Evangelista. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. Století*. Praha : Česká grafická unie, 1940.

<sup>9</sup> HONZÍK, Karel. *Tvorba životního slohu*. Praha : Horizont, 1976.

<sup>10</sup> SEDLÁK, Jan. *Ve znamení moderny. Architektura 20. století v Brně*, Brno : FOTEP, 2004.

<sup>11</sup> KUDĚLKOVÁ, Lenka. KUDĚLKA, Zdeněk. CHATRŇÝ, Jindřich. *O nové Brno. Brněnská architektura 1919-1939 (kat. výst.)*. Brno : Muzeum města Brna, 2000.

katalogu výstavy „*Slavné brněnské vily*“<sup>12</sup> a z obohacujících konzultací s mým školitelem, Prof. PhDr. Janem Sedlákem CSc., který se architekturou klasické moderny dlouhodobě zabývá. Tématu brněnského funkcionalismu se aktuálně věnuje také například projekt „*Brněnské architektonické stezky*“, mapující stavební produkci architektů a jednotlivých brněnských městských částí ve 20. a 30. letech dvacátého století.

Autorství sepulkrálií jsem zjišťovala z archivních pramenů, nacházejících se zejména v archivu a fotoarchivu Muzea města Brna - Oddělení dějin architektury a urbanismu, Archivu města Brna, Moravského zemského archivu v Brně apod. Podstatným zdrojem relevantních informací byly rovněž konzultace s pamětníky a zaměstnanci Muzea města Brna, z nichž bych chtěla na tomto místě jmenovat alespoň Mgr. Jindřicha Chatrného. Nejdůležitějším a nenahraditelným zdrojem však byl průzkum in situ.

Publikace spolku Obecní dům, věnované architektům působícím v první polovině 20. století, pak posloužily k poznání díla jednotlivých architektů a získala jsem z nich i základní data o autorech sepulkrálií, případně jsem použila encyklopedie: „*Česká republika – architektura XX. století. Díl I. Morava a Slezsko*“<sup>13</sup> a Tomanův „*Nový slovník československých výtvarných umělců I. a II.*“<sup>14</sup>

Prostudovala jsem i archivní prameny k výstavě soudobé kultury v Československu, jejíž součástí byla i expozice prací, věnovaných pohřebnímu kultu organizovaná prof. Karlem Ortem. Zajímavou se ukázala být útlá publikace „*Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928*“<sup>15</sup>.

V díle Prof. PhDr. Romana Prahla CSc., který se věnuje umění náhrobku v českých zemích v období klasicismu,<sup>16</sup> jsem se inspirovala, jak přistupovat k popisu sepulkrální architektury a k vymezení základních typů náhrobků, hřbitovních plastik i objektů. Ač se autor věnuje jinému časovému období, jde prozatím snad o nejucelenější českou publikaci k dané problematice.

Co se týče brněnských hřbitovů, čerpala jsem mnohé obecné informace z knihy Jiřího Endlera „*Příběhy brněnských hřbitovů*“ (2010) a osobní korespondence s autorem. Rovněž tak z publikace Mileny Flodrové „*Brněnské hřbitovy: průvodce po jejich historii, čestných*

<sup>12</sup> SEDLÁK, Jan (ed.) ČERNÁ, Iveta. ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar. CHATRNÝ, Jindřich. KUDEĚLKOVÁ, Lenka. VYBÍRAL, Jindřich. *Slavné brněnské vily*. 1. vyd. Praha : Foibos, 2006.

<sup>13</sup> KOHOUT, Michal. TEMPL, Stephan. ZATLOUKAL, Pavel. *Česká republika – architektura XX. století. Díl I. Morava a Slezsko*. Praha : Zlatý řez, 2005.

<sup>14</sup> TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců I. a II.*, Praha, 1947.

<sup>15</sup> *Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928*, Brno. 15 s. Nedatováno, autor neuveden.

<sup>16</sup> PRAHL, Roman. *Umění náhrobku v českých zemích 1780–1830*. Praha : Academia, 2004.

*hroboch města Brna*“ (1992) a z osobních konzultací. Tyto publikace se sice soustředí zejména na historii pohřebiště, výčet významných osobností a současný stav, přesto mi byly nepostradatelnými prameny. Dříve vydané publikace, jako je například publikace „*Průvodce brněnským hřbitovem*“ s podtitulem „*Hroby významných lidí*“<sup>17</sup> z roku 1925 nebo doplněná publikace „*Průvodce brněnskými hřbitovy*“<sup>18</sup> z roku 1946 se pro mnou zkoumané časové období neukázaly příliš prospěšné, neboť se věnují náhrobkům staršího data. Ze sešitu „*BRNO. Průvodce ústředním hřbitovem, kolumbáři, urnovým hájem a hřbitovy obcí Velkého Brna*“ jsem čerpala údaje o kamenických firmách, které publikaci sponzorovaly.<sup>19</sup> Evidenční údaje mi byly poskytnuty správou Ústředního hřbitova. Náhrobky na židovském hřbitově jsem konzultovala s ing. arch. Jaroslavem Klenovským a čerpala z jeho uveřejněných textů „*Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska*“ a „*Náhrobek jako výtvarné dílo (na židovských hřbitovech Moravy a Slezska)*“. Obecně historii židovského hřbitova v Brně popisuje autor Petr Špunar v knize „*Židovský hřbitov v Brně-Židenicích a osudy lidí s ním spojené*“ (2006). Evidenční údaje jsem čerpala z digitalizované mapy židovského hřbitova, která napomáhá přesné lokaci náhrobků.

## Několik slov k funkcionalismu

Pojem funkcionalismus se v současnosti v mnoha případech přehodnocuje a zužuje ve prospěch termínu modernismus či klasická, případně meziválečná moderna. Přesto bych se tu pokusila uvést stručnou charakteristiku. Jak vyplývá z názvu směru, jeho charakteristickými znaky byly: co největší respektování funkce, tedy účelu stavby, odstranění zbytečných, a tudíž nefunkčních, prostor a důraz na logiku, který charakterizoval netradiční tvorbu zejména 20. až 40. let 20. století.

Co se týká samotného termínu, byl ve dvacátých letech mezi evropskou a zejména sovětskou avantgardou užívanější termín *konstruktivismus*, v Itálii *architettura razionale* (*racionalismus*) a v anglosaských zemích (do dnešní doby frekventovanější) tzv. *international style* (*mezinárodní sloh*), *modernismus* nebo *modern movement* (*moderní hnutí*). Dále byly v souvislosti s funkcionalismem používány pojmy jako *syntetismus* či *purismus*. V pozdních dvacátých letech se nicméně v SSSR i jinde diskutovalo o tom, zda

<sup>17</sup> *Průvodce brněnským hřbitovem* vydala Okresní péče o mládež v roce 1925; Arne Novák je jako autor předmluvy jediným jmenovitě uvedeným.

<sup>18</sup> *Průvodce brněnskými hřbitovy*. Předmluva: HRABÁK Josef. Brno : Okresní péče o mládež, 1946.

<sup>19</sup> RŮŽIČKA, Josef R. *Průvodce ústředním hřbitovem, kolumbáři, urnovým hájem a hřbitovy obcí Velkého Brna*. Brno, Nedatováno, pol. 30. let 20. stol.

podstatu modernistického úsilí nevystihuje lépe termín *funkcionalismus* a okolo roku 1930 se *funkcionalismus* stává ustáleným pojmem pro modernistickou architekturu v Evropě.

Obecně by se program funkcionalismu dal popsat sloganem „forma následuje funkci“. Tedy vynechání samoučelných dekorativních prvků a jejich nahrazení věcností formy a přiznanou racionální konstrukcí a vzhled stavby určený jejími provozními, ekonomickými, sociálními, hygienickými a jinými funkcemi. Princip funkčnosti se ve funkcionalistické architektuře neomezoval výlučně na jednotlivé stavby či kolektivní bydlení v nájemních domech, ale také na otázky urbanismu. Města měla podle tohoto principu odpovídat novému racionálnímu řádu, řádu účelnosti a ekonomie, řádu „nového života“, „tempu moderního života“.<sup>20</sup> Změnu pojetí ovlivnily důsledky rozvinuté průmyslové revoluce – moderní organizace práce v továrně, kult inženýrství a strojové techniky a záliba v účelnosti vyjádřená v americké pragmatické filozofii.<sup>21</sup> Významným centrem funkcionalistických teorií se stalo porevoluční Rusko, kde se rozvinuly významově obdobné pojmy produktivismu a konstruktivismu a kde zásluhou M. J. Ginzburga,<sup>22</sup> hlavního představitele sovětské konstruktivistické skupiny Obce soudobých architektů, došlo k zobecnění termínu „*funkcionalismus*“.<sup>23</sup> Dalším důležitým střediskem výchovy k funkcionalismu byl Bauhaus (založen 1906), jehož vedoucí osobností byl Walter Gropius.<sup>24</sup>

Přelomovou publikací byla práce Le Corbusiera „*Za novou architekturou*“, která v originále vychází roku 1923, a jejíž části byly publikovány v dobových časopisech. Dále bylo pro teorii funkcionalismu v mezinárodním měřítku určující stanovisko CIAM (*Congrès International d'Architecture Moderne*), jehož manifest z první konference roku 1928, na

<sup>20</sup> ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 178

<sup>21</sup> Idem. s. 263

<sup>22</sup> Ginzburg roku 1927 označuje funkcionalismus za vyšší typ architektury konstruktivistické. NOVÝ, Otakar. *Česká architektonická avantgarda*. Praha : Prostor, Praha, 1998; s. 258

<sup>23</sup> Idem.

<sup>24</sup> Jeho program z roku 1919 hlásá jednotu umění pod vedením architektury, přímý vztah umění k řemeslu a scelení umění a techniky. V roce 1924 byl program přeformulován – zejména zdůrazňoval nutnost spojitosti umění a průmyslu. Významná je i Gropiova ediční činnost. Ale prakticky všichni vedoucí školy byly osobnostmi s vynikající praxí: Hannes Meyer, Ludwig Karl Hilbersheimer, Ludwig Mies van der Rohe, i náš architekt Zdeněk Rossmann. Stěžejním dílem moderní architektury je továrna na kopyta u Hannoveru zvaná „Faguswerk“ autorů Gropia a Meyera, která byla navržena jako skelet. Obal kovové konstrukce a skleněné tabule z roku 1911 – 13 předstihující dobu svým ryze účelovým pojetím. Gropius rovněž v teorii a praxi propagoval zprůmyslnění stavebnictví a v návaznosti na to urbanistický koncept tzv. řadové výstavby. V dalších fázích Gropius úspěšně přednáší a tvoří v Anglii a USA. Nejde mu pouze o stavbu, ale i o prostředí pro život – o totální architekturu. Tyto své názory publikoval v knize: „Scope of total architecture“ roku 1955. Další představitel Hans Meyer byl jako teoretik extrémním funkcionalistou: neuznával uměleckou složku architektury a tvrdil, že všechny věci tohoto světa jsou násobkem vzorce a ekonomie. Výstavba je biologický nikoliv estetický proces, architektura je vědou o stavění a architekt je jejím organizátorem.

rozdíl od českého manifestu, mimo jiné zdůrazňuje standardizaci prvků, směřující ke zprůmyslnění stavebnictví a odsuzuje akademismus. Předmětem následujících kongresů byly především sociální otázky a čtvrtý kongres, který se uskutečnil roku 1933, vyvrcholil přijetím „Aténské charty“, dokumentu obsahujícího soubor zásad „moderního urbanismu“ – teoretický základ funkcionalistického urbanismu. Ač v této práci chápu a pracuji s pojmem funkcionalismu ve smyslu určitého stylu architektury a designu vymezeného obdobím mezi zhruba dvacátými a čtyřicátými léty 20. století, jsem si vědoma toho, že funkcionalismus ve smyslu myšlenkového názoru na architekturu a design existoval v různých formách před i po takto vymezeném období.

## **Situace v Československu**

Moderní architektura měla v meziválečném Československu velký prostor. Stala se nejen polem pro formování sociálních postojů k moderní době, ale i jakousi vizitkou nového státu. Těsně po válce sice navázala na architekturu předválečnou, avšak záhy začala hledat své vlastní cesty. Ze snahy vytvořit originální „národní“ sloh pro mladou Československou republiku se z mezinárodního kubismu zrodil rondokubismus. V tomto slohu byly stavěny nejen státní stavby, ale i banky, pojišťovny či nájemní domy. Rondokubismus však našel odpůrce ze strany konstruktivistických a funkcionalistických architektů i teoretiků, kritizoval jej mj. i Karel Teige.

Kolem roku 1925 naše architektura tento směr opouští a svou pozornost upírá k architektuře nezakládající se na zdobené fasádě, ani na prvcích slovanské tradice. Tato architektura spjatá s moderním životem vyžaduje nové konstrukce, nové stavební hmoty a nový přístup k sociálním a hospodářským podmínkám doby. Z počáteční architektury purismu se u nás vyvíjí funkcionalismus a konstruktivismus. Moderní architektonickou tvorbu u nás formují a ovlivňují zejména názory Adolfa Loose, rodáka z Brna, a původem švýcarského architekta Le Corbusiera. Zatímco Loos propaguje funkčnost vyvozenou z tehdejšího života, Le Corbusier architekturu považoval za umění, přesto však účelné.

Teoretické i praktické snahy českých architektů se shodovaly s trendy, které převládaly v ostatních evropských státech, a architektura se stala součástí celého uměleckého hnutí. Příkladem je existence Svazu moderní kultury založeného roku 1920 a známého pod názvem Devětsil. Byť šlo o sdružení umělecké, pro teorii funkcionalistické architektury mělo zásadní význam.

V polovině 20. let pak v Brně a v Praze během přednáškových večerů Klubu architektů

prezentovali své názory významní světoví architekti. Kromě výše jmenovaných A.Loose a Le Corbusiera například Theo van Doesburg, zakladatel Výmarského Bauhausu Walter Gropius, László Moholy-Nagy, nizozemský architekt Jacobus Johannes Pieter Oud a Amédée Ozenfant. Čeští architekti se s představiteli holandské, francouzské, německé, rakouské či ruské avantgardy setkávali také při cestách do zahraničí, zpočátku zejména do Holandska, které jako neutrální stát pokračovalo ve stavebním vývoji i během první světové války.

Manifestací nové funkcionalistické architektury v mladém moderním státě se stala Výstava soudobé kultury v Brně v roce 1928<sup>25</sup>. Začíná se běžně stavět v novém duchu, půdorysy se zjednodušují, běžně se používají nové stavební hmoty a moderní architektura zasahuje do všech oblastí stavebnictví. K centřům funkcionalistické architektury patřil mimo Prahu a Brno i Hradec Králové a Zlín.

Dá se shrnout, že očištná snaha purismu, podřízení dispozice a kompozice staveb jejich provozní stránce u moderny a výhody nových materiálů a konstrukcí, třibených od secese až do nového stylu, založeného právě na konstrukčních možnostech – konstruktivismu, předurčily naprosto očekávatelný vznik funkcionalismu.

## **Meziválečné Brno**

Mezi válkami vedle sebe kulminovaly dva hlavní architektonické proudy: přirozené pokračování moderny a kubismu a s fasádami starší zástavby kontrastující funkcionalismus.

Brno se v meziválečné době stalo minimálně stejně významným centrem moderní architektury jako Praha. Teoretické programy zde nicméně hrály menší roli. Pro město byla specifická dualita západně orientovaného funkcionalismu, který proklamovali zejména architekti českého původu, a místního purismu s vídeňskými kořeny (místo typicky pražské moderny a rondokubismu), jehož intence zdokonalovali především brněnští Židé.

V Brně stála za obrodným procesem architektury generace architektů, narozených v posledním desetiletí 19. století. Někteří z nich byli absolventy vídeňské akademie, většina pak absolventy pražské uměleckoprůmyslové školy, akademie či techniky. Absolventi pražských škol se museli vyrovnat s odkazem kubismu a s jeho poválečným pokračováním v podobě tzv. národního slohu, neboli rondokubismu. Do Brna postupně přišli Jaroslav Grunt, Bohuslav Fuchs, Jan Víšek, Josef Polášek a Oskar Poříška. Absolventi vídeňských

---

<sup>25</sup> Jejíž součástí byla i expozice hřbitovního umění.

škol se zase vyrovnávali s monumentalismem a tradicionalismem tamní architektury. Patří mezi ně například Jindřich Kumpošt, Arnošt Wiesner, Bohumír Čermák.

V Brně jsou viditelná také specifika tvorby židovských architektů – absolventů brněnské německé techniky v rozmezí let 1919 – 1929. Byla jí především osová symetrie staveb, logická věcnost půdorysu a co nejhospodárnější využití prostoru, šetrné zacházení s materiálem a používání jeho levných variant, plochá fasáda s téměř až mechanickým traktováním, rámy v průčelí bez špalet či v jejich mělkých variacích. Architekti v tom navázali na Loosův a Le Corbusierův purismus vnější důsledností v očištění vnějších a vnitřních ploch, nikoli však na Loosův princip prostorového strukturování půdorysu, tzv. „Raumplanu“, ani na Le Corbusierovu jednotu půdorysu a prostoru.

Vyrovnat se s novou architekturou se pokoušela i generace starších brněnských architektů, k nimž patřil například Vladimír Fischer, Emil Králík, Adolf Liebscher, Jan Mráček a Jaroslav Syřiště, většina z nich profesori brněnské české techniky, odboru architektury a pozemního stavitelství zřízeného roku 1919. Postupně se tak formovala nová generace architektů i mezi absolventy brněnské techniky, z níž nejvýraznějšími osobnostmi byl Bedřich Rozehnal a Josef Kranz.

Poválečnou výstavbu města Brna usměrňovalo Regulační a architektonické oddělení Stavebního úřadu, vedené architektem Jindřichem Kumpoštem v letech 1920-1925, který za spolupracovníky získal mladé a pokrokové projektanty. První privátní architektonickou kancelář si v Brně zřídil Arnošt Wiesner, jehož stavby ve stylu moderního tradicionalismu patřily ve 20. letech ke špičce. Po něm pak převzal prvenství mezi brněnskými architekty Bohuslav Fuchs, působící po Jindřichu Kumpoštem ve funkci hlavního architekta města Brna do roku 1929.

Po výstavbě brněnského výstaviště a Výstavě soudobé kultury v Brně roku 1928 začínají pokrokoví architekti udávat tón a společným stylovým znakem brněnských moderních budov se stává funkcionalismus. Přesto si však jednotliví architekti uchovávají svůj individuální přístup a styl, čímž propůjčují meziválečné brněnské architektuře značnou názorovou diferenciaci. Tuto generaci charakterizovala také univerzálnost a schopnost zvládnout přesvědčivě stavbu jakéhokoli typu.<sup>26</sup>

Na výrobě vnitřního zařízení staveb se podílela řada firem z Brna a jeho okolí. Za účelem vyhovění poptávce po moderním interiérovém zařízení založil architekt Bohumír Čermák, po vzoru Wiener Werkstätte, již roku 1910 *Uměleckořemeslné dílny v Brně*.<sup>27</sup> Zabývaly se

<sup>26</sup> SEDLÁK, Jan. *Ve znamení moderny*. Brno : FOTEP, 1995, s. 9, 10.

<sup>27</sup> STRAKOVÁ, Martina. *Uměleckořemeslné dílny architekta Bohumíra Čermáka v Brně*. Brno v minulosti a dnes, XVII, 2003, s. 217-233.



výrobou moderního nábytku, interiérů a doplňků až do ukončení své činnosti v roce 1933. V roce 1922 v Brně dále vznikly sloučením *Uměleckoprůmyslové závody* (UP závody),<sup>28</sup> které se staly hlavní továrnou na výrobu nábytku. Za cíl si kladly zvýšit úroveň bydlení a spolupracovala s nimi řada našich i zahraničních architektů. V roce 1926 jejich tehdejší ředitel Jan Vaněk z UP odešel a založil s B. Fuchsem, J. Gruntem a S. Kučerou společnost SBS (Standard bytová společnost) zaměřenou opět na výrobu moderního bytového vybavení.

Éru první republiky, silně ovlivněnou duchem konstruktivismu a funkcionalismu, pak ukončila druhá světová válka. Politický režim nastupující krátce po jejím skončení shledal myšlenky funkcionalismu ideově nevhodné a podobně se stavěl i k osobám a ke stavbám, které ho představovaly.

## Vzhled funkcionalistických staveb

Funkcionalismus nemá formální a kompoziční pravidla – ta odmítá. Přesto se pod vlivem jistých zásad některé formy ustálily. Objekty mají prosté geometrické tvary, obvykle vzniklé skladbou hranolů či jiných elementárních těles, bývají rozevřené do prostoru, obvykle jsou asymetrické, s plochou, později sklonitou střechou. Uplatňuje se u nich skeletová konstrukce, nové materiály (beton, travertin, ocel) a zrušení hranice mezi interiérem stavby a jejím okolím. Fasáda bývá hladká, častá jsou pásová (průběžná) okna, přičemž tento motiv je převzatý z továrních hal. Je kladen důraz na logické uspořádání jednotlivých místností s cílem potlačit zbytečné pohyby po bytě. Funkční dispozice stavby měla být řešena s co největší precizností, analytickým a vědeckým přístupem. Estetická funkce, pokud není potlačena úplně, je odsunuta výrazně do pozadí.

Ve 30. letech dochází k určitému psychologickému zjemnění staveb a k uvolňování pravidel funkcionalismu a začíná se přihlížet k psychické funkci architektury; občas jsou užity kamenné zdi či obklady. U panelových a skeletových montovaných staveb se uplatňuje typizace a standardizace stavebních dílů i postupů. Funkcionalismus v interiéru se promítá na strohém nábytku geometrických tvarů. Často používané materiály jsou chromované a niklované trubky, kouřové sklo, lakované dřevo, umělé hmoty.

---

<sup>28</sup> STRAKOVÁ Martina. *Historie závodů vyrábějících nábytek pod značkou "UP"*. Brno v minulosti a dnes, XVI, 2002, s. 433-472.

## Funkcionalismus v sepulkrální architektuře

O novém a moderním přístupu k pohřbívání se vedly diskuze v souladu s požadavky na technicko-hygienickou stránku a sociálními požadavky funkcionalismu. Soudobé hřbitovy, které byly často přeplněné a hygienicky nevyhovující, byly rušeny a přesouvány na okraje měst.

V dobové literatuře, katalogu vydaném při příležitosti Výstavy soudobé kultury v Československu, jejíž součástí byla i expozice hřbitovního umění, se o situaci hřbitovů na konci 20. let a o funkci, kterou by měly zastávat, dočteme následující: *„Jedná-li se o skutečně významné staré hřbitovy, měly by být zachovány tak dlouho, jak jen možno, jako svědkové z dob našich předchůdců.“*<sup>29</sup> Autor zde reaguje na rušení starých hřbitovů, kvůli nedostatku místa pro obytné a tovární čtvrti a míní, že nové řešení pak tkví ve zpopelňování, díky kterému *„jest dána možnost značně ušetřit na hřbitovním pozemku, a právě tento hospodářský moment stále více a více vede vedle etického, estetického a hygienického k tomu, že se dává přednost spalování oproti dosavadnímu pohřbívání do země. Dispozice dnešního hřbitova jeví se jako výsledek umělecké úpravy zahradnické, architektonické a sochařské. Hřbitovní kaple a její vedlejší budovy tvoří architektonické dominanty, studánky a především pak náhrobky, architektonické motivy hřbitova. Zeleň pak spojuje celek dohromady.“*<sup>30</sup> Moderní hřbitov vidí autor řešený jako větší park, kde je možné jednotlivé hroby použitím rostlin umělecky dotvořit a řady zelení intimně oddělit, organizovaný systémem cest pak usnadňuje orientaci. (obr. 1)

Příklad hřbitova, který je navržen podle zásad funkcionalismu se nalézá ve Všechovicích na Přerovsku, který ve svém rodišti plánuje architekt Bohuslav Fuchs roku 1926, tedy rok po návrhu Zemanovy kavárny v Brně. Na hřbitově je i hrobka architektovy rodiny, kterou níže popisují. V současnosti se jedná o výjimečně dochovaný, autentický celek a je navržen Národním památkovým ústavem v Olomouci k zařazení do Ústředního seznamu nemovitých památek.<sup>31</sup>

Na počátku 30. let vzniká rovněž ve Zlíně hřbitov, koncipovaný v duchu funkcionalismu, a to na popud osvětleného podnikatele, Tomáše Bati. Plánováním hřbitova byl pověřen „dvorní“ architekt František L. Gahura, jenž jej navrhuje na roštovém pravoúhlém

<sup>29</sup> Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928, s. 2

<sup>30</sup> Idem.

<sup>31</sup> Viz článek: *Hřbitov ve Všechovicích by měl být památkou* z 30. 10. 2005. Dostupný na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-17107990> cit. 20. 4. 2012

půdorysu, kterému v průsečíku os dominuje kamenný kříž s Gahurovou plastikou Ukřižovaného Krista.<sup>32</sup> Zajímavý je příkaz, který již dva roky po prvním pohřbu dostávají pánové Gahura, Mečíř, Gajdošík. V druhé části dopisu, který se týká hlavně výzdoby hrobu na výročí tragické smrti Tomáše Baťi 1. listopadu 1934,<sup>33</sup> stojí:

*„Pan Gahura zjistí, kteří kameníci dodávali doposud náhrobky na lesní hřbitov. Všechny si je zavolá a požádá je, aby na hroby nedodávali žádné skulpturní výzdoby a aby se omezili při výrobě pouze na hmotu samotnou, upravenou vkusným způsobem do geometrických tvarů. Není to příkaz, je to doporučení, poněvadž ze zkušenosti víme, že 90% lidí ponechá výzdobu hrobů kameníkovi. V takovém případě má se kameník řídit naším přáním, tam, kde má zákazník zvláštní přání, pokusí se kameník radou a doporučením zákazníka přimět k tomu, aby své přání přizpůsobil stylu hřbitova a našim intencím. Příkaz p. Čipera. V“.*<sup>34</sup> Z dopisu je zřejmé, jaký důraz byl kladen na slohovou jednotu a moderní pojetí náhrobků. Neopomenutelný je i vliv kameníků, kteří dobové trendy zprostředkovávali zákazníkovi a prostřednictvím architekta měli být nabádáni, aby působili osvětově.

Další příklad jak měl vypadat hřbitov a náhrobek v třicátých letech minulého století najdeme v populární knize pro stavitele, „*Navrhování staveb*“<sup>35</sup> („*Bauentwurfslehre. Handbuch für den Baufachmann, Bauherren, Lehrenden und Lernenden*“), vydané roku 1936. Za cíl si klade představit uměřené formy odpovídající lidskému měřítku a nalezneme zde i návrhy na hřbitovy a jejich zařízení. Hroby jsou rozděleny na několik kategorií, například pro hroby řadové, je doporučený rozměr 210 x 75 cm až 250 x 120 cm, pro hrobky potom 300 x 120 cm až 350 x 120 cm. Rovněž je zde specifikován odstup jednotlivých hrobů a doba užívání.

Krásnou axonometrii funkcionalistického hřbitova zpracovává i Bohumil Holý.<sup>36</sup> Teorií, v tomto případě stavby krematoria, se například zabýval ve strojopise „*Ideální krematorium*“ ing. František Mencl, spoluautor ostravského krematoria z let 1919-25.<sup>37</sup> Teoreticky se

<sup>32</sup> Návrhy v archivu MMB 210.669-502, stavby hřbitova MMB 209.149-166, obř. síň 264.827, 208.448-458 atd.

<sup>33</sup> Detailní instrukce se týkají zapálení věčného světla, umístění kytic fialek, věnců, shrabání listí, apod., stejně jako čistoty hřbitova – umístění odpadkových košů, zřízení kompostu. Archiv MMB, složka korespondence F. L. Gahury, dopis z 30. října roku 1934.

<sup>34</sup> Pisatelem je nejspíše Vojtěch Baťa, ředitel stavebního oddělení Baťovy společnosti, který psal na příkaz centrálního ředitele Baťových závodů Dominika Čipery. MMB 211.137.

<sup>35</sup> NEUFERT, Ernst. *Bauentwurfslehre. Handbuch für den Baufachmann, Bauherren, Lehrenden und Lernenden*. Berlin, 1936. Autorem publikace byl německý architekt, člen avantgardní výtvarné školy Bauhaus.

<sup>36</sup> MMB 271.762

<sup>37</sup> MMB 211.009

problematikou funkce v architektuře zájmal například estetik Jan Mukařovský ve své stati „K problému funkcí v architektuře“, která vyšla v časopise Stavba.<sup>38</sup> Část, kterou snad můžeme aplikovat na funkci náhrobku, pochází ze Studií z estetiky, kde Mukařovský mimo jiné uvádí: *„Funkce jako pojem znamená, že věc, která je jejím nositelem, užíváme k jistému účelu. Existuje příbuznost mezi pojmem funkce a znaku; věc či objekt svou funkci vlastní, ale znamená to také, že sejetí objektu s funkcí nezáleží jen na věci samé, ale i na tom, kdo věci užívá – na člověku. Funkce se tedy jeví jako struktura sil řídících postoj člověka vůči skutečnosti.“*<sup>39</sup>

Pomník jako náhrobek je záležitostí polyfunkční a jistým způsobem formuje okolní prostor. Jeho vlastní forma je omezena prostředím, tj. hřbitovem, na němž se nalézá a působí. Přirozeně se funkce formy vztahuje k potřebám psychickým, fyzickým a materiálním. Funkčnost objektu je složitější, než pouhý vztah mezi individuem, které stanoví účel, a účelem, z něhož by zákonitě vyplývala forma. Nacházíme čtvero funkčních hodnot:

- 1) funkce náhrobku je dána kulturním účelem
- 2) funkce náhrobku je dána ustáleným kánonem – účel jako historický faktor
- 3) funkce náhrobku je reprezentativní – ve prospěch zřizovatele i nebožtíka, náhrobky přijímají podobu ovlivněnou ekonomickými možnostmi objednavatele
- 4) další funkční horizont je záležitost subjektivně individuální, objednavatel i architekt (stavitel) mohou mít na podobu náhrobku specifický názor

Další problematikou může být otázka estetické funkce pomníku. Zde nezbyvá než konstatovat, že pomník, jehož samotná existence a do určité míry i vizuální tvářnost je určována zřeteli prakticky funkčními, má, respektive by měl mít, více méně estetickou podobu.<sup>40</sup>

Neopominutelným kritériem, které ovlivňovalo (a dodnes ovlivňuje) tento druh architektury je zákon o pohřebnictví.<sup>41</sup> Rovněž tak dané rozměry parcely i maximální výška - zřizování veškerých hrobových zařízení, pomníků i hrobek podléhají Řádu pohřebišť. Z historického

<sup>38</sup> MUKAŘOVSKÝ, Jan, *K problému funkcí v architektuře*. Stavba XIV, 1937–1938, s. 5–12.

<sup>39</sup> MUKAŘOVSKÝ, Jan, *Studie z estetiky*, Odeon, 1971. S. 482.

<sup>40</sup> Psychické a estetické funkce funkcionalismu popisuje ve vícero pracích arch. K. Honzík, např. v Úvodu do studia psychických funkcí v architektuře z roku 1944.

<sup>41</sup> V současnosti v něm stojí, že „pomník a hrobové zařízení je věc movitá, neboť ji lze z hrobu oddělit bez ztráty funkce. Pro jeho zhotovení není nutné projednání se stavebním úřadem ve smyslu stavebního zákona, neb toto již obsahuje stavební povolení ke zřízení pohřebiště.“ Ust. § 25 odst. 6 zák. č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, ve znění pozdějších předpisů.

hlediska je podstatný fakt, že po uplynutí povinné tlecí doby a nezaplacení nájmu, mohou být náhrobky po roce rušeny. Protože tématem práce jsou náhrobky staré 70 a více let, určitou procento z nich tento osud potkal. Odlišná je situace na Židovském hřbitově, kde je hrobové místo přiděleno na dobu neurčitou.<sup>42</sup>

V další kapitole přistoupím k tomu, jaké funkce lze u sepulkrální architektury zpravidla očekávat a jak se zračí v jejím vizuálním vnímání; jaká byla kritéria pro výběr popisovaných objektů.

## Funkce pomníku

Ottův naučný slovník<sup>43</sup> uvádí o pomníku přibližně toto: „*Pomník (monumentum) je znamení vztahující se k význačnému události nebo k osobám, jest pomníkem uměleckým anebo historickým, dokumentujícím současnost pro budoucnost.*“

V románských jazycích a angličtině byly přijaty verze latinského „monumentum“, což znamená paměť, připomínající věc a znak, znamení.<sup>44</sup> Je to stavba, socha, náhrobek, jehož určením (funkcí) je připomínat. Jaký význam má slovo „znak“? Pomník je budován na paměť významné události nebo jedince. Všeobecně vzato jde o kult předků, který nám pomáhá pochopit, odkud pocházíme, jaké jsou naše kořeny a co jsme vykonali. Je to náš způsob hodnocení přítomnosti a dodávání si odvahy pro budoucnost. Náhrobek je pak typ pomníku postavený nad hrobem zesnulého.

Na příkladu pomníku K. Liebknechta a R. Luxemburgové v Berlíně z roku 1926,<sup>45</sup> který je jedním ze stěžejních děl architekta Ludwiga Mies van der Rohe, vidíme, že monumentálního účinku je možné dosáhnout pouhou skladbou hranolů z cihlového zdiva, symbolické rudé barvy a dynamické, nesymetrické kompozice. Dalším typem meziválečného pomníku je úprava hrobky českých králů v kryptě chrámu sv. Víta v Praze. Navrhl ji v duchu funkcionalismu architekt Kamil Roškot, včetně sarkofágů pohřbených panovníků a v letech 1934-35 uskutečnil sochař L. Kofránek.<sup>46</sup> Zde bylo využito kvalitních materiálů s leštěným povrchem jako dekoru.

<sup>42</sup> Viz Řád Židovského hřbitova v Brně. Brno, ŽOB, 2009.

<sup>43</sup> Ottův slovník naučný, XX. díl, s. 196

<sup>44</sup> NOVOTNÝ F. *Latinsko-český slovník*. 1955

<sup>45</sup> který byl ovšem zničen již roku 1933 po nástupu nacionálních socialistů. Viz. HAAS Felix. *Architektura 20. století*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 306

<sup>46</sup> ČERNÝ, F. ŠLAPETA, V. *Kamil Roškot 1886-1945*. Praha, 1978

Také můžeme uvést příklad z brněnského ústředního hřbitova – ve vnitřním kruhu čestného pohřebiště se nachází náhrobek Leoše Janáčka navržený Eduardem Milénem roku 1928. Je to prostý svislý hranol z bílého kamene s kolmým pásem not. Přestože autorovo těžiště tvorby spočívalo spíše v grafice, náhrobek je dokonale vyvážený a na první pohled zaujme jeho nebývalá čistota tvarů.

Na těchto několika příkladech je zřetelné, že funkcionalismus netvořil jednotný sloh, ale stejné principy uplatňoval rozdílnou formou – individuálně.

## **Kritéria pro výběr funkcionalistických náhrobků**

Jak známo, funkcionalistický náhrobek nemá formální ani kompoziční pravidla, ale je možno ho identifikovat posouzením, zda a do jaké míry vyhovuje při totožných funkčních požadavcích jisté ustálené formě.

Na počátku práce jsem prováděla prohlídku a detekci na hřbitově a sledovala náhrobky odpovídající svým vznikem období mezi léty 1927-1939, jež bylo typické pro rozvíjení funkcionalismu. Poté jsem vytipovala ty náhrobky, které více méně vzhledově odpovídaly klasické moderně, a zkoumala na nich praktické funkce jako:

- 1) Účelnost provozu – tedy správné tvarové vyjádření všech žádoucích funkcí pro jeho užívání; zejména orientačnost (dostatečně výrazný, napomáhá orientaci v terénu), znakovost (označuje místo pochovaného), vertikálita (vymezující prostor pro kontemplaci), informační text, snadná údržba.
- 2) Účelnost materiálu, konstrukce a technologie - zejména jakost kamene (odolnost proti povětrnostním vlivům a žádoucí trvanlivost), kompaktnost a preferování tvarů geometrických těles, pevné základy, účelná montáž jednotlivých prvků.
- 3) Účelnost prostorového tvaru – vertikálita, zužující vizuální rozptyl a usnadňující kontemplaci, kompoziční jednoduchost, lidské měřítko, souladné poměry, jednotná barevnost, vhodná povrchová úprava, absence nadměrného dekoru.
- 4) Psychologické složky účelnosti – zejména funkce kultovní, památková, upomínková, funkce výtvarně-estetická, funkce historicko-dokumentární, funkce reprezentativní.

Takto vytvořený soubor náhrobků vykazujících převážně uvedené vlastnosti v různé míře, ale v podstatě funkčně shodných, nebo si podobných, lze v zásadě rozdělit na dvě skupiny:

- 1) Sériové produkty dle firemních vzorníků
- 2) Individuálně řešené náhrobky

Ze skupiny druhé jsem pak provedla výběr těch náhrobků, které pokládám za esteticky významné. U nich jsem se pak empirickým průzkumem i logickými metodami, zejména dedukcí, snažila zjistit následující údaje:

- Evidenční údaj a jméno na náhrobku
- Popis objektu a jeho rozměry
- Zařízení náhrobku – rám hrobu a jeho omezení – obrubník
- Jméno prováděcí firmy
- Jméno výtvarníka, resp. architekta, případně vzorník firmy
- Vročení
- Stav uchování
- Stručné odůvodnění charakteru náhrobku

Náhrobky jsem fotograficky dokumentovala.

## Ústřední hřbitov

*Ústřední hřbitov města Brna*, dříve nazývaný *Centrální hřbitov města Brna*, resp. *Brünner Zentralfriedhof*, se nachází na Vídeňské ulici č. 96, v Brně – Štýřicích. Díky postupným rozšiřováním je současnou plochou 56 ha největším hřbitovem v České republice. Ústřední hřbitov města Brna byl otevřen roku 1883 na tehdejší rozloze 16 ha. Projektoval ho prof. arch. Alois Prastdorfer, který je rovněž autorem správních budov hřbitova, postavených v letech 1901–1903.

Nová obřadní síň, nacházející se při vstupu na hřbitov z ulice Vídeňské, projektovaná arch. Bohuslavem Fuchsem a arch. Josefem Poláškem, byla otevřena roku 1927. U horní brány hřbitova při vstupu z ulice Jihlavské pak stojí krematorium, otevřené roku 1930 a projektované Ernstem Wiesnerem. Za ním se nacházejí kolumbária s výklenky pro uložení

uren, vybudovaná v témže roce.

Hřbitov je rozdělen na 113 skupin. Čestný kruh (sk. 25e) a Čestná alej (sk. H 5) jsou vyhrazeny významným osobnostem města Brna, skupiny 49 a 66 jsou stará vojenská pohřebiště padlých a zemřelých vojáků v devatenáctém století a za první světové války, skupina 56 je věnována obětem druhé světové války z řad odbojových pracovníků a sovětské a rumunské armády v Brně a na Moravě. Skupina 73 náleží brněnské vojenské posádce a skupina 79 německým vojákům padlým za druhé světové války v Brně a Jihomoravském kraji. Postupně byly od roku 1964 otevřeny rozptylové loučky a později vsypové loučky.

### **O kamenických a stavebních firmách na Ústředním hřbitově**

Na Ústředním hřbitově jsou zastoupeny prakticky všechny kamenické firmy činné v Brně v období zhruba vymezeném oběma světovými válkami. Nejčastěji to však jsou firma Racek, firma Hladík a firma Laušman. Dále také Adolf Loos.

Při stavbě podzemních komor hrobek se nejčastěji objevuje jméno Jan Zeman,<sup>47</sup> který se zdá mít na tuto činnost téměř monopol.<sup>48</sup>

### **Osobnosti uložené na Ústředním hřbitově**

Významným občanům města Brna je vyhrazena skupina 25e, tzv. čestné pohřebiště a skupina H5 Čestná alej. Seznam je obsáhlý a není možné se v této práci věnovat jednotlivým osobnostem, proto odkazuji na publikace Mileny Flodrové a Jiřího Endlera, které se jimi podrobněji zabývají.

Mezi osobnostmi zde pohřbenými nalezneme i náhrobky architektů, kteří se podepsali na tváři prvorepublikového Brna. Jedním z nich, který rozhodně nemůže být opomenut, je architekt Bohuslav Fuchs, který je na hřbitově nejen uložen, ale zanechal zde otisk své práce v podobě budovy obřadní síně a několika náhrobků.

<sup>47</sup> Jan Zeman, stavitel Brno, Vinohrady 12, se podílel i na stavbě kostela sv. Augustina roku 1932 (projekt - architekt Vladimír Fischer, návrh železného krovu - prof. Ing. Karel František Šimek) prováděl stavbu Vysoké školy zemědělské v Černých Polích, Ozdravovnu a kapli Milosrdných sester v Žernůvce, Kupčíkovu mlékárnu na Starém Brně, stavbu fary v Podolí 1909-10 apod.

AMB, S 10, Římsko-katolická fara sv. Augustina, inv. č. 8, karton 1. ABB, E 82, Fond Biskupská konzistoř Brno, inv. č. 3 163, sign. A 187, karton 894. ČALKOVSKÝ, Jiří. *Historie stavby kostela sv. Jana Nepomuckého v dobových dokumentech*. Obecní úřad Podolí : Zpravodaj 1/2008 s. 21. Dostupné online: <http://www.podoliubrna.cz/file.php?nid=4624&oid=893388>. Citace 3. 4. 2011.

<sup>48</sup> Mezi další stavitele patří například Josef Kozdon, Stadtbaumeister. Stavitel Frant. Sláma. Engelbert Weiss, Ferrerová 8, Brno-Černovice. Ing.J. Theimer, Bauunternehmung, Brünn, Ausstellungsstr. 13. Projekční stavební kancelář architekt stavitel Vladimír Staviček, Sirotčí 6, Brno apod. Zdroj: plánová dokumentace ÚH v Brně.



## **Prof. arch. Ing. Bohuslav Fuchs, DrSc.**

(1895 - 1972)

Vynikající architekt, urbanista, pedagog a výtvarník. Byl čelným představitelem českého funkcionalismu – tzv. brněnské architektonické školy, který svými stavbami pomohl vytvořit z Brna moderní velkoměsto a jehož dílo patří pro svou myšlenkovou a výtvarnou hodnotou k základním pilířům české moderní architektury.

Po studiích na Vyšší státní průmyslové škole v Brně, kde byl žákem architekta Jaroslava Syřiště, pokračuje v letech 1916-19 na Akademii výtvarných umění v Praze u Jana Kotěry a následně pracuje v jeho pražském ateliéru. Od roku 1922 se trvale usazuje v Brně, kde působí jako pracovník městského stavebního úřadu. Bohuslav Fuchs, inspirovaný Le Corbusierem a nizozemským konstruktivismem navrhuje pár let po svém příjezdu Zemanovu kavárnu a hotel Avion, které jsou považovány za symboly nové brněnské architektury. Od roku 1938 učí dva roky na Uměleckoprůmyslové škole ve Zlíně a v letech 1945-58 přednáší architekturu na Vysokém učení technickém v Brně, kde je roku 1947 jmenován profesorem.

Kromě své projektové a pedagogické práce je činný též jako teoretik a grafik a člen řady odborných organizací, např. SVU Mánes, dopisující člen RIBA v Londýně, stálý delegát CIAM a čestný místopředseda IFHP. Roku 1968 byl Bohuslav Fuchs jmenován národním umělcem.

Pro Ústřední hřbitov navrhl v současnosti čtyři známé návrhy, z nichž dva stále stojí, další projekty jsou pro hřbitovy mimobrněnské, ale pro ucelený přehled sepulkrální pomníkové tvorby je rovněž zahrnují do výčtu. Návrhy dělím na etapy.

### **Raná etapa**

V první etapě na začátku dvacátých let, ze které pochází dva náhrobky, se architekt zdá být pod vlivem národního slohu, používá slovanské motivy i prvky kubismu (lucerna). Jsou to náhrobek stavebního ředitele Vladislava Rybky z roku 1923 a náhrobek rodiny Kalvodovy z téhož roku.

## **Náhrobek stavebního ředitele Vladislava Rybky**

ÚH, skup. 29, hrob č. 13 – 14

Návrh náhrobku z pera Bohuslava Fuchse pochází z dubna roku 1923, tedy z doby krátce poté co nastoupil na architektonickém a regulačním oddělení Stavebního úřadu v Brně.

Náhrobek je masivní, měří ve spodní části 220 cm a na výšku 240 cm a je doplněn plastickým reliéfem od sochaře Březy. Na zvláštní arch vypracoval Fuchs návrh lampy ve skutečné velikosti.

Náhrobek je proveden v pískovci a střídají se na něm čtvrtkruhové a pravoúhlé tvary v opakujících se harmonických poměrech. Centrální reliéf, který výrazově i tvarově rezonuje s celkem, je umístěn na pozadí dvou rozštěpených pylonů, pravá i levá část je zrcadlově symetrická.

Lampa z tepané mědi a solínového skla, jakož i celý náhrobek, odkazují tvarově k národnímu obloučkovému stylu, který architekt B. Fuchse ovlivnil během jeho pražského působení, kdy jsou některé jeho rané architektonické návrhy inspirovány tvorbou Kotěrovou, Janákovou a Gočárovou.

Březův plošný reliéf na náhrobku Vladislava Rybky zobrazuje stylizovanou postavu nahého muže, zalomenou tak, že vyplňuje celý obdélník reliéfu a doplněnou půloblouky a polokruhy odkazující k suprematistismu či kubismu.<sup>49</sup> Nařazení mužovy bederní roušky je ostře řezané a je zpodobněn v téměř egyptském profilu. Symbolika postavy je nejasná, je možné, že tvary kol odkazují k nehodě, kvůli níž přišel Vladislav Rybka o život, nebo jen esteticky doplňují půloblouky použité na náhrobku.

Náhrobek i reliéf jsou zhotoveny v pískovci. Reliéf je v poměrně dobrém stavu, ale náhrobek je místy zvětralý, pokrytý vegetací a hrobové místo propadené. Lampa chybí.

Na přílohách č. 2, 3, 4, 5 je možné sledovat náhrobek v průběhu času.

## **O zesnulém**

doc. Ing. Vladislav Rybka

(1871 – 1920)

Geodet, docent brněnské techniky, vrchní zemský inženýr Moravského zemského stavebního úřadu a člen městské komise, který tragicky zahynul při výkonu povolání.

<sup>49</sup> Sochaře Březu určují jako autora díky stylové podobnosti reliéfu s jeho dalšími realizacemi. Detail kresby bederní roušky odpovídá zejm. pomníku padlým vojínům v lázních Sadská/ Pomník obětem světové války, 1926. Opakuje se gesto zdvižené pravé ruky. Zalomení krku a pozice je i podobná Pomníku obětem 1. světové války z r. 1929 v Praze (s arch. Hilgertem).

V letech 1889 – 1894 vystudoval stavební inženýrství na německé technice v Brně, kde následně působil jako asistent. Poté pracuje na Moravském zemském stavebním úřadu v Brně, kde se z pozice adjunkta vypracoval až na post vrchního zemského inženýra. Od roku 1908 působil jako honorovaný docent pozemního stavitelství na české technice v Brně. Zemřel tragicky na následky nehody, ke které došlo během služebního výjezdu městské komise.<sup>50</sup>

## **Náhrobek rodiny Kalvodovy**

hřbitov Šlapanice

Další spolupráce sochaře Březy s arch. Fuchsem spadá do roku 1923, kdy vznikl (ještě za života umělce) náhrobní pomník rodáka ze Šlapanic, malíře Aloise Kalvody.<sup>51</sup> Na asu 3 metry vysokém, hmotném a osově souměrném architektonickém rámci ve tvaru cyrilometodějského kříže, je nad sebou umístěna trojice stylizovaných osob. Horní s rukou v žehnajícím gestu, prostřední s rukama rozpřaženými v gestu oranta (pro Březu typickém) a nejnižší sedící postava matky s dítětem v klíně. V oblouku přes její nohy je umístěn nápis „Rodina Kalvodova“. Po pravé i levé straně jsou umístěny nižší zaoblené stély tvaru nábojnice s nápisy. Střední část monumentálního náhrobku na stupňovitém podstavci je vysoká 250 cm a nižší boční části potom 110 cm. Pomník byl za války poškozen bombardováním, ale před čtrnácti lety zrenovován a jeho stav je výborný.

Reliéf stylisticky odkazuje na artefakty prvních Slovanů na Velké Moravě zvláště gesty oranta a bujným stylizovaným dekorem.<sup>52</sup> Návrh zpracoval architekt Fuchs ještě v Praze a tvarově opět odpovídá estetice národního stylu, v němž se inspirace lidovou architekturou stala jakýmsi projevem národní hrdosti v prvních letech samostatného československého státu. Architekt Fuchs touto svou prací rovněž uzavírá své působení v Kolibě.<sup>53</sup>

## **Druhá pol. 20. let**

V období ohraničeném lety 1924-1927 vznikají vrcholové práce, které tvoří pilíře české avantgardní architektury. Už dva roky po mohutném, slovanskými vlivy zatíženém náhrobku malíře Kalvody, vznikají stavby, které se dají právem popsat pojmem

<sup>50</sup> Vladislav Rybka: AVUT Brno, Sbírka osobních spisů zaměstnanců, OsSp, kart. R 3, a dále dostupné online na Encyklopedie města Brna: [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_literatury&load=412](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_literatury&load=412).

<sup>51</sup> Muzeum města Brna, fotodokumentace 226. 836, plánová dokumentace 219. 889. Dobová reprodukce pomníku ve Staviteli VII, 1926, s. 112.

<sup>52</sup> Hana Chalánková nabízí následovnou interpretaci: „Sedící matka s dítětem je ochraňována Matkou zemí nad ní, úplně nahoře se pak nachází alegorie Víry. Takže díky víře se nám dostane ochrany a požehnání Matky země.“

<sup>53</sup> ŠOPÁK, Pavel. *Koliba*. Opava : Slezská univerzita v Opavě, 2004, s. 287.

funkcionalistický náhrobek.

Na poli nesepulkrální architektury se architekt prezentuje průlomovým návrhem Masné burzy 1924, pod vlivem holandské architektury. Charakterizuje ji úspornost formálních prostředků a aditivní princip skladby výškově odstupňovaných uzavřených těles, což se zdá odrážet na pojetí náhrobku Marie Šelepové z roku 1925.<sup>54</sup> To je i rok stavby dalšího stěžejního díla brněnského funkcionalismu, Zemanovy kavárny. Ve stejném roce Bohuslav Fuchs začíná projektovat obřadní síň brněnského hřbitova, jejíž tvarosloví, zejména důrazné vertikály, se zdají odrážet v náhrobku stavitele Slámy z roku 1926. Nelze nezmínit, že ze stejné doby, let 1926-1927 pochází stavba, jejíž věhlas překročil hranice země, hotel Avion.

### Náhrobek Marie Šelepové

ÚH skup. 2, hrob č.126 - náhrobek byl zrušen roku 1979.<sup>55</sup>

Návrh pochází z roku 1925, kdy architekt Fuchs zároveň pracuje na projektu obřadní síně. Podle plánové dokumentace se jednalo o dva do sebe včleněné hranoly, nižší, 50 x 35cm s nápisem a vyšší 30 x 35cm. Výška vyššího byla 155 cm, zatímco nižšího 55 cm, kompozice náhrobku byla tedy oproti předchozím pracím asymetrická. Vyšší pylon je ozvláštněný vybraným pásem 5 x 15cm v přední části. Před náhrobkem byla umístěna lampa, za ním potom tuje, kryjící hřbitovní zeď. Celek působí stroze, až puristicky, vyváženě a uměřeně. Výška zhruba odpovídá stojící postavě a toto lidské měřítko společně s v poměru se opakujícími rozměry, napomáhají harmonickému dojmu celku.<sup>56</sup>

(Obr.6, 7)

### O zesnulých

Marie Šelepová (1894– 1924), zemřela na otravu svítiplynem v bytě na Radnické 1,<sup>57</sup> v němž bydlela se svým choťem, PhDr. Františkem Šelepou, objednavatelem náhrobku. František Šelepa byl novinář, publicista a překladatel.<sup>58</sup> Pracoval jako redaktor Lidových

<sup>54</sup> Katalog O nové Brno. *Brněnská architektura 1919 – 1939*. S. 20.

<sup>55</sup> Celá skupina 2 byla zrušena v 70. letech z důvodu plánované stavby tramvajové dráhy č. 8, ke které však nedošlo. Náhrobek, označený jako bezcenný, byl skartován. V rozporu s hojně citovanou informací z [www.encyklopedie.brna.cz](http://www.encyklopedie.brna.cz), čestný hrob Františka Šelepou zrušen nebyl, ostatky byly přemístěny do skupiny 57/101.

<sup>56</sup> Plánová dokumentace: Muzeum města Brna, 219.888.

<sup>57</sup> Marie Šelepová zemřela na otravu svítiplynem 29. srpna 1924 ve věku 30 let v 0.50 hodin v bytě. Policejní pitvu provedl dr. Berka. Z tohoto důvodu zřejmě také povolen odklad pohřbu na 1. 9. 1924. Zdroj: [www.encyklopedie.brna.cz](http://www.encyklopedie.brna.cz). Marie Šelepová. Autor: PhDr. Miroslava Menšíková.

<sup>58</sup> MZA Brno, fond G 651 Šelepa František (1887 - 1945) a Archiv Lidových novin v Brně (1912–1952), G 426, karton 101, 102 a 103 - Osobní spis - František Šelepa, šéfredaktor Lidových novin. Magisterská diplomová práce, MU, Fakulta sociálních studií, Katedra mediálních studií a žurnalistiky 2011. Mgr. Bc. Anna Mrázová,

novin v Brně od roku 1919 do roku 1937 (s přestávkami do roku 1944). Založil zde archív, vedl politickou redakci, kulturní hlídku a podobně. Posléze působil i tři roky v pražské redakci Lidových novin.<sup>59</sup>

## Náhrobek stavitele Slámy

Hřbitov v Bystřici pod Hostýnem

Pouze o rok později, v červenci 1926, projektuje Fuchs hrobku pro stavitele Emila Slámu v Bystřici pod Hostýnem.<sup>60</sup> Dominantním prvkem symetrického náhrobku je šest vysokých pískovcových hranolů, tvořících čelo hrobky, na nichž je umístěn překlad se čtyřmi kovovými kříži. Jejich výška je 225 cm a 10 cm překladu a jednou třetinou převyšují hřbitovní zeď. Šíře hrobového místa je rovněž 235 cm. Po pravé a levé straně hrobky jsou v čele umístěny kamenné desky s textem, spojené čelním nápisem: Rodina Slámová. Uprostřed hrobového místa je usazeno šest vyvýšených desek, po jejichž stranách je volný prostor pro trávník. Celá hrobka je lemována masivním obrubníkem, na jehož přední straně byly původně umístěny dvě lampy. Náhrobek se dochoval s malými změnami v dobrém stavu dodnes. V tvarosloví důstojně působící stavby lze vidět reflexi obřadní síně Ústředního hřbitova v Brně, a to zejména ve výrazných vertikálách, masivních kubistických blocích.<sup>61</sup> (Obr.8, 9)

Zajímavostí je, že již roku 1924 pro stavitele Slámu navrhuje hrobku Jaroslav Syříště.<sup>62</sup>

## Počátek 40.let

Následující návrhy náhrobků pocházejí z počátku čtyřicátých let.<sup>63</sup> Náhrobek MUDr.

---

Korespondence redaktorů Lidových novin Františka Šelepý s Eduardem Bassem v polovině 30. let 20. století, str. 32. Dipl. práce, Hynková, Lenka, František Šelepý – osobnost Lidových novin. Univerzita Karlova. Praha 2005.

<sup>59</sup> Lidové noviny byly mezi válkami jedním ze symbolů československé demokracie a spolutvůrcem československého veřejného života. Mezi přispěvatele patřily osobnosti jako Viktor Dyk, Karel Toman, Rudolf Těsnohlídek, Leoš Janáček, Jiří Mahen, Stanislav Kostka Neumann, Arne Novák a další. Moderní vzhled novinám dodal akademický malíř a grafik Eduard Milén (vlastním jménem Eduard Müller). Články o architektuře do nich přispíval i Bohuslav Fuchs.

<sup>60</sup> V Bystřici pod Hostýnem je B. Fuchs autorem několika staveb: sokolovny, Tauberovy továrny na prádlo, chudobince/chorobince a chemické továrny ESPOL. Vypracoval rovněž řadu projektů, které nakonec nebyly realizovány. Obchodní dům Karla Bohatce, návrh přestavby domu p. E. Navrátila, návrh adaptace domu pana Slováka, návrh přístavby domu pana Podhrazníka. Viz VALTEROVÁ, Kateřina. *Architekt Bohuslav Fuchs v Bystřici pod Hostýnem : bakalářská práce*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009. Vedoucí bakalářské práce Jiří Kroupa.

<sup>61</sup> Muzeum města Brna, plánová dokumentace 218.560. Náhrobek také popisuje: VALTEROVÁ, Kateřina. *Architekt Bohuslav Fuchs v Bystřici pod Hostýnem : bakalářská práce*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009. Vedoucí bakalářské práce Jiří Kroupa.

<sup>62</sup> plánová dokumentace MMB 253.139-253.144

<sup>63</sup> Roku 1940 rovněž Fuchs v Litomyšli upravuje pomník A. Jiráka od Vincence Makovského, odhalený r. 1959.

Špačka na Ústředním hřbitově v Brně z roku 1940, pomník pro ing. F. Beneše v Uherském Hradišti z téhož roku a rodinná hrobka architekta ve Všechovicích z roku 1941.

### **Náhrobek Dr. Špačka**

ÚH, skup. 28 hrob 54, 55

Náhrobek je 230 cm vysoký, na šířku měří ve spodní části 86 cm, v horní 52 cm. Hloubka pomníku je 35 cm. Návrh pochází z dubna roku 1940, na dvou symetrických pylonech z umělého kamene, které se směrem nahoru ke středu zužují a tím i opticky sbíhají, jsou umístěny tři desky z travertinu, tvořící náznakově římský kříž. Na prostřední je nápis fontem grotesk RODINA ŠPAČKOVA. Na horní desce potom negativní reliéf hada obtočeného kolem tyče odkazující k profesi objednatele ve stylizovaném esovitém tvaru. Na desce spodní jsou potom vyryta jména uložených s daty úmrtí.

MUDR. F. ŠPAČEK

1864 – 1940

JULIE ŠPAČKOVÁ

1865 – 1940

MUDR. F. ŠPAČEK

1888 – 1927

ZDEŇKA ŠPAČKOVÁ

1901 – 1918

MUDR. V. ŠPAČEK

1899 – 1960

KVĚTOSLAVA ŠPAČKOVÁ

1923 – 1981

Pod ní je umístěna lucerna.

Strohá, ale přitom dynamická forma působí monumentálně a zároveň kineticky. Zúžení forem navozuje dojem vzletu, pohybu vzhůru. Při troše fantazie může také připomínat dvojici úzkých pylonů, které ve starém Egyptě sloužily jako brána, zvláště pohřebních chrámů. Zbytek hrobového pole je pokryt pískem. Prováděcí firmou byla fa. Racek. Náhrobek je udržovaný v perfektním stavu. (*obr.10*)

### **O uložených**

Jak je zřejmé z osobní korespondence arch. Fuchse,<sup>64</sup> objednavatelem náhrobku byl

<sup>64</sup> Z korespondence uložené v Muzeu města Brna 224.315 se dále dozvíme, že MUDr. Špaček měl praxi na ul.

MUDr. Vlastimil Špaček, odborný zubní lékař, který jej nechává navrhnout po úmrtí své matky, paní Julie Špačkové.

### **Náhrobek Ing. Beneše**

Plánová dokumentace

Z roku 1940 pochází i návrh pomníku pro Ing. Františka Beneše, starostu a čestného občana Uherského Hradiště.<sup>65</sup> Asi 190 cm vysoká, 69 cm široká a 39 cm silná stéla oválného půdorysu se směrem k horní části lehce rozšiřuje. Její hladký povrch je vertikálně dělen zářezem o tloušťce 12cm, který se směrem k podstavci vytrácí. Hrobové pole je ohraničeno silným třiceticentimetrovým obrubníkem z vyspárovaného cementu o půdorysu lichoběžníku. Pole se směrem od pomníku zužuje a odráží tak jeho tvar. Na přední části náhrobku je umístěn tzv. Myslbekův kříž.

Elegantní tvar stočených novin je uměřený své funkci, náhrobek působí čistě a jednoduše, přitom i díky rozměru důstojně.<sup>66</sup>

V současnosti se Náhrobek Ing. Beneše na hřbitově Uherského Hradiště sice nachází, ale návrhu odpovídá pouze Myslbekův kříž.

Architekt Fuchs byl v Uherském Hradišti autorem Městských lázní a budovy spořitelny (původně salon firmy Auto Praga) na Palackého náměstí, stejně jako moderní přístavby ke starší budově Slováckého muzea,<sup>67</sup> proto je pravděpodobné, že ho s pokrokovým starostou pojilo, když ne přátelství, tak alespoň známost.

( Obr.11)

### **Rodinná hrobka ve Všechovicích**

Hřbitov ve Všechovicích pod Hostýnem

Již roku 1926 zde architekt obecní hřbitov upravuje a rok po smrti svého otce na něj v červenci 1941 projektuje náhrobek, který byl dokončen v létě následujícího roku.

Pomník ze světle zelenavého valašského pískovce má sokl složený ze tří částí, střední část z devíti kusů a na každé straně sloup z jednoho kusu kamene. Přes sloupky a střední

---

Masarykova 37 (za války H. Göringa) v Brně a za náhrobek zaplatil starému panu Rackovi 12 000,- Kč. Za návrh pomníku si účtoval architekt Fuchs 3 000,- Kč, ale k účtu je tužkou je připsána poznámka: nebylo ve skutečnosti zapláceno.

<sup>65</sup> Muzeum města Brna, plánová dokumentace 218.582

<sup>66</sup> Existující hrob s ostatky Ing. Beneše a jeho ženy na pohřebišti v Uherském Hradišti – Mařaticích však plánu neodpovídá, je tvořen hladkou vrstvenou deskou s křížem. Viz. osobní korespondence s Marií Markovou, vedoucí pohřebnictví v Mařaticích.

<sup>67</sup> kterou město zakoupilo roku 1929. Ing. Beneš byl ve funkci starosty od roku 1912-1931.

díl je umístěn vodorovný, mírně prohnutý překlad, který je spojuje. Viditelné plochy jsou jemně pemrlované. Dominantou střední části je plastický reliéf anděla třímajícího palmovou ratolest od sochaře Josefa Kubíčka.<sup>68</sup> K hrobce v rodišti architekta Fuchse existuje obsáhlá architektova korespondence se svými sourozenci, prováděcí firmou i sochařem Kubíčkem, který byl autorem reliéfu.

B.Fuchs se specificky vyjadřuje i k prováděcím pracím, zadaným firmě Jaroslav Jeništa, sochařsko-kamenický závod v Bystřici pod Hostýnem.<sup>69</sup> Jako materiál náhrobku navrhuje zašovský pískovec a kreslí i originální lampu, jejíž návrh se zřejmě nerealizoval, neboť jak se říjnu téhož roku bratru svěřuje, „*nemůžeme sehnat materiál*“.<sup>70</sup> Brání se kameníkovu návrhu použít na hrubý kámen kovový nápis, a místo toho jej instruuje nápis vytesat hlubokým výsekem, „*jako se provádělo na starých gotických náhrobcích*“.<sup>71</sup>

## Poslední etapa

Poslední návrhy náhrobků pocházejí většinou z let padesátých a šedesátých, před tím ještě roku 1947 navrhuje sokl pro pomník B. Škrabálkové v Tišnově.<sup>72</sup>

Náčrt náhrobku rodiny Eblovy z roku 1952 se nepodařilo lokalizovat, návrh na náhrobek doc. dr. ing. J. Kříženeckého z roku 1965 nebyl realizován a návrh na náhrobek rodiny Kuchařovy z roku 1966 se nachází v Kokorech u Přerova.

## Náhrobek rodiny Eblovy

Nesignovaný návrh pochází z roku 1952 a zdá se vybočovat svým klasickým námětem.<sup>73</sup> Na nízkém pětadvacetimetrovém podstavci z jemně štokovaného tvrdého pískovce je umístěna 125 cm vysoká a 40 cm hluboká amfora oválného půdorysu z broušeného tvrdého pískovce, na jejíž přední části je křesťanský symbol tzv. sigly s řeckými písmeny alfa a omega, symbolizující vzkříšení. Pravý i levý okraj podstavce jsou dekorativně zvednuty a v obou rozích přední části jsou umístěny lampy. Před náhrobkem je trávnicková plocha dělená na dvě symetrické poloviny.

<sup>68</sup> Idem. 24. II. 1942. O návrh v kresbě nebo hlině jej architekt žádá v lednu 1942. Následně spolu diskutují o motivu: „Má-li to být pojetí náboženské, aneb hřbitovně syntetické.“ Sochař jej ujišťuje, že se na úkol těší a dále se svěřuje: „Při letošní kruté zimě, mně úplně zmrzl atelier - a hlína je na kost. Není topiva a tak mám prázdniny v zimě. Zatím však na věc myslím a pustím se do práce, až se trochu počasí ustálí.“ Za vytesání a osazení reliéfu Fuchs poukázal Jeništovi další platbu ve výši 6 333,40 Kč. Idem 14. X. 1942.

<sup>69</sup> Za pomník s osazením si firma žádala 11 500,- Kč, vyjma dovozu a základů, obruby stály 3 500,- Kč. Muzeum města Brna 224.564

<sup>70</sup> Idem. 14. X. 1941

<sup>71</sup> Z korespondence s Jeništou 16. X. 1941, Muzeum města Brna 224.564

<sup>72</sup> Archiv města Brna, plánová dokumentace 221.101

<sup>73</sup> Archiv muzea města Brna, plánová dokumentace 218.097



### **Náhrobku Doc. Dr. Ing. Jaroslav Kříženeckého, DrSc.<sup>74</sup>**

na Ústředním hřbitově v Brně<sup>75</sup> se zdá být nakonec realizován podle jiného návrhu.<sup>76</sup>

Původní plán, pocházející z června roku 1965, počítá se stélou ze světlé, jemně štokované žuly, která se z pravé strany zužuje do tvaru lichoběžníku. Výška stély je 160 cm, pod ní je umístěn třiceticentimetrový odstavec. Ve spodní části měří na šířku asi 65 cm a vrchol 35 cm. Síla desky je 20 cm. Ve střední části měla být umístěna předsunutá čtvercová bronzová deska s portrétem a pod ní nápis ze stejného kovu. Autorem obou měl být sochař Jiří Marek, jehož s architektem pojilo dlouhodobé přátelství. Návrh počítal i s lampou ve tvaru kubusu a úpravou hrobového místa. Plocha měla být kolem okrajů pokladena nepravidelnou dlažbou z pískovcových desek a ve středu pole měla být umístěna zahradnická úprava trvalek. Toto navržené řešení je spíše organické, připomínající plochu náhrobku Jiřího Mahena od arch. Kalivody. Z návrhu náhrobku číší pocit vzletu vzhůru, i když jde o konzervativnější řešení, pokud je porovnáme s návrhem pro rodinu Špačkovu téměř o čtvrt století dříve. (*Obr. 12*)

### **Náhrobek rodiny Kuchařovy**

V Kokorech, okres Přerov

Návrh pochází z května roku 1966.<sup>77</sup> Náhrobek orientovaný spíše horizontálně je kolem 70 cm vysoký a 80 cm široký. Sestává ze dvou geometrických kusů kamene.<sup>78</sup> Na větším seseknutém hranolu, který tak tvoří podstavec, je nasazen menší, nakloněný dozadu v úhlu 15 stupňů. Na jeho středu je pak umístěn znak kříže a po stranách data zemřelých: Josef Kuchař a Kateřina Kuchařová. Ze spodního kamene vychází trn z kovaného, černě kaleného železa, ukončený ploškou na svíci. Na hrobovou plochu je určena jednotná drobná trvalka. (*Obr.13*)

### **Závěr:**

Z popsanych návrhů se dá vyvodit, že architekt Fuchs nezanedbával ani díla menšího významu náhrobky jsou tvarově jedinečné, neopakují se, a architekt bral v potaz osobnost

<sup>74</sup> Doc. Dr. Ing. Jaroslav Kříženecký (1896 Praha – 1964) byl významný vědecký pracovník a organizátor, vysokoškolský učitel, přednosta Genetického oddělení Gregora Mendela v Moravském muzeu Brno. Ač vězněn gestapem i komunistickým režimem, zůstal věrný vědecké mendelovské genetice. Dostupné online na: [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_osobnosti&load=3395](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3395) cit. 1. 3. 2012.

<sup>75</sup> Archiv muzea města Brna, plánová dokumentace 223.513

<sup>76</sup> Ústřední hřbitov Brno, skupina 25a, ř. 1, č. 3

<sup>77</sup> Archiv muzea města Brna, plánová dokumentace 223.514

<sup>78</sup> Idem. Architekt doporučuje tvrdý pískovec nebo hlazený vápenec.

objednavatele i okolí. Oproti jeho čistě funkcionalistickým stavbám se zde setkáme spíše se zvýrazněním emocionálně-estetické funkce náhrobku, jíž architekt dosahuje dodanými symboly kříže či reliéfy, které zároveň reflektují osobnost zesnulých. To je patrné obzvláště na Rodinné hrobce ve Všechovicích, která působí až lyricky. Z materiálů preferuje štokovaný a broušený pískovec.

Pomníky mají vertikální dispozici a převážně respektují lidské měřítko, nebo jsou rozměrově naddimenzované. Architekt používá základních geometrických modulů, a pokud využívá nepravidelných tvarů, poměry jsou vždy násobkem a celek je harmonický. U většiny projektů považuje za nedílnou součást náhrobku lampu, kterou rovněž sám navrhuje, a u raných návrhů počítá i s vegetací.

Neofunkcionalistický je konečně i náhrobek samotného architekta Fuchse z pera jeho syna Kamila, na který je umístěn posmrtný odlitek tvůrčovy ruky od sochaře Jiřího Marka.<sup>79</sup>

Spolupracovník architekta Bohustava Fuchse, Josef Polášek, který rovněž spočívá na Ústředním hřbitově, nepoznamenal jeho tvář pouze jako spoluautor obřadní síně, ale sám je rovněž autorem minimálně jednoho zdejšího náhrobku.

Na návrzích spolupracoval se svým bratrem Janem, vlastním kamenickou firmu Polášek a Urban v Přerově.<sup>80</sup> Plánová dokumentace se (krom jednoho návrhu) nedochovala, známe pouze realizace v podobě dobových fotografií v osobním archívu architekta.<sup>81</sup> Náhrobky jsou ne vždy signované, autorství tedy nelze stoprocentně potvrdit, ale můžeme se o něj díky stylové příbuznosti pokusit. Je rovněž dokumentováno, že se Polášek podílel dvěma návrhy na expozici hřbitovního umění v Brně r.1928: „*Náhrobek z čsl.žuly blatenské (modrošedé) a černé švédské žuly*“, byl dokonce odměněn cenou Svazu čsl. díla<sup>82</sup> dalším návrhem je „*Urnový pomník z diorytu*“.<sup>83</sup> Pro náhrobky je typické použití leštěného kamene, většinou tmavé žuly, někdy v kombinaci se světlým mramorem. Náhrobky z 30. let bývají asymetrické, jsou často doplněny urnou či sloupem v kombinaci s nižší podlouhlou nápisovou deskou. Lokaci nelze vždy určit, ale v několika případech se ji podařilo dohledat. V Praze pak díky laskavé spolupráci Mgr. Jiřího Endlera.

<sup>79</sup> Čestný okruh, ÚH 25e/54.

<sup>80</sup> Polášek Jan (1889-1951) Mistr kamenický, v jehož závodě bylo vyrobeno a na hřbitově (v Prostějově pozn.aut.) instalováno mnoho pomníků. in Krejčí, Václav, Přerovské hřbitovy, Sborník státního okresního archivu v Přerově -- Č. 6, s. 95-205 (1998)

<sup>81</sup> MMB pozitivy 204.655 -204.665

<sup>82</sup> Položka č.6. Vyrobita fa Jan Cingroš, kamenické závody spol.s.r.o Plzeň. v *Průvodce expozicí hřbitovní umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928.* s.11

<sup>83</sup> Položka č.21, Vyrobity Kamenické a sochařské závody Polášek a Urban Přerov. Idem. s.13.

### **Výčet známých realizací:**

Náhrobek Jiljího Matějky, náhrobek rodiny Lískovy, pomník (?) Rudolfa Těsnohlídka, náhrobek A. Brodského, náhrobek J. Kužela, náhrobek rodiny Hozovy z Kralup, náhrobek rodiny Gellertovy, náhrobek J. Matějky, náhrobek Aničky Linhartové, náhrobek Josefa Vavřína, náhrobek A. Adlera, neznámý náhrobek 1935, náhrobek rodiny Poláškovy,<sup>84</sup> náhrobek arch. Josefa Poláška.

### **Ing. arch. Josef Polášek**

(1899 - 1946 )

Po absolvování pražské Uměleckoprůmyslové školy u profesora Pavla Janáka, odchází Polášek roku 1924 na stavební oddělení městského úřadu do Brna, kde nejdříve asistoval Bohuslavu Fuchsovi při již zmíněné obřadní síni brněnského městského hřbitova roku 1925 a později s ním spolupracoval. Byl ovlivněn holandskou architekturou, s níž se seznámil během studijního pobytu roku 1928, financovaného cestovním stipendiem Uměleckoprůmyslové školy.

Tento vliv se promítl v první samostatné realizaci přízemního rodinného domu č. p. 805 v Kyjově (1929 – 30). Roku 1931 navrhuje vilku v Přerově pro bratra Jana, spoluvlastníka kamenictví Polášek a Urban, specializující se na pomníkovou tvorbu a luxusní interiérové doplňky. Na vilu navazovaly firemní dílny korunované nápisem VKUS A SOLIDNOST.<sup>85</sup>

Polášek se stává úspěšným architektem sociálního bydlení, je autorem například malobytové kolonie v Husovicích a v Králově Poli, a několika škol, např. Městské odborné školy pro ženská povolání Charlotty G. Masarykové v Brně – Černých Polích z roku 1938, Obecné a měšťanské školy na Starém Brně z roku 1939 apod.

Dne 19. září 1939 se Josef Polášek oženil s Ankou Lochmannovou a během války se jim narodili dva synové. Roku 1943 společně s Jaroslavem Burešem vyhrál soutěž na rozšíření hřbitova v Kyjově a navrhl mimo jiné kapli, urnový háj a kolumbárium.<sup>86</sup>

Josef Polášek zemřel 20. prosince 1946 na tehdy nevyléčitelnou tuberkulózu a byl pohřben na Ústředním hřbitově v Brně.

---

<sup>84</sup> MMB 204.589

<sup>85</sup> <http://www.slavnevilky.cz/vily/olomoucky/rodinny-dum-jana-polaska> cit. 3.12.210

<sup>86</sup> MMB 202.733-202.737 a 202.724-202.726. Příbuzní Josefa Poláška pak v Kyjově dodnes vlastní kamenictví.

## Rané návrhy ing.arch.J.Poláška

### Náhrobek Jiljího Matějky

Městský hřbitov v Přerově, pův. G 4, 18-19<sup>87</sup> nyní G I

Jednoduchá stéla s písmem a znakem sokola držícího v zobáku lipovou ratolest odkazuje k neoklasicismu, avšak tvar stély z šedé žuly je jednoduchý a ukazuje se na ní náznak tvaru lotosového květu – dole úzké, nahoře rozšířené stély, se kterým setkáme i u pozdějších náhrobků.

Náhrobek vznikl po roce 1918 na památku Jiljího Matějky, prostějovského krejčího, který byl za první světové války za urážku Rakouska v Moravské Ostravě popraven pro velezradu.<sup>88</sup>

### Náhrobek rodiny Lískovy

Náhrobek pochází z 20. let a jeho lokace je neznámá. Náhrobek z kombinace světlého a šedého kamene, přísně symetrické kompozice, působí masivně a je tvořen skladbou geometrických tvarů. Řešení horního překladu s nápisem odpovídá estetice národního stylu.

Náhrobek je signován v levém rohu podstavce DLE ARCH. JOS. POLÁŠKA.

Na pravé straně je vyryto PROVEDLI POLÁŠEK – URBAN PŘEROV.<sup>89</sup> (Obr. 14)

### Pomník spisovatele Rudolfa Těsnohlídka

Jednoduchá stéla z terasy doplněná orámovaným bronzovým reliéfem tří ženských postav znázorňujících snad múzy. Nad reliéfem je kovovým písmem vysázeno RUDOLF TĚSNOHLÍDEK. Náhrobek je označen tabulkou Polášek – Urban, Prostějov. Datace je možná snad do roku 1928, kdy spisovatel umírá. Pomník je chybně zařazován na Ústřední hřbitov, lokace je neznámá.<sup>90</sup>

<sup>87</sup> Kantor, Richard. Hřbitovy. Přerov a okolí, průvodce, 1930. Nestránkováno. Dostupné online na: [http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/pruvodce\\_1930.pdf](http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/pruvodce_1930.pdf) (citováno 1. 4. 2012).

<sup>88</sup> Jednou v hospodě vykřikl: *"Ať žije Rusko a Srbsko, já se na Rakousko vyseru"*. Policejní špeh ho udal a Jiljí Matějka byl v Ostravě popraven pro velezradu. Dostupné online na <http://dadala.hyperlinx.cz/juosob/povidka01.html> (citováno 1. 4. 2012).

<sup>89</sup> 4.B. foto MMB 204. 660

<sup>90</sup> Objekt na fotografii se zjevně nenachází v místech současného hrobu Rudolfa Těsnohlídka a jeho ženy Olgy, jehož náhrobek je dobový a nachází se na ÚH ve sk. 32, řada 1, hrob 90. Tato lokalita je u zdi, kdežto fotografovaný pomník za sebou má volnou krajinu. Popisu pozitivu náhrobku dle MMB 204.588 datace 1928 a lokalita: Brno – Štýřice, Ústřední hřbitov, řada 1, hrob č. 90, pak přejímají i další publikace, např.: PELČÁK, Petr. WAHLA, Ivan. (a kol. autorů). *Josef Polášek*. Obecní dům Brno, 2004.

Pravděpodobné vysvětlení se nabízí v podobě položky číslo 8 v katalogu hřbitovního umění<sup>91</sup>, která zní: Pomník s bronzovým reliéfem z tvrdého křemičitého slepence.

Projektant: akad.sochař. Kubíček z Brna

Výrobce: Kamenické a sochařské závody Polášek a Urban, Přerov-Šírava.

(Obr.15)

### **Tvorba z 30. let**

Realizace z 30. let se většinou nacházejí v Praze a okolí.

### **Návrh pomníku**

Plánová dokumentace náhrobního pomníku.<sup>92</sup> Jedná se zřejmě o nerealizovaný návrh pomníku pro bratra, Jana Poláška. Lze tedy předpokládat, že návrh vznikl před rokem 1941, pravděpodobně začátkem třicátých let.

Pomník je tvořen 190 cm vysokým hranolem šířky 50 x 80 cm a třemi stupni schodů. Celé hrobové pole je ohraničené obrubou, zdvižené 20 cm nad úroveň a vydlážděné kameny 42 x 42 cm s 5 cm širokými spárami. V pravém předním rohu je vyvýšený kámen určen jako místo pro lampu. Schody se zdvihají do výšky 50 cm. Na čelní straně náhrobku je počítáno s reliéfem postavy, na boční stěně je římský kříž s nápisem

JAN POLÁŠEK

NAR      ZEM

Plán prozrazuje architektův střídmy postoj k formě. Je na něm vidět náhrobek přísně geometrické konstrukce, strohých a čistých kontur, který je však doplněn o emocionální složku návrhem abstraktního reliéfu na čelní straně. Je zde i typické propojení hmot, kdy je vysoký hranol vklíněn do schodiště, které ho zezadu obtéká. Tento moment je podobný s náhrobkem Aničky Linhartové. Vydláždění hrobového pole deskami bylo zase v menší míře realizováno na náhrobku rodiny Poláškovy. Díky větší, otevřené ploše hrobového místa působí celek vzdušně a tři stupně schodů naznačují směřování vzhůru.

(Obr.16)

### **Náhrobek Aničky Linhartové**

Nachází se v Praze na Vinohradském hřbitově ve Strašnicích.

Náhrobek lze datovat počátkem třicátých let.<sup>93</sup> Jde o asymetrickou kompozici ze světle

<sup>91</sup> *Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928*, s.11.

<sup>92</sup> MMB plánová dokumentace 203.730.

<sup>93</sup> Datace 1931 podle Petr Pelčák, Ivan Wahla (a kol. autorů): Josef Polášek, Obecní dům, Brno 2004.

šedé žuly. Do stupňovitého podstavce je vklíněna mohutná deska, odstupňovaná menší deskou s kovovým nápisem:

ANIČKA LINHARTOVÁ

18.5.1896 13.10.1930

Na podstavci je pak plastickým kovovým písmem vysázeno:

PROČ, PROČ JEN JSI MNE OPUSTILA...

Na podstavci stojí kulatá lucerna nautického tvaru a vlevo od hlavní desky kovová váza na květiny. Fotografie v archívu jsou z osazování náhrobku a asi těsně po pohřbu s věnci a květinami. Náhrobek vykazuje znaky funkcionalismu, je účelný, z kvalitního materiálu, vertikálně orientovaný s minimem nadbytečného dekoru. (Obr.19)

### **Náhrobek Josefa Vavřína**

Pomník ředitele občanské a měšťanské školy v České Třebové, Josefa Vavřína, byl nejspíše zhotoven kolem roku 1932, a neznámo kdy přenesen na Vinohradský hřbitov ve Strašnicích v Praze oddělení 9 hrob 323, kde se dnes nachází.

Je tvořen rovným kulatým sloupem korunovaným amforou s vyrytým nápisem o zemřelém: Josef Vavřín, ředitel ob. a měšť. školy v Č. Třebové 26.I.1863-6.XI.1932.

Za ním je umístěna o málo širší deska se stříškou, která sloup chrání. Bílá barva sloupu kontrastuje a zrcadlí se v leštěném povrchu černého kamene za ním. Architekt zde zjevně s efektem odrazu kalkuloval. Náhrobek je ve výborném stavu, chybí pouze lucerna s vázou, která se nacházela u jeho paty.

(Obr. 17, 18)

### **Náhrobek Adolfa Adlera**

Pomník je typově velice podobný pomníku Josefa Vavřína. Skládá se opět z bílého kulatého sloupu zezadu krytého černou syenitovou (?) deskou vysokého lesku, která sloup svrchu překrývá. Tentokrát je ale jméno vysázeno z kovových plastických písmen v horní části sloupu: Adolf Adler 1883 – 1936. Sloup je ve spodní čtvrtině černou deskou předělen a jeho spodní část je zesílena do tvaru připomínajícího nádobu.

Tvary těchto nádob – uren mohou odkazovat k řeckým amforám a kráterům, ale lze též zmínit zde teorii, která jejich inspiraci vidí v popelnicích starých Slovanů. Město Prostějov a okolí je bohaté na archeologické nálezy a bylo zde odkryto popelnicové pohřebiště.<sup>94</sup> Tvarosloví těchto popelnic bylo používáno i na náhrobcích místního hřbitova, o čemž

<sup>94</sup> Výkopávky vede od roku 1925 kolektiv pracovníků brněnského Moravského muzea pod vedením Karla Absolona.

svědčí zápis v průvodci Přerovem z roku 1930.<sup>95</sup> Arch. Polášek jistě tuto pohřební keramiku znal a její výraz mohl využít.

### **Náhrobek rodiny Hozovy z Kralup**

Kralupy n. Vltavou

Náhrobek z leštěného tmavého kamene je opět doplněn stylizovanou nádobou. Na nízkém soklu stojí podstavec tvaru hranolu s urnou na vrcholu. Posunutá lehce vlevo za podstavcem je deska výšky náhrobku, která jej zezadu částečně kryje a dodává mu plastičnosti.

Na čelní straně je vyryt nápis:

RODINA HOZOVA Z KRALUP

ANTONÍN HOZA

25. 11. 1873 – 19. 11. 1932

Náhrobek je strohý, účelný, v duchu meziválečné moderny.

### **Náhrobek rodiny Gellertovy**

Náhrobek se nepodařilo lokalizovat, ale pravděpodobně pochází rovněž z třicátých let. Je asymetrické kompozice tvořené geometrickými tělesy, krychlí a kvádrem. Materiálem se zdá být světlý mramor. Na krychli je umístěna stylizovaná amfora s uchy. S jejím tvarem, protaženým do podoby sloupu, se ještě setkáme. Rovněž tak stylizovaná ucha se objevují na náhrobku připisovaném Poláškovu učiteli, Pavlu Janákovi.

Na čelní straně jsou vyryty nápisy:

RODINA GELLERTOVA

BOŽENA ROZ. ZÍKOVÁ

JOSEF GELLERT

Náhrobek se zdá být signován netradičně na středu soklu.

### **Náhrobek ing. A. Brodského**

Náhrobek asymetrické dispozice je komponován z podstavce, hranolu s nápisem, na něm umístěném sloupu a zadní desky. Před náhrobkem je umístěna na ostrůvku světlého

---

<sup>95</sup> „Od nedávna viděti zde i popelnice, a to v mausoleích Psotově a Kokorově, na hrobkách, jako například na hrobce podplukovníka Václava Kabelíka (IV, 14), a konečně i na hrobech, např. na hrobě vrchního tajemníka Otakara Štencle (M, V, 69), jeho mile vzpomínají přátelé bodrého humoru a rybářství.“ KANTOR, Richard. *Hřbitovy. Přerov a okolí, průvodce*, Přerov 1930. Nestránkováno. Dostupné online na: [http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/pruvodce\\_1930.pdf](http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/pruvodce_1930.pdf) (citováno 1. 4. 2012)

kamene lucerna geometrických tvarů.

Setkáváme se opět s kombinací světlého a tmavého leštěného kamene. Zadní deska, sokl i podložení sloupu je z tmavošedé žuly, která dává vyniknout světlému sloupu a kvádru s nápisy. Světlý hladký sloup z jednoho kusu kamene je ve středu dříku rozšířen a zakončen patkou i hlavicí. Stín, který vrhá na zadní desku, v horní části zbroušené do oblouku, podtrhuje jeho plastičnost.

Nápis na náhrobku zní:

PAMÁTCE NAŠEHO TATÍČKA A MANŽELA

ING. A. BRODSKÉHO

PROKUR. FMY. KŘEŠA A SPOL.

3. ?? 1895 V MOR. OSTRAVĚ – 20. IX. 1932 V PRAZE

Náhrobek se nepodařilo dohledat, ale s nejvyšší pravděpodobností, se nachází (či nacházel) jednom z pražských hřbitovů. Jméno ing. Artura Brodského nalezneme na dobových reklamách, inzerujících prodej radiopřijímačů a součástek na adrese Praha – Karlín, Palackého třída, číslo 28.<sup>96</sup>

Firma Kreša a spol. se zabývala asi od roku 1923 výběrem licenčních poplatků a prodejem radiopřijímačů převážně firmy Telefunken.<sup>97</sup>

(Obr.20)

### **Náhrobek nadporučíka Jiřího Kužela**

Náhrobek z leštěného černého kamene je sestaven z podstavce, nízké desky s nápisem a sloupu završeného nádobou tvaru trychtýře. Na ní je umístěn kovový vojenský odznak letce.

Na desce je vyryt nápis:

ODPOČÍVEJ DRAHÝ SYNU, KLIDNÝ SPÁNEK, KRÁSNÝ SEN

Nápis na sloupu je z fotografie nečitelný, krom titulu a jména:

NADPORUČÍK

JIŘÍ KUŽEL

Součástí náhrobku je i oblá lucerna, tvarem korespondující se sloupem. Místo, kde se náhrobek nachází, je neznámé.

<sup>96</sup> Dostupné online na stránce radiomuseum.cz. <http://www.radiomuseum.cz/radio/130/130/Brodský-Reklamy.html>, cit. 3. 4. 2012.

<sup>97</sup> Idem [http://www.radiomuseum.cz/producer/46/Krešl\\_a\\_spol..html](http://www.radiomuseum.cz/producer/46/Krešl_a_spol..html), cit. 3. 4. 2012.



## **Neznámý náhrobek 1935**

Náhrobek z černého leštěného kamene, netradičně doplněn kovovou plastikou. Na nízkém podstavci je umístěna podlouhlá deska s nápisem krytým předním sloupem. Z rytého nápisu je jasně čitelný letopočet úmrtí 1935. V popředí je na vysokém soklu, který se v horní části rozšiřuje, umístěna neoklasicistní plastika klečící ženy se sklopenou hlavou. Lokace náhrobku stejně jako autor plastiky nejsou známy.

## **Realizace ze 40. let**

### **Náhrobek rodiny Poláškovy<sup>98</sup>**

Na městském hřbitově v Prostějově v oddělení VI.

nalezneme náhrobek rodiny architekta bratra ze začátku čtyřicátých let.<sup>99</sup> V čele nízké náhrobní desky s daty zemřelých je na třech hranolech umístěna deska s reliéfem a vysekaným nápisem: STALA SE VŮLE BOŽÍ.<sup>100</sup>

Hrobové pole je kryto dlaždicemi z leštěného kamene černé barvy. Na náhrobní desce je pak nápis:

RODINA POLÁŠKOVA

1889 MISTR KAMENICKÝ JAN POLÁŠEK 1951

1928 SYN JENÍK 1941

1901 CHOŤ LUDMILA 1956

Reliéf ostrých hran odkazuje k německému expresionismu, motivem je biblický výjev snášení Krista z kříže.

### **Náhrobek arch. Josefa Poláška**

ÚH skup. 78 hrob č. 197,198

Asymetrický, vertikálně řešený náhrobek z černé leštěné žuly je v jedné třetině dělen kvádrem na jehož vrcholu je umístěna plytká mísa s vegetací. Břevno z jednoho kusu kamene přitesáno do tvaru hranolu přesahuje přes nízký podstavec a jeho vrch je zbroušen do hřebene, připomínajícího tvar sarkofágu. Na jeho čelní straně jsou nápisy, vlevo

<sup>98</sup> MMB pozitiv 204.589.

<sup>99</sup> Přikláním se k roku 1941, po úmrtí Poláškovy synovce Jana. Datace 1941 dle Iloše Crhonka, 1943 podle Petr Pelčák, Ivan Wahla (a kol. autorů), Josef Polášek, Obecní dům Brno 2004

<sup>100</sup> Návrh reliéfu se dosud nachází v kamenické firmě v Kyjově, která patří příbuzným Jana Poláška.

ANKA POLÁŠKOVÁ – STRÁŽNICKÁ

1919 – 1987

vpravo

PH. MR. JAROLÍM LOCHMAN 1887 – 1945

ANNA LOCHMANOVÁ 1891 – 1973

Na dominantním zužujícím se kvádru je vyryt nápis:

ARCH. JOSEF POLÁŠEK

(1899 – 1946)

a pod ním symbol trojúhelníku, přes který šlehají stylizované plameny. Hrobové pole je vysypané, pro brněnské hřbitovy typickou, cihlovou drtí.

Pomník vyrobila firma Polášek – Urban v Prostějově.<sup>101</sup> Náhrobek je atypického originálního tvaru a je pravděpodobné, že jej architekt navrhl u příležitosti úmrtí svého tchána, Jarolíma Lochmana roku 1945. Na jiných návrzích lze najít podobný architektonický výraz a materiál – zhraněné završení, nízké vertikály, leštěná černá žula, asymetrie.

(Obr.21)

Jak je z předchozích popisů zřejmé, lze vypožorovat stylovou podobnost náhrobků a jistý vývoj jejich tvarů. V období dvacátých let uplatňuje symetrii a formy jsou spíše hmotné. Později je typická kombinace vertikály úzkého soklu nebo sloupu kombinovaná s nižší podélnou deskou. Na samém začátku 30. let oprostuje pomníky od jakéhokoliv formálního zatížení, tento výraz postupně uvolňuje a kombinuje čisté pravoúhlé tvary s obloží nádoby či sloupu. Od 30. let rovněž uplatňuje asymetričnost a v návrzích počítá i s efektem odrazu a vrženého stínu, stejně jako s kontrastem světlých a tmavých ploch. Materiál je leštěný kámen, použitý někdy v kontrastu světlé a tmavé barvy.

## **Náhrobek Prof. PhDr. Bedřicha Macků**

ÚH, skup. 42 hrob č. H42/1.<sup>102</sup>

Náhrobek můžeme vřadit do doby úmrtí B. Macků, roku 1929. Je nezvyklý svou barevnou kombinací světlého a zeleného mramoru, je tvořen leštěným náhrobním kamenem, na němž je světlá deska s daty pohřbených. V hlavě stojí na nízkém světlém podstavci zelený sloup korunovaný světlou amforou. Sloup i s nádobou je asi 140 cm vysoký, z toho sokl

<sup>101</sup> Dle svědectví syna, pana Pavla Poláška, osobní emailová korespondence z 13. 12. 2011

<sup>102</sup> Byl sem přemístěn z čestné sk. 25e/21, od roku 1930 sk. H5/283, od roku 1962 sk. 42/1 (v roce 1979 vyřazen z čestných hrobů). Viz: ENDLER, Jiří. *Příběhy brněnských hřbitovů*. Brno 2010, s. 49.

má 17 cm a amfora 30 cm.

Náhrobek není signován, ale tvarosloví národního slohu, kombinace kruhu a čtverce a vztah k pohřbenému by snad mohl odpovídat předpokládanému autoru, architektu Pavlu Janákovi.<sup>103</sup> Pokud se tato hypotéza potvrdí, je velice zajímavé do jaké míry pojetí Janákova pomníku ovlivňuje Josefa Poláška. Soustružené vykrojené tvary sice abstraktizuje, ale stylizovaná ucha amfory se objeví u náhrobku rodiny Gellertovy, kulatá nádoba vzhledově odpovídá ztlustění na náhrobku Adolfa Adlera, stejně jako dominantní sloup tamtéž a u náhrobku Josefa Vavřína.

(Obr.22)

Následující realizace pocházejí od generace starších brněnských architektů, k nimž patřil například Bohumil Babánek, Bohumír Čermák, Vladimír Fischer, Emil Králík, Adolf Liebscher, Jan Mráček a Jaroslav Syřiště, většina z nich profesori české techniky, Odboru architektury a pozemního stavitelství zřízeného roku 1919. I oni se ve své poválečné tvorbě vyrovnávají s novou architekturou funkcionalismu, ale do výrazu jejich drobné architektury se málokdy promítá radikální názor a návrhy vykazují spíše jen jednotlivé prvky nového směru.

Na příkladu realizací architekta E.Králíka lze tuto dualitu dobře sledovat. Je tvůrcem jednak konzervativnějšího náhrobku svého tchána, Adolfa Stránského, u něhož je zdůrazněná reprezentativní funkce, tak i autor intimního rodinného náhrobku z pozdějších let, v jehož tvarosloví uplatnil moderní přístup.

## **Prof. Ing. arch. Emil Králík**

(1880 – 1946)

Zpočátku ovlivněn vídeňskou modernou, později tvořící v duchu funkcionalismu. Významný pedagog, jeden ze zakladatelů výuky architektury na brněnské technice. Kultivovaný kreslíř a malíř.<sup>104</sup>

Studuje architekturu na české technice v Praze u prof. J. Schulze a prof. J. Kouly, u

<sup>103</sup> Tuto možnost naznačili Mgr. Milena Flodrová, PhD., a Mgr. Jiří Endler při osobní komunikaci.

<sup>104</sup> Kudělková, L., Kudělka, Z., Chatrný J.: O nové Brno, Muzeum města Brna, 2000. s.86-87.

Bakalářská diplomová práce, Kašpar, Martin. Uměleckohistorický průzkum dvou rodinných domů architekta

Emila Králíka v Prostějově. MU-FF, Ústav hudební vědy, Sdružená uměnovědná studia 2008. Vedoucí práce:

PhDr. Aleš Filip, Ph. D.

kterého dělá asistenta na ústavu architektonického a ornamentálního kreslení. Během studia v době příchodu moderního slohu se obrací spíše na Wagnerovu vídeňskou secesi a anglické hnutí Arts and Crafts. Od roku 1905 je zaměstnán v ateliéru O. Polívky a A. Balšánka, po dvou letech se přesouvá do Brna a začíná zde učit na české státní průmyslové škole v Brně. V lázních Luhačovice navrhuje Dům Bedřicha Smetany, sloužící jako hotel, ve stylu wagneriánské geometrizační secese (1908-1909) a v roce 1926-1928 ještě Ředitelství lázní v téměř puristickém pojetí. V Prostějově navrhuje po doporučení Janem Kotěrou dva rodinné domy a jeden v Brně. Roku 1913 v Prostějově nastupuje jako umělecký ředitel<sup>105</sup> firmy Vulkania. 1915-1919 je ve vojenské službě a po návratu opět vyučuje na české státní průmyslové škole v Brně, od roku 1920 pak jako mimořádný profesor architektonického kreslení a ornamentální tvorby nově založeného odboru architektury při Českém vysokém učením technickém v Brně. Od roku 1923 vykonává funkci řádného profesora oborů strojního inženýrství<sup>106</sup> a v letech 1922-1924 a 1933 - 1934 působí jako děkan odboru architektury a stavitelství.<sup>107</sup> Účastní se uměleckého dění v Brně, realizuje další návrhy rodinných domů, a podává návrhy do soutěží na monumentální projekty. Při výstavbě Brněnského výstaviště v Pisárkách roku 1928 je pověřený realizací konečné dispozice podle návrhu J. Kalouse a přispívá návrhem vstupní budovy výstaviště s administrativou a ředitelstvím (1926/1928), Průmyslového paláce (1928), stavby kina-divadla s kavárnou a propagačním a prodejním stánkem Lidových novin na Výstavě soudobé kultury v Československu (1928). Jeho další realizace se nacházejí v Brně i mimo něj, vítězí v soutěži na nové ředitelství Všeobecného penzijního ústavu na nároží ulic Botanické, Písecké a Otevřené. Po smrti dcery se architekt Králík začíná více věnovat malbě, roku 1939 žádá o trvalý odpočinek z profesorské činnosti a roku 1941 vystavuje své akvarely i kresby z cest v Brně a Praze. Roku 1942 je zatčen a internován v koncentračním táboře ve Svatobořicích u Kyjova a vrací se odtud za tři roky s podlomeným zdravím. Dne 26.4. 1946 umírá syn Jan a dva měsíce po té, v Praze, ve vojenské nemocnici, umírá i architekt Emil Králík. Jeho ostatky byly později převezeny a uloženy do rodinného hrobu na Ústředním hřbitově v Brně.

Na ústředním hřbitově v Brně se architektu Králíkovi dají bezpochyby připsat dva návrhy:

<sup>105</sup> Dopis Vulkanie adresovaný Emilu Králíkovi (pracovní podmínky), Prostějov dne 29. listopadu 1912. MZA Brno, fond H 266, inv. č. 66, kart. č. 2.

<sup>106</sup> AVUT Brno, Osobní spisy zaměstnanců, Prof. Emil Králík, Karta K 13, Nezařazený list.

<sup>107</sup> Čoupková, Magdalena. *Encyklopedie dějin města Brna – Emil Králík* [online]. c2008, poslední revize 20.8.2010  
Dostupné z: <[http://www.encyklopedie.brna.cz/homemmb/acc=profil\\_osobnosti&load=2152&literature=1#literature](http://www.encyklopedie.brna.cz/homemmb/acc=profil_osobnosti&load=2152&literature=1#literature)>

hrobky rodiny Stránské z roku 1919 a vlastní náhrobek z roku 1931.

Na hřbitově v Prostějově pak vznikl náhrobek rodiny Nedělníkovy r.1921.

### **Hrobka rodiny Stránských**

ÚH skup..62, hrob č. 75-77

Návrz z roku 1919. Pravidelná kompozice trojbokého hranolu z umělého kamene, který má ve středu umístěnou desku z tmavé žuly, po stranách ohraničenou nahoře se rozšiřujícími kanelurovanými sloupy v geometrické formě, odkazuje k vídeňské secesi<sup>108</sup>. Ve středu mezi sloupy je umístěna deska z tmavé žuly s vyrytými jmény:

Karla Stránská

zemřela dne 15. května 1918

Vlad.Stránský

Dr.Adolf Stránský

1854-1931

Milada Pauková Stránská

\*10.VII.1886. †19.XI.1943 v Osvětimi

a krátkým nápisem.

Pod ní je na soklu velkým, geometricky stylizovaným plastickým písmem vysázena část verše evangelia:

JESTLIŽE TEDY SVĚTLO, KTERÉ JEST V TOBĚ

JEST TMA, SAMA TMA JAKÁ BUDE ? MAT VI 23

Náhrobek je památkově chráněn.<sup>109</sup>

(Obr.23)

### **O zesnulých**

Adolf Stránský, významný český liberální politik a novinář, zakladatel Lidových novin, přítel Leoše Janáčka, ministr obchodu za 1. republiky, účastník domácího odboje za první světové války, byl tchán arch. Králíka. Králíkova manželka Božena roz. Stránská, byla rovněž sestrou prof. JUDr. Jaroslava Stránského, právníka, novináře, politika, člena londýnské exilové vlády, poválečného ministra spravedlnosti a školství<sup>110</sup> a zde uložené

<sup>108</sup> typově velice podobná v tzv. wagnerianské moderně je i hrobka stavitele Františka Aloise Dvořáka (1852-1925) sk. 30, číslo 18,19 a

<sup>109</sup> č.b. fotografie APP 0296/77

<sup>110</sup> Z dopisu Boženy Králíkové vyplývá, že právě odbojové působení jejího bratra v exilu zapříčinilo zatčení Emila Králíka gestapem roku 1942 a internaci v koncentračním táboře ve Svatobořicích u Kyjova. I její sestra, Milada Pauková - Stránská byla z rozkazu K.H. Franka umučena v Osvětimi

Milady Paukové.

### **Náhrobek rodiny Králíkovy**

ÚH, skup. H6, hrob č. 145<sup>111</sup>

Náhrobek vznikl roku 1931 , po úmrtí dcery Marie.

Sestává z jednoduchého hranolu z leštěné mrákotínské žuly. V levém horním rohu byla umístěna kovová plastika tzv. žalky<sup>112</sup> , klečící ženy, která vztahuje v zoufalém gestu ruce vzhůru. Zepředu jsou do kamene vyryta jména a životní data Arch. Inž. Emil Králík, Mařenka Králíková a Jan Králík. Součástí náhrobku byl i ostrůvek z černého kamene vlevo před náhrobkem, na němž byla umístěna kovová lampa.

Plastiku zhotovil sochař Hubert Kovařík a odlil pan Borský<sup>113</sup>. Náhrobek zhotovila a osadila firma Hladík.

(Obr. 24, 25)

Hubert Kovařík se náhrobní plastice věnoval a jeho realizace najdeme nejen na ústředním hřbitově, ale i na hřbitově v Židenicích apod., často ve spolupráci s firmou Hladík. Jedná se o bronzové ženské figury, elegantních až secesních linek, někdy stylizovaných do geometričtějších tvarů, s rukama pozvednutýma v gestu oranta, připomínajících anděla, nebo schoulené, plačící a modlící se.

### **Prof.Ing.Arch. Vladimír Fischer**

(1870 - 1947)

Architekt, profesor, mezi lety 1931–1932 rektor na České vysoké škole technické v Brně. Syn stavitele z Holešova. Po studiu na ČVUT u prof.Ohmanna v Praze pokračuje na technice ve Vídni a mezi lety 1895-98 praxí u Emila van Förstera, Hermana Fellnera a Ferdinanda Fellnera ml.<sup>114</sup>, kteří jsou zastánci eklektického historického stylu.

---

Dopis Boženy Králíkové Zemskému národnímu výboru v Brně, Praha dne 5. května 1948. AVUT Brno, fond Osobní spisy zaměstnanců, Prof. Emil Králík, Karta K 13.

Božena Králíková se se zatčení vyhnula útekem za hranice. in Šráčková, Hana. Vila pro muže ryzího charakteru.

Xantypa: společenský časopis pro muže i jejich ženy, březen 1998, č.3, s. 64 - 69.

<sup>111</sup> Ve foto archívu MMB E 20.235 značeno jako ÚH sk.6/hrob č.233

<sup>112</sup> dle rozhovoru s panem Hladíkem ml.

<sup>113</sup> idem

<sup>114</sup> O nové Brno, s.78. Encyklopedie města Brna, online: [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_osobnosti&load=2137](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2137). Cit. 2.2.2011.

Během let 1901-1918 působil na státní technické službě při moravském místodržitelství v Brně, následovně 1923–1939 jako profesor na České vysoké škole technické v Brně, kde odchovával řadu nástupců. Jako konzervátor Státního památkového úřadu v Brně pracoval v rozpětí 1939 - 1941.

Na začátku 20.století je V. Fischer ovlivněn Vídeňskou zkušeností - Augustiniánský dům v Luhačovicích s prvky novorenesance a kaple ve stylu novogotiky, novobarokní reálka na Antonínské ulici v Brně, i stylovým synkretismem, charakteristickým pro pozdní historismus - Švédský dům na Smetanově ulici v Brně, nájemní domy na křižovatce ulic Štefánikovy a Domažlické, Smetanovy, Cihlářské a Botanické.

Okrajově se též objevují folkloristické tendence: roku 1915 je podle jeho projektu postavena kaple nejsvětějšího srdce Páně v Brně – Králově Poli (v 60.letech rozebrána a nyní znovu sestavena).<sup>115</sup>

Fischerova poválečná architektura je poznamenána zjednodušováním a pročišťováním forem, čímž reaguje na soudobý vývoj v architektuře. Svých dřívějších zásad se však nezříká a často volí cestu kompromisu mezi tradiční a moderní koncepcí architektury- obchodního domu Vágner a Pivovarská banka na ulici České v Brně. Na budově ostravské radnice se architekt inspiroval toskánskou ranou renesancí, ústřední věž má však konstruktivistické vyznění.Význačný je i projekt kostela sv. Augustina v Masarykově čtvrti v Brně, který je dáván za příklad funkcionalistické architektury.<sup>116</sup>

## **Náhrobek Fischer**

Skupina 59, řada 1, hrob 8,9.

Na pozadí vertikální obdélné náhrobní desky o výšce 193cm, šířce 118cm a síle 23cm je umístěn černě natřený kovový kříž s motivem rozvilin, rozet a pěti siluetami světců. Černá leštěná žula v kombinaci s rámem ze světlého betonu podtrhuje a dá vyniknout umělecko-řemeslné hodnotě lidového kovaného kříže, pocházejícího nejspíše z počátku 19. století.

Arch. Fischer zde kombinuje strohý tvar kamene kontrastující s ornamentální zdobností kovu. Snad podobné kované kříže, které však známe jen z popisu, byly prezentovány i v expozici hřbitovního umění roku 1928. Návrh se zdá reflektovat postup, při kterém použití slohu odpovídá funkci architektury, což je přístup, kterému byl architekt jistě nakloněn. V.Fischer měl k lidové architektuře předminulého století jistě blízký vztah, díky funkci

<sup>115</sup> Římskokatolická farnost u kostela sv. Bartoloměje, Brno – Žebětín. Farní úřad Brno – Žebětín. Pamětní kniha farnosti žebětínské, s. 4.

<sup>116</sup>LUNDA, Jakub. Kostel sv. Bartoloměje v Brně-Žebětíně a jeho přestavba ve 20. století, FF-MU, Ústav hudební vědy, Sdružená uměnovědná studia, 2011. 42 stran, 4 přílohy. Vedoucí:PhDr. Aleš Filip, Ph.D. s.31

konzervátora Státního památkového úřadu v Brně pro okres Brno-venkov. Náhrobek pocházející snad z 30. let 20. století<sup>117</sup> i kříž z přelomu 18./19. stol jsou v dobrém stavu (1 světec je ulomený) a je památkově chráněn.<sup>118</sup>

(Obr. 27)

Nedaleko náhrobku Fischer se nachází podobně řešený **náhrobek rodiny Šálkovy**, s tím rozdílem, že je kříž umístěn na hladké leštěné desce ze světle šedé žuly.

## **Prof. Ing. arch. Dr. techn. Bohumil Babánek**

(1896 - 1963)

Architekt, scénograf, odborný publicista, profesor na Českém vysokém učení technickém. Po studiích na Českém vysokém učení technickém v Praze, odbor architektury a pozemního stavitelství v letech 1914–1922, které přerušil dvouletou praxí v Praze a Srbsku, roku 1922 vypracoval s Adolfem Liebscherem návrh na nové České divadlo v Praze. Navrhuje nájemní domy a velvyslanectví ČSR v Bělehradě.

Poté odchází do Brna, kde získává místo asistenta na České vysoké škole technické a kde je následovně v letech 1926-1935 honorovaným docentem. Roku 1928 se podílí svými návrhy na Výstavě soudobé kultury v Československu, jsou to pavilony Českomoravských tiskových podniků v Brně, deníku Moravské noviny a firmy E. Schotz. Na začátku třicátých let si staví vlastní rodinný dům v Brně-Žabovřeskách. S B. Fuchsem, J. Kumpoštem a A. Wiesnerem zpracovává návrh na Úřední budovu města Brna. Mezi lety 1936-1949 učí na České státní průmyslové škole v Brně.

Zpracovává řadu dalších soutěžních návrhů a navrhuje divadelní výpravy, kostýmy i plakáty.

Ve čtyřicátých letech působí jako řádný profesor dějin architektury a kompozice na České vysoké škole technické v Brně, následně v padesátých letech ve Výzkumném ústavu vývoje architektury v Brně.

Krom náhrobku Ferdinanda Fischera na Ústředním hřbitově, je Bohumil Babánek rovněž autorem náhrobku symbolického, tzv. kenotafu, umístěného v dvoraně kolejí na Kounicové 20-22/01. Byl sem umístěn roku 1947 na památku oběti Sokola Brno I ve světových válkách. Náhrobek se skládá z trojdílné mramorové desky se jmény obětí vysázenými

<sup>117</sup> Manželka Ella roz. Osvaldová umírá roku 1930. Zdroj: Encyklopedie města Brna, [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_osobnosti&load=2137](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2137) cit. 3.2.2012.

<sup>118</sup> č.b.fotografie APP 0296/69



plastickým písmem připevněných na zeď. Vlastní pole má ve středu naznačenu náhrobní desku a v levé části je podstavec oválného půdorysu s bronzovou plastikou padajícího muže, jejímž autorem je sochař Jiří Marek.<sup>119</sup> Arch.B.Babánek při odhalení pronesl projev.<sup>120</sup> Náhrobek střídmych tvarů nechává vyniknout dominantní plastiku. Hladká leštěná deska podtrhuje kvalitu materiálu a kresbu mramoru.

### **Náhrobek Ferdinand Richter<sup>121</sup>**

ÚH, skupins H5 hrob č.11

Na plánu vidíme oválnou mramorovou stélu výšky cca 145 cm, šířka kamene cca 100 cm. Před ní jsou umístěny další kameny, sloužící jako podklad pod lucernu z bronzového plechu a podklad pod vázu. Na těchto kamenech je pak váza a malý podstavec pod lucernu z černé leštěné žuly. Náhrobek je zezadu hrubě štokován, jeho pohledové plochy středně, a čelní plocha velmi jemně štokována. 30 cm pod vrcholem náhrobku je do kamene vyryt nápis:

FERDINAND RICHTER

PRESIDENT ZEM.SOUDU

POSLANEC N.S.-LEGIONÁŘ

\*1885                    †1950

Náhrobek působí přírodním dojmem, evokuje ohlazený valoun, písmo je nepravidelné, nestejně rozestupy i výška písmen podtrhuje přirozený dojem. Autorem náhrobku je Bohumil Babánek, Signovaná plánová dokumentace pochází z dubnu roku 1951. Realizace náhrobku odpovídá přesně návrhu, přibyl pouze nápis:

LUDMILA RICHTEROVÁ

\*1891                    †1954

Náhrobek je ve výborném stavu. (*Obr. 28, 29*)

### **O osobnosti pohřbeného**

Prof. JUDr. Ferdinand Richter<sup>122</sup> (1885 - 1950)

<sup>119</sup> Podobného výrazu je i pozdější práce (1972) J. Marka na náhrobek JUDr. J. Appela, mužské torzo z alpského mramoru. ÚH, sk. H5/5. viz. Endler, J. (2010) s. 139.

<sup>120</sup> oběti Sokola Brno I ve světových válkách, dostupné online na: [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_objektu&load=32](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=32) cit. 10.4.2012

<sup>121</sup> MMB plánová dokumentace 201.955, 201.956.

<sup>122</sup> kol. aut.: Československé dějiny v datech. Praha : Svoboda, 1987. s.417.  
seznam zvolených poslanců . Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Dostupné online na <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/008schuz/s008002.htm> cit. 10.12.2011

Prezident Zemského soudu, legionář, poslanec a místopředseda Národního shromáždění. Povoláním byl soudním radou a podplukovníkem ruských legií, v parlamentních volbách v roce 1929 získal poslanecké křeslo v Národním shromáždění republiky Československé za Československou stranu národně socialistickou, po válce za její nástupkyni Československou stranu socialistickou začleněnou do Národní fronty. Mandát obhájil v parlamentních volbách v roce 1935 a oficiálně si jej podržel do roku 1939. Roku 1938 protestuje společně s dalšími politiky proti přijetí podmínek dohody u prezidenta Beneše. V Národním shromáždění zasedl opětovně po Únoru 1948, kde vystupoval jako loajální člen politické elity dominované komunisty.

## **Akad. arch. Ing. Bohumír František Antonín Čermák**

(1882 - 1961)

Narozen v Moravském Krumlově jako Gottfried Franz Anton Czermak - německý přepis svého jména užíval až do roku 1918, kdy si jej počeštil a přihlásil se k české národnosti.<sup>123</sup> V letech 1899-1903 studoval na Vysoké škole technické (Technische Hochschule), poté pokračoval na vídeňské Akademii výtvarných umění (Akademie der bildenden Künste). Po ukončení studia absolvoval studijní pobyt ve Spojených státech a poté praxi u vídeňského architekta Adalberta W. Pasdicka-Coreno a brněnského Josefa Nebelhostyho v Brně. Od roku 1908 až do roku 1960 byl členem Společenstva stavitelů v Brně a byl samostatně činný jako projektant v Brně a Bílovicích nad Svitavou. Po většinu svého tvůrčího života také publikoval v odborných časopisech množství článků o architektuře.<sup>124</sup>

Výtvarný rukopis architekta Bohumíra Čermáka nebyl jedolitý a nesl odrazy dobových stylů, jimiž se nechal ovlivňovat a inspirovat. Ve své rané tvorbě před první světovou válkou rozvíjel principy vídeňské moderny. Po vzoru Josefa Hoffmanna a jeho Wiener Werkstätte založil v Brně roku 1910 Uměleckořemeslné dílny a vedl je až do roku 1934.<sup>125</sup> Jeho počáteční tvorba nesla stopy wagneriánského monumentalismu, kterým byl ovlivněn (Úrazová dělnická pojišťovna v Brně, dnešní Úrazová nemocnice). Ke konci 20. let se do jeho tvorby začínal promítat konstruktivismus. Kombinoval klasické kompoziční zásady a smysl pro ušlechtilé materiály s technicistně deklarovanými prvky z betonu, kovu a skla. Z této doby pochází např. pavilon G na brněnském výstavišti. Ve 30. letech se začal také intenzivně zabývat návrhy obchodních domů. Problematiku jejich navrhování studoval

<sup>123</sup> pramen: Martina Straková, přednáška Mistři secese a moderny v Moravské galerii v Brně, 24. 5. 2007 v 18:00

<sup>124</sup> Archiv města Brna, č. inv. 259.502-522

<sup>125</sup> 24. 1. 1934 žádá o dočasné zastavení živnosti. Zdroj: Archiv města Brna, inv.č. 259.502-259.522

přímo ve Spojených státech amerických a navrhl jich nakonec celkem kolem třiceti. V této době byl zřetelně ovlivněn funkcionalismem, a to zejména tvorbou některých jeho pruských představitelů.<sup>126</sup> Tyto vlivy jsou patrné např. na jeho návrzích obchodních domů pro olomouckou firmu ASO.<sup>127</sup>

Pro Čermákovu tvorbu je charakteristické úsilí o nalezení jednoduchého, funkčního a z hlediska daného programu optimálního dispozičního rozvrhu. Z formálního hlediska mají Čermákovy práce jednoduchý, věcný, ale přitom kultivovaný výraz nepostrádající výtvarných a estetických kvalit.

Jak už bylo řečeno, projekt Úrazové dělnické pojišťovny na Kolišti v Brně a pavilonu G brněnského výstaviště patří mezi dva asi nejznámější architektovy projekty. Nejsou ale zdaleka jediné, Čermákova tvorba je pestrá a bohatá. V pozůstalosti architekta Čermáka se zachovalo množství snímků, částečně vlastních realizací a částečně návrhů, které ho zaujaly, jako např. fotografie amerických hřbitovů, nebo další náhrobky na židovském hřbitově.

Většina realizací arch. Čermáka pochází sice z Židovského hřbitova, ale svou stopu zanechal i na hřbitově ústředním, na dvou dosud stojících náhrobcích - pravděpodobně kolem roku 1924 navrhuje hrobku Ing. Eduarda Steckla a roku 1933 hrobku rodiny Jungmannů.

Dalo by se říci, že tyto dva pomníky reagují na moderní trendy, ale přitom rovněž respektují zásady, které propagoval již koncem 19. století Otto Wágner. Správné vystižení architektonické úlohy a její účelné ztvárnění, vytvoření vyváženého souměrného díla po stránce konstrukční i tvarové. Dosažení symetrie, která vyvolává pocit harmonie a důstojnosti architektury<sup>128</sup>.

### **Hrobka Ing. Eduarda Steckla<sup>129</sup>**

Rohová parcela skupiny 83 hrob č. 200-202.

Masivní stavba z travertinu tvořená několika kubickými tvary na půdorysu písmene L.

Levá, vyšší část sestavená ze čtyř bloků kamene má výšku 216 cm, šířku 240 cm a hloubku 120 cm. Předsazený kubus 105 x 70 x 70 cm slouží jako podstavec pod plytkou bronzovou mísu vykazující tvarosloví geometrické secese. Pravá, čelní část měří 160 cm,

<sup>126</sup> Nová encyklopedie českého výtvarného umění, str. 116

<sup>127</sup> O nové Brno : brněnská architektura 1919-1939. Brno : Muzeum města Brna, 2000. (díl I.)

<sup>128</sup> Wagner, Otto. Moderní architektura, Praha 1910, s. 18, 19, 20, 26, 27, 46....

<sup>129</sup> Dobové foto z archivu B. Čermáka, Archiv muzea města Brna, 263.351 a 263.352

délka 281cm a hloubka 40cm. V pravé části předsunutého schodu o výšce 25cm stojí kubus 44x60x60 cm, sloužící jako květináč. Hrobové místo je ohrazeno litinovým zábradlím. Na čelní straně je kovovými písmeny vysázen nápis IN MEMORIAM, na levé, boční straně potom jména a životní data uložených, Ing. Eduarda Steckla a Kar. Steckla. Čelo náhrobku má vrchní část vyhloubenou tak, že tvoří květináč na vegetaci a v dolním pravém rohu je rovněž travertinová krychle určena k osázení. Náhrobek je tvořen skládáním výškově odstupňovaných uzavřených těles, což může být i vliv holandské architektury, která v polovině dvacátých let oslovila několik českých architektů a některé její principy zde zakotvily. Náhrobek působí mohutným, monumentálním dojmem, který odpovídal společenskému postavení objednavatele, není však přezdoben. Velké plochy odlehčuje kresba kamene. Architekt Čermák klade zvýšený ohled na výběr materiálu, v čemž ho zřejmě ovlivnily přednášky Adolfa Loose. Náhrobek je v současnosti dobře zachovalý, zemina je mírně navýšena a dodány nové doplňky, jako je lampa a nápis nového majitele. K náhrobku se zachovala pouze fotografie v archivu architekta bez bližšího určení, proto mu náhrobek připisuji na základě stylové analýzy, podobnosti s jinými návrhy a doloženému vztahu k objednavateli a zařazuji jej spíše do druhé poloviny 20.let.

(Obr. 30, 31)

### **K osobnosti objednavatele**

Eduard Steckl

(1853 - 1931)

Syn mlynáře, po studiích na technice v Praze a ve Vídni působil ve firmě Ganz v Budapešti.<sup>130</sup> Od roku 1889 nastoupil na místo ředitele strojíren knížete Salma v Blansku, od roku 1894 ředitel celého podniku blanenských železáren a strojíren. Ve své funkci zůstává i po prodeji podniku pražské firmě Breitfeld-Daněk po roce 1896. Za svého působení v blanenském závodě se zasloužil o rozvoj všech výrobních oborů a zaváděl nové obory. V roce 1899 zřídil i slévárenskou a strojírenskou učňovskou školu. Byla vybudována řada nových výrobních slévárenských i strojírenských objektů a staré byly modernizovány. Roku 1901 byl celý závod propojen železniční vlečkou, směřující na blanenské nádraží. Na Stecklovu objednávku projektoval arch. Čermák přestavbu závodní

<sup>130</sup> Brychtová, Jana. Eduard Steckl, Týden u nás, týdeník okresu Blansko, č. 16, 1993. Brychtová, Jana. To byl Ing. Eduard Steckl, Týden u nás, týdeník okresu Blansko, č. 4., 1998. Pilnáček, Josef. 250 let blanenských železáren, Blansko, 1948. Kreps, Miloš. Dějiny blanenských železáren, 1. díl, Brno, 1978. Kreps, Miloš. Dějiny strojíren ČKD Blansko, Brno, 1983.

restaurace z let 1910 - 1912, která nesla ještě prvky secese<sup>131</sup>. Steckl se oženil s Karolínou (Karlou) roz. Fischerovou a měl s ní dvě dcery. Karolína umírá roku 1908 a byla pohřbena pod ozdobným náhrobkem z blanenské litiny, ale po odchodu do Prahy na ředitelství firmy roku 1918 nechal Eduard Steckl ostatky své ženy přemístit na Ústřední hřbitov v Brně, kde žila jeho dcera<sup>132</sup>. V roce 1924 byl penzionován, roku 1931 umírá a byl pochován do hrobky. Hrobka byla v 50. letech prodána novým majitelům<sup>133</sup>.

### **Hrobka rodiny Jungmannů**

skupina 80, řada 1-2, hrob číslo 109-111

Další masivní stavba dominující začátku dvou řad pochází z roku 1933. Celé řešení i s vegetací zabírá šířku sedmi metrů.

Vlastní náhrobek z betonu, výšky 220cm a šířky 450cm je dělen na tři části - pravá a levá část jsou předsunuté, ve středu je ustupující díl š. 240cm, jehož dominantou je římský kříž s patkami na skleněné výplni a nad ním stínovaný nápis JUNGSMANN /v současnosti chybí/. Za výplní z bílého opaxitového skla byla původně umístěna lampa, tak, že zpoza kříže vycházelo světlo.<sup>134</sup> Ve spodní části jsou po každé straně kříže upevněny 4 desky z vápence na data pochovaných:

levá horní deska : "..EO..OL JUNGSMANN 1..IV.93"

deska pod ní : "JUC.ZDENEK JUNGSMANN ...III.10", a dále je nápis na spodní desce vpravo od středu : "TEREZIE JUNGSMANNOVA".

Součástí kompozice je sokl výšky 35 cm a v jeho úrovni po každé straně náhrobku hranol 100x100cm. Celé hrobové místo je orámované masivním betonovým obrubníkem, s rozšířenými patkami vlevo, tvořícími přístup na plochu. Úprava hrobového místa původně počítala s několika plochými kameny doplněnými trávnikem, v současnosti je celý povrch

<sup>131</sup> V práci Martiny Strakové na s. 24 je Steckl zřejmě nepřesně označen jako ředitel kasina. Kasinem byla původní budova, k níž bylo přistavěno nové křídlo. MZA archivní fond H 999 Strojírny, a. s., dříve Breitfeld-Daněk a spol., závod v Blansku (/1874/ 1897 - 1927/1931/)

je v invent. čísle 204, karton 12, uloženo 12 výkresů z přístavby závodní restaurace z let 1910 a 1922.

Na projektu stojí: Plan für den Zubau eines neuen Flügels zum bestehenden Casinogebäude der "Blanskoer Eisenwerke und Maschinenfabrik" in Klepačov-Blansko. Projekt je signován Architekt G. CZERMAK, Baumeister, Brunn, Adlergasse 7. Ve sbírce G 625 Sběrka fotonegativů ČKD Blansko, v krabici č. 11 (sign. I. 8.11) je 8ks. negativů se záběry restaurace (s přílohou pozitivy) z 20. a 30. let 20. stol. Od 50. let 20. stol. sloužila tato budova hlavně k administrativním účelům podniku. Dnes již neexistuje, byla zbourána ve druhé polovině 80. let při výstavbě silničního nadjezdu. in : Jana Brychtová: Společenský dům ČKD, závodní časopis Průkopník, č. 22, 1978 viz. soukromá el. korespondence s PhDr. Janou Brychtovou, archivářkou podniku ČKD Blansko, která se historii závodu a jeho vlivu na město Blansko dlouhodobě věnuje 27.9.2011

<sup>132</sup> Dle vzpomínek pamětnice, sděleno v osobní el. korespondenci s PhDr. Janou Brychtovou z 27.9.2011

<sup>133</sup> Idem.

<sup>134</sup> Dle osobní konverzace s ing. Jiřím Jungmannem.

předpole zarostlý. Materiál pomníku je železobeton obložený umělým kamenem. Stavební firmou byl Jungmann a návrh vypracoval arch. ing. B. Čermák<sup>135</sup>.

Použití nových materiálů, hladká úprava povrchu náhrobku a jeho strohé tvary, jsou sice typickými prvky funkcionalistické architektury, ale kontrastující mohutné kubické formy a pravidelný, téměř zámecký půdorys odkazují spíše k neoklasicismu. Celkový dojem je důstojný a klidný, opět by se dalo říci odpovídající společenské pozici objednavatele, jímž byl úspěšný brněnský stavitel. Hrobka je staticky v dobrém stavu, ale čeká na celkovou rekonstrukci, středový bílý opaxit je na několika místech rozbitý.

## **O osobnosti stavebníka**

Leopold Jungmann<sup>136</sup> (1874 - 1939).

Brněnský stavitel, filatelista a sběratel.

Po studiích na strojní a stavební průmyslové škole začíná podnikat, nejprve jako městský stavitel, později s partnery, např. s Hubertem Svobodou<sup>137</sup> se kterým se podílel na stavbě brněnského krematoria a na stavbě nájemních domů na Botanické ulici 1928-30.<sup>138</sup> Jeden z jeho prvních samostatných projektů byla Ochraňovna mládeže, na Vídeňské 52, roku 1931 se podílel na stavbě Úrazové nemocnice. Mezi další stavby patří Universitní knihovna na rohu Kounicovy ul., Poliklinika na Zahradníkové, Nerudova 8-10, nájemní domy na ulici Úvoz, Údolní a Gorkého, Kobližná 7, Zámečnická 5, Lerchova 14 a rodinné domy na Lerchové č.p. 20-24. Kulturní dům Židenice a Chalupeckého náměstí 3. Jungmann umírá roku 1939 a je uložen v hrobce na Ustředním hřbitově, kterou rovněž postavil. (*Obr.32*)

V meziválečném Brně došlo k rozvoji stavitelských firem, které nejen prováděly, ale i navrhovaly. Leopoldu Jungmannovi patřila jedna z nich, stejně jako Mořici a Arturu Eislerovi, další vedl Václav Dvořák s Aloisem Kubou (a později i s Vilémem Kubou, který zajišťoval kvalitní architektonické návrhy staveb) a kteří stavbou nájemních domů na Kotlářské ulici v roce 1930 položili základy k velkoměstskému charakteru Brna.

Výraznými prvky těchto budov, které bří Kubovi projektovali, jsou přetažené kazetové korunní římsy, průběžné arkýře a rizality s pásovým schodišťovým oknem, půlkruhově zakončené balkony, stejně jako opaxitové a šamotové obklady přízemí a chodeb.

<sup>135</sup> Plánová dokumentace UH v Brně.

<sup>136</sup> Životopis ze soukromého archivu Ing. Jiřího Jungmanna, současného majitele hrobky.

<sup>137</sup> MZA, fond H 705 Hubert Svoboda, stavitel, Brno 1922 - 1948 1 - Přístupný 1847 1803

<sup>138</sup> O nové Brno, katalog výstavy s. 31.

## Arch. Vilém Kuba

(1905-1961)

Jeho životopis je do války spjat s bratrem Aloisem, se kterým, jak již bylo řečeno po studiích, praxi u B. Fuchse a krátkodobé spolupráci s V. Dvořákem, spolupracuje. V roce 1932 založili projekční kancelář V. a A. Kuba, jejímž majitelem byl však Alois, a architekt Vilém Kuba zde byl zaměstnán.

Jejich šestiletá spolupráce byla velmi úspěšná; realizovali spolu několik desítek domů nájemních a více než sto domů rodinných. Po roce 1938 se cesty obou bratrů rozcházejí, jak pro sledování různých cílů, tak později také pro odporující si politické smýšlení.

Nejen z tohoto důvodu je pravděpodobné, že první dochovaný návrh náhrobku z roku 1941 je dílem arch. Viléma Kuby a návrh z roku 1947 označený A. a V. Kuba jen Alois Kuby, ne obou bratrů, jak je uváděno<sup>139</sup>.

Za války působí V. Kuba jako samostatný architekt s minimem zakázek. Po válce se na oddělení pro okamžitá opatření Stavebního úřadu města Brna angažoval v obnově válečných škod. Po komunistickém převratu se levicově smýšlející architekt dostal do vedení brněnského Stavoprojektu, kde působil do roku 1950 jako ředitel, poté jako vedoucí jednoho z ateliérů. Spolupracoval s architekty Krohou a Poláškem na výstavbě bytových domů (ul. Tábor) a sociálního bydlení. V roce 1957 zvítězil s J. Ledvinou a M. Kramolišem v soutěži na hotel International na Husově ulici v Brně.<sup>140</sup> Krátce na to je však propuštěn a perzekuován.<sup>141</sup>

### Náhrobek rodiny Wernerovy, Bubílkovy a Zbořilovy<sup>142</sup>

ÚH skupina 2, řada 1, 168-171

Plán impozantní hrobky u severní zdi hřbitova pochází z února 1941 a je signován Vilémem Kubou. Výška náhrobku bez podstavce je 225cm a zabírá šíři čtyř hrobových polí. Architekt na plánu náhrobek zařazuje do kontextu sousedních náhrobků, které převyšuje o 35-45cm, stejně jako hřbitovní zeď. Hrobové pole, které je vyneseno nad úroveň terénu a je přístupné třemi schody, vyvolává dojem vydlážděné terasy obytné stavby, je ohraničené balustrádou z nízkých sloupků krytých překladem. V zadní části pole

<sup>139</sup> MMB 252.789 označen jako A. a V. Kuba

<sup>140</sup> Pelčák, Petr . Wahla, Ivan . (eds.), Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba. Brněnští stavitelé 30. let, Brno 2002.

<sup>141</sup> Vilém Kuba podlehl pracovnímu úrazu a je pohřben na královopolském hřbitově sk. 3e, hrob 1,2. Alois Kuba byl do roku 2005 pohřben v Židenicích, sk.8/713-714. Florián Kuba je uložen na ÚH 54, řada 1, 122-123. Sděleno v osobní korespondenci s Jiřím Endlerem, září 2011.

<sup>142</sup> MMB, plánová dokumentace 252.790

je strohý náhrobek, tvořící jakousi předsíň. V původním plánu architekt do tohoto výklenku hloubky 94 cm zamýšlel plastiku, která ,zdá se, nebyla realizována. Strop výklenku je proražen úzkým podlouhlým světlíkem, který měl plastiku osvětlovat. Tento, až barokně scénografický prvek v současnosti nemůžeme ocenit<sup>143</sup>, protože zadní stranu a vršek náhrobku překrývá loubinec popínavý. (V původním plánu počítá s oplechováním a osvětlením čočkami). V pravé i levé stěně výklenku se počítá s lucernami ve stylu art deco, krytými sklem vybroušeným do psaníček.<sup>144</sup> Hloubka prostoru je rovněž opticky zdůrazněna použitím tmavé žuly ve vnitřní části a světle šedé žuly na zbytek náhrobku. Čelní část náhrobku je pak dominována třemi (architekt projektuje síť menších desek) deskami s nápisy. Na prostřední je to římský kříž a verše:

„Vstříc osudu kráčíme nocí, dnem  
a zdráháme se jít -

však jdem a jdem....

on čeká pokojně na místě svém.“

Plány jsou velmi pečlivě zpracovány, architekt nenavrhuje pouze nadzemní část hrobky, ale i komoru hrobky, jejímž půdrys se většinou architekti nezabývali,.

Vpravo vedle schůdků nalezneme vyryto ARCH. KUBA - LAUŠMAN

Prováděcí firma Laušman se zdá být vhodně vybraná, neboť byla známa svými velkorysími a efektními realizacemi z leštěného kamene. Architekt zde asi návrhem majestátního pomníku, sice jednoduchého avšak striktně klasického řešení reagoval na společenské postavení objednavatele hrobky, JUDr.Stanislava Bublíka - vrchního zemského rady v ředitelství Hypoteční banky Markrabství moravského v Brně (později byl generálním ředitelem Moravské zemské a hypoteční banky)<sup>145</sup>, jehož tchán František Werner byl společensky angažovaný ředitel gymnázia ve Valašském Meziříčí<sup>146</sup>.

V současnosti je náhrobek je v dobrém stavu, původní kovová branka před schůdky však chybí a dvířka luceren jsou rozbitá. Hrobka se výjimečně dochovala v jinak zrušené skupině 2.

(Obr. 33, 34)

<sup>143</sup> Střešní světlíky jako takové, sloužily především jako prosvětlovací prvek průmyslových objektů, ale z nákresu je patrné, že architekt počítá s efektem paprsku na plastiku niky.

<sup>144</sup> Tyto lucerny jsou typické pro firmu Laušman.

<sup>145</sup> Personální složení vedoucích orgánů Bankovního úřadu z roku 1919. Finance a úvěr 8/1994, ročník 44, Ministerstvo financí, s.424. Dostupné online na [http://journal.fsv.cuni.cz/storage/2645\\_199408kp.pdf](http://journal.fsv.cuni.cz/storage/2645_199408kp.pdf), citováno 3.4.2012.

<sup>146</sup> Vančurová Sylvie, Masarykův státní koedukační ústav učitelů Valašské Meziříčí 1903 – 1948, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, FF- MU 2008. Vedoucí práce: PhDr. Jiřina Štouračová. s.7.



## **Hrobka rodiny Bohumila Krejčí<sup>147</sup>**

ÚH, skupina 6, řada 1, hrob č. 66-67

Náhrobek sem byl přesunut z původní rohové parcely. Žulový pomník osazený v červenci roku 1947 firmou Laušman<sup>148</sup> je tvořen deskami z černé žuly, jimž dominuje plastický kříž ze stejného materiálu. V pravé části je vyškrabaný biblický obraz Krista, kterak podává ruku topícímu se sv. Petrovi, v pozadí vidíme pramici s ostatními apoštoly. V pravém dolním rohu přečteme signaturu Laušman 47. Nad výjevem je v kameni vyryt nápis

RODINA BOHUMILA KREJČÍHO

JAROSLAVA HRUBÉHO

Pomník má z důvodu přemístění a znovu sestavení narušenou statiku. Na plánu je návrh pouze podzemní části hrobky. Buď zbytek plánu chybí, nebo je možné, že A. Kuba není autorem pomníkové části. Každopádně se náhrobek tématicky se nevymyká dobové produkci, snad jen svým rozměrem.

## **Ing. arch. Oto Eisler**

(1893 – 1968)

Brněnský architekt, jehož práce se dá stylově zařadit mezi tvorbu brněnských židovských architektů. Rozvíjel formu středoevropského puristického funkcionalismu s vídeňskými kořeny, který postupně přechází k internacionálnímu stylu.<sup>149</sup> Jeho zálibou byla botanika a zoologie a své znalosti tak nejprve uplatňoval jako zahradní architekt a své dílo rovněž uzavírá návrhem zahrady, tentokrát zoologické.<sup>150</sup>

Spolupracoval se svými bratry, zejména Arturem Eislerem, majitelem stavební firmy. Roku 1930 navrhl pro sebe a svého bratra Mořice „Dům pro dva mládence“ na ul. Neumannova 10 v Brně.

Vedle návrhů obytných domů a nájemních domů s obchody je významný jeho návrh Synagogy Agudas Achim na ulici Skořepka č. 13 z roku 1936. Mezi lety 1949 – 1966 navrhuje úpravu brněnské zoologické zahrady. Je pohřben na židovském hřbitově v Brně.

<sup>147</sup> MMB 252.789 označen jako A.a V. Kuba, ale pravděpodobně je autorem pouze A. Kuba

<sup>148</sup> archiv Ústředního hřbitova.

<sup>149</sup> Kroupa, Jiří. Otto Eisler - od racionálního purismu k Internacionálnímu stylu. In PELČÁK, Petr. ŠKRABAL, Jindřich. WAHLA, Ivan. *Otto Eisler 1893-1968*. Brno : Obecní dům Brno, 1998. s. 8-24.

<sup>150</sup> SEDLÁK, Jan (ed.). *Slavné brněnské vily*. Praha : Foibos, 2006.

## Urna MUDr. Jaroslava Zetka<sup>151</sup>

ÚH, skup. 74, řada 1, hrob č.111,112

Nedatovaný náhrobek byl zřejmě navržen dříve a po roce 1946 k němu architekt na objednávku paní Olgy Zetkové dopracovává návrh urny MUDr. Jaroslava Zetka. Dá se předpokládat, že i samotný náhrobek je dílem arch. Eislera.

Pomník je koncipován na šířku. Na podstavci je umístěna asi 25 cm silná deska se jmény pochovaných, přerušená prostorem na urnu a pokračující ještě 20 cm. Nad urnou je překlad s motivem římského kříže (v současnosti chybí). Délka desky je asi 140 cm, výška 60 cm.

Před užší urnou umístěnou v nice náhrobku navrhuje architekt na 10 cm vysoký podstavec rozměrů 60 x 65 cm širší a větší kulatou urnu s vypouklým víkem. Je na ní vyryt nápis MUDr. Jaroslav Zetek, 20. III. 1891 – 23. III. 1946.<sup>152</sup> Jako vegetaci tužkou připsuje glycinii.

V současnosti je nevelký pomník strohých až puristických tvarů takřka neviditelný, je pokrytý břečtanem, obrostlý růžový keřem a krytý živým plotem z krušpánku. I přes tuto téměř „botanickou zahradu“ probleskují elegantní tvary kamenné urny a zajímavý asymetrický koncept pomníku z litého betonu s texturou. Zdá se tedy, že i v návrzích sepulkrální architektury se O.Eisler vyhýbá zbytečné okázalosti a reprezentativnosti a dbá na racionální a ekonomické pojetí a užití standardizovaných typizovaných prvků<sup>153</sup>, stejně jako tomu činil v projektech větších staveb.

(Obr.35,36)

Oto Eisler je i autorem návrhu pomníku židovské obce náboženské<sup>154</sup>, pravděpodobně totožným s památníkem obětí holocaustu, odhaleném v roce 1950. Památník je strohá vertikální deska z tmavého kamene umístěná nedaleko vstupu na židovský hřbitov.

<sup>151</sup> MMB plánová dokumentace 234.659 , 234.660

<sup>152</sup> detail urny MMB plánová dokumentace 234.658

<sup>153</sup> <http://www.bam.brno.cz/objekt/c058-dum-pro-dva-mladence?filter=code>, cit. 3.4.2012.

<sup>154</sup> MMB 234. 233, 234.234

## Ing. arch. Josef Marek

(1889– 1966<sup>155</sup>)

představitel meziválečné architektury a urbanismu.<sup>156</sup>

Po absolvování stavební školy v Brně a praxi u Dušana Jurkoviče pokračuje ve studiu architektury v Praze u prof. Kotěry, které uzavřel roku 1914. Na doporučení D.Jurkoviče r.1919 odchází na Slovensko, kde od roku 1919 působí na vládním úřadu pro ochranu památek. Následně vede v Trnavě projekční kancelář a navrhuje zde r.1923 evangelický kostel, nesoucí ještě prvky byzantské architektury.

Roku 1925 se vrací do Bratislavy a nastává jeho vrcholné období. Navrhuje Okresní nemocenskou pojišťovnu v Rožnavě - kombinující cihlové zdivo a hladkou fasádu, roku 1928 navrhuje Poštovní a telegrafní úřad v Nitře, jehož plochá střecha, racionální půdorys i využití velkorysých prosklených ploch anticipuje prosazení funkcionalistické architektury v Nitře<sup>157</sup>.

Roku 1929 pak vyhrává soutěž na obytný a obchodní blok družstva železničních zaměstnanců Avion v Bratislavě.<sup>158</sup> Kompaktní blok je ve vyšších poschodích dělen na tři oddělená křídla. Krajní o šesti a střední o sedmi poschodích. Celek tvoří jednoduchý funkcionalistický ráz, skládající se z pravouhlých hranolových forem, které člení výrazné hřebenově vyřezané lodžie.

Později J.Marek inklinuje k urbanismu, jako člen regulační komise města Bratislavy se podílí na tvorbě urbanistických zásad rozvoje. Vypracovává upravovací plány pro další obce (Petržalka, Vrbové, Dolný Kubín a Kokava nad Rimavicou).<sup>159</sup>

Za války z politických důvodů tvoří v Linci a Vídni. Po válce nastupuje roku 1945 do nově zřízeného Státního plánovacího a statistického úřadu, kde setrvává do odchodu do důchodu. R.1962 se vrací do Brna a je pochován ve hrobce, kterou sám navrhoval, společně s manželkou Zdeňkou, roz. Halovou.

<sup>155</sup> dle nápisu na náhrobku. V literatuře uváděno i 1965.

<sup>156</sup> Ke staviteli a architektu Markovi se nachází krom pozůstalosti MMB i v MZA fond H 797, který mapuje jeho stavitelskou činnost od roku 1941 kdy získává povolení k provozu stavitelské činnosti, do roku 1945, poté pod jeho koncesí pokračuje Jaroslav Zapletal. Sídlo firmy bylo původně v Brně v Černé ulici č. 2. Architekt však pracuje v rakouském Linci. Fond se týká staveb a firemních dokumentů v rozmezí 1942-1948 a nebyl shledán pro tuto práci relevantní.

<sup>157</sup> DULLA, Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava, Slovart 2002. s. 349.

<sup>158</sup> Idem. s. 107-108

<sup>159</sup> ŠLACHTA, Štefan: *Jozef Marek*, časopis Projekt, roč. 31, č. 7-8 (1989). S. 66-68.

## **Hrobka rodiny Halovy**

skupina 80, řada 1, hrob 83-84<sup>160</sup>

Hrobka rodiny Halovy je jediná známá realizace arch. Marka na brněnských hřbitovech a navrhuje ji roku 1930 pro svou zesnulou tchyni.<sup>161</sup>

Jedná se náhrobek stupňovitých forem, nejvyšší 280cm, poté stupňovitě 152 cm, 126 cm, 111cm a šířka 170cm. Jeho hmota je odlehčena třemi plytkými výřezy. Na nejvyšším bodě je umístěn rovnoramenný kříž s patkami. Úzký podstavec náhrobku výšky 60cm a šířky 213cm je kamenný, stejně jako deska s nápisy zesnulých:

FRANTIŠEK HALA

ÚŘEDNÍK SLÁVIE

18.XII.1856-30.XI.1894

LUDMILA HALOVÁ

UČITELKA

5.XI.1867-18.9.1930

Součástí stavby byla i lucerna z tmavého kovu , která v současnosti chybí.

Prováděcí firmou byl kameník K.F. Racek. Náhrobek je ve velmi dobrém stavu a je v současnosti na prodej. Ač je náhrobek poměrně velkých rozměrů, nepůsobí hmotným dojmem, díky hře světla a stínů. Od lucerny se díky stupňovitosti pozvedá pohled směrem k nebi. Objekt vyvolává dojem moderního chrámu zakončeného věží s křížem. Hladký, původně bílý povrch, použití litého betonu. (*Obr.37,38*)

Funkcionalistický ráz odpovídá stylovému pojetí ostatní architektury, kterou tvoří ve stejné době. Například na bratislavském bloku Avion se setkáme, v nesrovnatelně větším měřítku, avšak s podobným prořezáváním tvarů.

## **Ing. arch. Jan Víšek**

(1890 – 1966)

Brněnský architekt, zastánce purismu a konstruktivismu v architektuře, který ale klade důraz na harmonii, úměrnost, čistotu a řád. V letech 1910-14 studuje na pražském ČVUT a podniká studijní cesty po Rakousku a Německu a Itálii a byl ovlivněn italskou klasickou architekturou a racionalismem. Rovněž ho ovlivnil jeho učitel, prof. Theodor Petřík, u

<sup>160</sup> MMB fotodokumentace 215.723

<sup>161</sup> Plánová dokumentace ÚH uvádí září 1930, Stavebník Inž. Halla Vladimír

kterého v letech 1919-23 působí jako asistent na ČVUT. V roce 1924 přichází do Brna, kde se připojuje k celé řadě nadaných architektů. Pracuje jako dmluvní architekt Státního pozemkového úřadu, kancelář pro výstavbu Masarykovy univerzity v Brně a jako jediný český reprezentant vystupuje v rámci brněnského přednáškového cyklu "*Za novou architekturu*" vedle J. J. P. Ouda, W. Gropia, A. Ozenfata, Le Corbusiera a A. Loose. S posledními dvěmi a A. Perrettem se setkává během studijní cesty do Paříže. Od roku 1926 vede v Brně vlastní projekční kancelář a navrhuje Husův sbor církve československé, čistě puristickou stavbu s výraznými holandskými a francouzskými vlivy, která je první radikálně moderní sakrální stavbou v ČSR. Součástí je i racionálně řešené kolumbárium.<sup>162</sup> Roku 1928 se spolupodílí svým návrhem úsporného dvojdomu na výstavní kolonii Nový dům.

V roce 1937 podniká studijní cestu zaměřenou na divadelní architekturu a v následujících letech až do roku 1942 je projektant Družstva pro výstavbu Českého národního divadla v Brně. 1946-48 externě učí na ČVUT v Praze, po roce 1948 je mu však další působení na ČVUT znemožněno. 1949 - 1958 pracuje ve Stavoprojektu Brno, z toho rok jako generální projektant Státního divadla v Brně.

Po nuceném odchodu do penze dále působí jako externí expert při stavbě divadla.

Víšek byl členem řady sdružení: Spolku architektů a inženýrů, Klubu architektů i Ústředí architektů. Působil v Umělecké besedě v Praze, Klubu výtvarných umělců Aleš v Brně, v brněnském Sdružení výtvarných umělců, v Bloku moravskoslezských výtvarníků a Devětsilu. Často publikoval a jeho úvahy se výrazně podílely na vývoji české moderní architektury.

Bezpochyby nejvýznamnějším soukromým Víškovým stavebníkem byl MUDr. Václav Šilhan, pro kterého Víšek navrhuje 1933 sanatorium v Brně<sup>163</sup> a letní sídla v okolí Ivančic. Oba je spojovalo rovněž členství v zednářské lóži. Lékaři upravuje i místo posledního odpočinku, které je však v tomto případě pouze symbolické, neboť Václav Šilhan zahynul v koncentračním táboře.

Již v roce 1914 navrhuje Víšek památník na Vinohradský hřbitov v Praze který však nebyl realizován a ve stejném roce tamtéž i urnový pomník.<sup>164</sup> Víškovy rané náčrty památníků padlých, se zdají být na hony vzdálené pozdějším návrhům památníků odboje a první světové války, kterých Víšek v 30. letech navrhuje několik.<sup>165</sup> Kolem roku 1919 navrhuje

<sup>162</sup> Husův sbor v Brně. Stavba, 1930, roč. IX., s. 63 - 64.

<sup>163</sup> popsán v časopise Stavba: Sanatorium MUDr. V. Šilhaná a MUDr. R. Fišerové-Silhanové v Brně. Stavba, 1934, roč. XII., s. 20.

<sup>164</sup> Památník uveřejněn v 2. ročníku časopisu Stavba 1923, s. 188. Informace z osobní korespondence s J. Endlerem.

<sup>165</sup> Kresby MMB 208.243-.250

varianty venkovních dřevěných křížů, u kterých Víšek kombinuje kubistické tvary s formou lidové kapličky, kříže jsou barevně polychromované. S tvarem jehlanu u náhrobku asi ze dřeva, do něž je vepsaný rudý kříž<sup>166</sup> z roku 1921 se však později ještě setkáme.

### Náhrobek Jiřího Mahena

Roku 1939 se arch. Víšek zúčastnil soutěže o návrh na Mahenův pomník na Ústředním hřbitově v Brně. Porotě předkládá dva návrhy, oba poměrně klasicky řešené. Na jednom z nich je na 25 cm vysokém podstavci 235 cm vysoký jehlan s vrcholem vybroušeným do pyramidy. V jeho spodní třetině je v nice o průměru 36cm umístěna busta Jiřího Mahena, která svou obličejovou částí přesahuje ven. Pod bustou je nápis JIŘÍ MAHEN. Jehlan z moravského travertinu má u paty šířku 92,5 cm a hloubku 50 cm. Do záhonu květin v předpolí hrobu umísťuje Víšek 28 cm vysokou plytkou bronzovou mísu pro řecký oheň.

(Obr.39)

Druhý návrh je řešený o něco jednodušeji. 90 cm široká náhrobní deska z mrákotínské žuly má tvaru klínu, její pořáteční tloušťka 10 cm se směrem k hlavě zvětšuje na 30 cm.

Na desce je nápis: JIŘÍ MAHEN

1.1.1880

7.5.1939

Zbytek hrobového místa je vydlážděn nepravidelnou dlažbou. V přední části hrobového místa jsou umístěny dvě bronzové pochodně. (Obr.40)

Realizován byl nakonec projekt arch. Kalivody.

Se tvarem jehlanu, tentokrát ale naprosto proměněným, se setkáváme naposledy roku 1936 při návrhu **Pomníku padlým v Obřanech**.<sup>167</sup> Z kruhového záhonu lemovaného světlým obrubníkem ve středu ční bílý úzký jehlan se seseknutou špicí. Je umístěn na mohutnějším podstavci tvaru hranolu s nápisy. Tvar je neobyčejně vyvážený a působí harmonicky, avšak výrazně i pohledu z dálky.

Z roku 1937 pochází **Pomník padlým v Maloměřicích**.<sup>168</sup> Minimalistický náhrobek je tvořen černou žulovou deskou se jmény obětí orámovanou světlým betonem s datem 1914-1918 v kovu. Po roce 1945 navrhuje Pomník Rudé armády.<sup>169</sup>

<sup>166</sup> MMB 208.245 , V Časopise československých architektů 1922, s. 114 uveřejňuje návrh dřevěného náhrobku, 1921. Informace z osobní korespondence s J. Endlerem. Rovněž tak nebyl realizován jeho návrh lesního hřbitova ve Zlíně z roku 1932 .

<sup>167</sup> č.b. pozitiv MMB 205.237, 205.239

<sup>168</sup> č.b. pozitiv MMB 206.390, 206.392 MMB205.240

<sup>169</sup> MMB 207.986

**Návrh úpravy náhrobku Mudr. F. Fišera<sup>170</sup>** na hřbitově v Ivančicích u Brna<sup>171</sup> pochází z doby po válce. Architekt Víšek zde ke stávajícímu zdivu dodává nové části a desku s nápisem: MUDR. VÁCLAV ŠILHAN

1898 NA PLUMOVĚ    ZAHYNUL 1945 V BERGEN-BELSEN

Pod deskou leží zkosený náhrobní kámen.

### **Náhrobek Věry Liškové<sup>172</sup>**

Ústřední hřbitov, rok 1944.

Náhrobek ze světlého kamene. Před strohou deskou je na sloupu umístěna plastika oblých tvarů, připomínajících amforu, s pruhem meandrovitého ornamentu ve středové části. Náhrobek se zdá stylově vybočovat z realizací arch. Víška, což nabízí otázku, zda je správně určen. (Obr.41,42)

Architekt Jan Víšek je známý, jako autorem prací, které se vyznačují čistou, nejvýše oproštěnou formou, avšak návrhy náhrobků stylově značně kolísají. Rané návrhy tvoří v duchu kubismu. Návrh pomníku Jiřího Mahena se zdá být pojat klasicistně což je snad ovlivněno osobností spisovatele, přáním městské rady, či umístění v čestném okruhu. Návrh koncipuje klasicky, důstojně, což se nezdá být úplně ve prospěch věci. Náhrobek Věry Liškové je opět klasicistní.

### **Náhrobek Leoše Janáčka**

oddíl 25e, hrob č. 64

Náhrobek se nachází v čestném kruhu a je památkově chráněn.

Na světlé kamenné desce je v levém zadním rohu umístěn vertikální kamenný hranol výšky 185 cm x 44,5 cm x 44,5 cm z leštěného světlého kamene. Z hranolu vystupuje obdélná část s notovým rukopisem Janáčka, který je podložen slovy *"Se silou uhaslou a zřícen v prachu jest strom ,jenž byl vyvracen"*.<sup>173</sup>

Pod nápisem stojí na hranolu vyryto: Leoš Janáček 1854-1928.

Autorem náhrobku je Eduard Milén, který, návrhem náhrobku strohých, avšak poignatních forem plně splnil nároky na sepulkrální architekturu období funkcionalismu a

<sup>170</sup> Manželka Mudr. Šilhana, MUDr. Růžena Šilhanová byla rozená Fišerová.

<sup>171</sup> plánová dokumentace MMB 207. 008, .009

<sup>172</sup> negativ MMB Sign. E 5186, Inv.č. 7782

<sup>173</sup> Úryvek z mistrova sboru Potulný šilenec, jehož hrdina podle legendy stále hledá „zlatotvorný kámen“.

to nejen elegancí tvarů, ale i účelností, kterou pomník splňuje. Informuje o místě uložení i o osobnosti skladatele, vertikálnost pomníku vymezuje prostor pro kontemplaci a svým rozměrem odpovídá lidskému měřítku. Kvalitní materiál a kompaktní tvar pak dobře odolává vlivům prostředí.

Náhrobek je ve výborném stavu.

(Obr. 43)

## **Náhrobek Karla Elgarta - Sokola**

čestná skupina 25e, hrob č. 64

Formálně uměřený náhrobek se skládá z dvou leštěných žulových hranolů kontrastní barevnosti výšky 275 x 25,5 x 25,5 cm. Za nimi se nachází nižší obdélná deska ze světlé žuly rozměrů 85 x 192 x 20,5 cm, která je přesahuje v levé části. Na desce jsou vyryta jména a data uložených.

KAREL ELGART SOKOL

18.I.1874 21.VII.1929

SPISOVATEL

ZASL. UMĚLEC PROF. KAREL JÍLEK<sup>174</sup>

26.XI.1896 - 18.XI.1983

AKAD.MALÍŘ

Vertikály černé a světlešedé žuly jsou v barevné i tvarové harmonii a tvoří protiváhu k podélné desce se jmény, kterou odlehčují. Celek působí moderním racionálním dojmem.

Prováděcí firma je Racek, Brno.

(Obr. 44)

## **Prof. Ing. arch. Jiří Kroha**

(1893-1974)

Český architekt, malíř, sochař, scénograf, designér a pedagog, významný představitel české moderní meziválečné architektury a designu.<sup>175</sup>

V letech 1911-1918 vystudoval architekturu na Pražské technice. Mezi jeho profesory

<sup>174</sup> Karel Jílek byl ženatý s Věrou roz. Elgartovou.

<sup>175</sup> JIŘÍ KROHA (1893–1974) – architekt, malíř, designér, teoretik – v proměnách umění 20. století, MACHARÁČKOVÁ, Marcela (ed.). Autoři statí: Monika Platzer, Marcela Macharáčková, Rostislav Švácha, Jindřich Chatrný, Lenka Kudělková, Klaus Spechtenhauser, Martin Strakoš, Kimberly Elman Zarecor, Dita Dvořáková. Muzeum města Brna ve spolupráci s vydavatelstvím ERA, 2007. 485 s.



patřili Jan Koula, Josef Fanta, Antonín Balšánek a Rudolf Kříženecký. Po studiích se sblíží s bohémskou skupinou z pražského kabaretu Montmartre, je přijat za člena SVU Mánes a začíná spolupracovat s družstvem Artěl. V letech 1919- 1921 pracuje pro Zemský správní výbor v Praze. Od roku 1926 přednáší na Vysokém učení technickém v Brně, kde byl roku 1930 jmenován řádným profesorem. Do Brna se také stěhuje a účastní se zde kulturního dění (vydává časopis Horizont, vstupuje do Levé fronty a Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení se sovětským Ruskem). Je jedním z předních představitelů české meziválečné avantgardy. Po cestě do Ruska se ve 30. letech pouští do intenzivní politické činnosti. Za své levicové názory je na dva roky suspendován. V roce 1938 se přidává ke skupině umělců, kteří se zastávali moderních uměleckých trendů v sovětské kulturní politice (společně s K.Teigem, B. Broukem, F. Halasem, R. Jakobsonem, J. Krejcarem, J. Štyrským a Toyen). Roku 1939 byl opět suspendován a zatčen gestapem. Pro svou komunistickou orientaci byl vězněn na Špilberku, v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald, roku 1940 je kvůli špatnému zdrav. stavu propuštěn. Po osvobození navazuje na intenzivní politickou i architektonickou činnost. R.1948 je jmenován rektorem Vysoké školy technické v Brně a své tvůrčí síly věnuje do služeb komunistického státu. Jeho Ateliér národního umělce do roku 1956 zpracovával projekty bytové výstavby i propagandistické instalace výstav a politických akcí. Za svoji činnost po roce 1948 získal řadu státních a uměleckých ocenění.

Již během studií se J.Kroha projevil průbojnými a pokrokovými názory. V architektuře nachází pochopení například u Josipa Plečnika a výrazově v ní navazuje na pražské předválečné kubisty, zvláště Pavla Janáka. Současně se věnuje i malířství a sochařství, ve kterém rovněž ke konci války přechází od klasicismu ke kubisticko-expresivnímu výrazu a je ovlivněn kubistickými podněty předválečné Skupiny výtvarných umělců v Praze. Na začátku 20.let se Kroha rovněž věnuje divadelní scénografii. Ve třicátých letech se zabývá sociologií architektury a problémem tzv. malého bytu a po válce se aktivně zapojuje do budování moderní socialistické architektury.<sup>176</sup>

Při přehledu pomníkové a náhrobkové tvorby J. Krohy vycházím z terénního průzkumu a zejména z dokumentace uložené v archivu muzea města Brna. Na studii památníku z roku 1918 se uplatňuje rondokubistické tvarosloví, kulatý střed sepjatý tvarem kubistických

---

<sup>176</sup> I v pozdějších letech se vrací k sepulkrální architektuře, například návrhem hřbitova a obřadní síň v Nové Dubnici v roce 1957 . návrh MMB 255.663-.665

hmot<sup>177</sup> se na dalším nákresu mění v mašinistickou hlavu<sup>178</sup>O rok později navrhuje Jiří Kroha pomník Svatopluka Čecha na Vinohradech<sup>179</sup> a roku 1919-20 zpracovává studii a plán krematoria v Pardubicích<sup>180</sup>. Z roku 1931 pochází signovaná studie náhrobku Hynka Uhrů. Na hranolu soklu ze světlého kamene s nápisem je umístěna gradovaná oválná část z černého kamene. Před celkem stojí malá lampa ve tvaru skoupku. Náhrobek jednoduché formy bez jakékoliv sochařské výzdoby či nadbytečného dekoru může upomínat na tvarosloví nautismu.<sup>181</sup>Esteticky působí kontrastem tmavé a světlé plochy leštěného kamene.<sup>182</sup>

Konvolut kreseb pocházejících z roku 1941, tedy z doby války, kdy je Kroha sice propuštěn z vězení díky intervenci Červeného kříže, ale žije pod policejním dohledem. V této době se převážně věnuje malbě a kresbě a pokračuje ve své teoretické práci na bytovém problému. Kroha byl roku 1940 těžce nemocen, tak snad ve svých kresbách reflektuje svůj duševní stav a existencionální otázky.<sup>183</sup>

J.Kroha v nákresech vertikálního náhrobku vychází z tvaru amfory, který postupně antropomorfisuje a přetváří v lidský stín. Do nákresu většinou zahrnuje lidskou postavu která zprostředkovává měřítko. V přechodu za sebe klade obrys nádoby a obrys člověka, z amfory se někdy vyabstrahuje zesílený sloup v předpolí. Poslední typ znázorňuje zrcadlení abstraktního antropomorfního tvaru na horizontální náhrobní desku, naposledy je na návrhu klínovitě zvednuté desky z černého kamene světlý obrys postavy s daty zemřelých. Součástí návrhů je i zeleň. Kresby působí expresivně, načrtnuté rychlými, plynulými tahy. Skicy působí až scénograficky, náhrobky a lidské postavy potom jako ploché kulisy.

J.Kroha se ve své teoretické práci hluboce zabýval psychickým působením architektury na člověka a zasazoval se o uvědomění si architektů, jaký sociální dosah jejich práce má a jak jejich práce na sociálních jevech závisí.<sup>184</sup> V návrzích, kdy naproti sobě staví lidskou postavu a o něco větší náhrobek, který ji převyšuje, jakoby architekturou znázorňuje moto „*Co jste vy, byli jsme i my, co jsme my, budete i vy.*“ Paralely výrazu můžeme najít v náhrobcích Josefa Poláška, např. náhrobek Brodský. (Obr.45,46)

<sup>177</sup> kresba tuží MMB256.021

<sup>178</sup> kresba tuží MMB 256.022 připomíná pozdější koláže z článku Sociologické fragmenty bydlení v MACHARÁČKOVÁ (2007) s.342

<sup>179</sup> MMB 255.955-.956. Realizován je návrh arch.Janáka s plastikou Jana Štursy.

<sup>180</sup> Opět je realizován návrh arch.Janáka. MMB255. 958-61, Plán MMB 255.962, .963

<sup>181</sup> S podobným tvarem se setkáme např. u návrhu N. Trolera - Náhrobek Perlhefter.

<sup>182</sup> Studie MMB 256.023

<sup>183</sup> Studie hřbitovní architektury MMB 256.023-.033

<sup>184</sup> KROHA, Jiří.Sociologické fragmenty bydlení.Tvorba VIII, 1933, s. 616-617.

## **Náhrobek Ing. arch. Jiří Kroha**

ÚH skup. 25e, hrob č. 7

Náhrobek v čestném kruhu brněnského ústředního hřbitova pochází sice z poloviny 70.let, ale je vyroben pomocí dřívějšího vlastního návrhu architekta, který na náhrobek zvětšila Sylva Lacinová. Architektonickou úpravu provedl ing.arch.Zdeněk Denk. Hrubě modelovaná stéla z umělého kamene výšky 198cm stojí na schodovitém soklu ze tří kamených vrstevnic. Horní dvě jsou nepravidelně opracované do tvaru kříže na základní desce 350 x 202 cm. Na nejvyšším stupni soklu je z kovových písmen nápis:

NÁRODNÍ UMĚLEC

JIŘÍ KROHA

1893-1974

Pod ním na spodní desce je plastická signatura umělce ze stejného materiálu.

Zlehka načrtnutý tvar náhrobku působí nenuceným dojmem, odlitá plastika z umělého kamene s oblými hranami připomíná obrys stojící postavy.

(Obr.47)

## **Ing. arch. Miroslav Putna**

(1904-1994)

V letech 1924-1930 studuje na brněnské technice u prof. Jiřího Krohy a již za studií navrhuje dům ve výstavní kolonii Nový dům v Brně 1927-1928. Následně pracuje v projekčních kancelářích u arch.Vladimíra Fischera a u arch.Jindřicha Kumpošta. Roku 1936-1950 působí ve funkci městského stavitele a stavebního komisaře v Prostějově, což se dá považovat za jeho nejplodnější období -např. stavba úřední a obytné budovy Městských elektrických podniků 1938 - 1940. Následně do roku 1970 učí na fakultě architektury VUT v Brně. Pro arch. Putnu jsou typické racionálně řešené budovy s jasnými dispozicemi, které k estetickým cílům využívají původně čistě účelových prostředků a dodávají celku dynamiku.<sup>185</sup>

Na brněnských hřbitovech je arch.Putna pravděpodobně autorem dvou náhrobků. Další realizace známe z Prostějova, kde upravoval pomník prostějovských legionářů (stěna

---

<sup>185</sup> CHYTIL, Miroslav (ed.) Ondřej Belšík, Tomáš Cydlík, Michaela Kvapilová Nováková, Dagmar Roháčková a Vlastimil Rudolf. *Slavné stavby Prostějova*. Foibos. 2010. Foto: Jan Pospíšil.

schodiště radnice)<sup>186</sup> a je autorem **náhrobku Ondřeje Přikryla**.<sup>187</sup>

Náhrobek se nachází na Prostějovském hřbitově v čestném úseku vlevo od hlavní cesty. Na masivní žulové desce cca 30x130x250cm uložené horizontálně je umístěna bronzová deska nepravidelného tvaru se stylizovanou mapou Prostějova, z níž vyčnívá trs obilných klasů, busta zesnulého a několik postav ve spodní části desky.

Vpředu na levé straně podstavce je umístěn štítek Vulkania Prostějov, na pravé straně Sochař Tříška<sup>188</sup> - arch. Putna. Vlevo od náhrobku je umístěna lampa, ploché svítidlo na vysoké noze. Starosta města, poslanec, lékař, politik, spisovatel Ondřej Přikryl (1862-1936) je zde pochován společně se svými rodiči a družkou. Architektonická stránka náhrobku je strohá, s použitím elementárních tvarů, obdelníkové desky, zaobleného podstavce lampy, hladkého sloupu a plochého svítidla. Masivní trs obilí a portrét zemřelého vyčnívající do výše z plochy vysokého realistického reliéfu. Náhrobek má reprezentativní funkci a odpovídá významu pohřbeného.

### **Náhrobek rodiny Marie Mazerové<sup>189</sup>**

ÚH skup. 59 hrob č.

Na výšku orientovaný čtvercový náhrobek ze tří desek černého kamene 42x126cm, umístěných na betonovém jádru šířky 10cm. Podstavec z tmavošedé žuly má rozměry 36x98x30cm.

Přes první dvě desky zleva jsou umístěna jména a data pohřbených:

VINCENC PUTNA

20.3.1841-23.9.1911

Dvorní rada a prezident kraj.soudu v Uh. Hradišti

VLADIMÍR PUTNA

13.10.1874-13.8.1958

Generál

ALOISIE POLÁKOVÁ

24.4.1854-15.11.1927

---

<sup>186</sup> MMB 273.396

<sup>187</sup> MMB pozitiv modelu 273.664 - 273.668. pozitiv realizace MMB 273.667 a. Úprava zeleně MMB 273.397, 273.398.

<sup>188</sup> Jan Tříška (1904-1976) český akademický sochař. Vyučil se kamenosochařem, po praxi u Julia Pelikána v letech 1926-31 studuje sochařství a medailérství na Pražské AVU u prof. O. Španiela. Od r.32 žije v Prostějově, navrhuje pomníky Bedřicha Smetany, bustu Jiřího Wolker a pod. V letech 1952-1955 spolupracuje Jan Tříška s arch. Putnou na památníku obětí druhé světové války v Javoříčku, okres Olomouc.

MMB plánová dokumentace 272.892, 272.895.

<sup>189</sup> MMB plánová dokumentace 273.799

ISABELLA PUTNOVÁ

15.11.1885-5.10.1972

Na poslední desce je uchycená bronzová vavřínová ratolest. Pomník, navržený po roce 1958 z dodaných desek původního náhrobku, je ve velmi dobrém stavu. Pokud z tří známých realizací můžeme vyvodit závěry, tak stylově odpovídá sepulkrální tvorbě arch. Putny, pro kterou je typická kombinace strohé architektury elementárních tvarů s bronzovou sochařskou výzdobou. Náhrobek je celkové výšky 172cm, tedy výšky dospělé osoby, působí klidným, reprezentativním dojmem svými ušlechtilými tvary a kvalitním materiálem. Objednavatelem byla paní Marie Mazerová roz. Putnová.<sup>190</sup>

(Obr. 48,49)

## **Ing. arch. Josef Kranz**

(1901– 1968)

brněnský funkcionalistický architekt a výtvarník.

V letech 1919–1926 vystudoval architekturu a pozemní stavitelství na Vysokém učení technické v Brně u profesorů Emila Králíka a Adolfa Liebschera. Za studií, v polovině 20.let prováděl praxi v ateliéru Ing. arch. dr. Jaroslava Stockar-Bernkopfa v Brně a následovně v ateliéru prof. Ing. arch. Jiřího Krohy. V letech 1928–1929 pracuje v ateliéru arch. Bohuslava Fuchse, kterému asistoval na projektech Hotelu Avion a Masarykova studentského domova.

Od roku 1929 pracuje dvacet let v projekci na Ředitelství pošt v Brně a následně působí až do roku 1968 ve Stavoprojektu. Kranz rovněž podnikl řadu zahraničních cest a postřehy z nich zachytil v kresbách a akvarelech. Ve své tvorbě byl ovlivněn brněnským avantgardním sdružením Devětsil a holandským neoplasticismem De Stijl.

Kranzova raná díla patří mezi nej kvalitnější funkcionalistické stavby v Brně. Nejznámější je asi funkcionalistická Kavárna Era (1928-1929) a Kino Avia (1927-1929). Dále navrhuje několik vil a rodinných domů, v nichž rozvinul svůj princip "emotivního purismu".<sup>191</sup> Během studií, roku 1924 Kranz skicuje návrh na Památník odboje v Brně<sup>192</sup>, který ještě odkazuje na tvorbu jeho učitelů. Roku 1932 jej o dodání návrhu architektonické úpravy okolí pamětní

<sup>190</sup> AMB, domovský list Aloise Mazera, roku 1935 sňatek s Marií Putnovou naroz. 13.9.1907. Bydliště Jana Uhra 12.

<sup>191</sup> KROUPA, Jiří. Kavárna ERA a Josef Kranz. Časopis ERA 21, číslo 3/2003, s. 41 - 42. Dostupné online na: <http://www.archinet.cz/> cit. 3.4.2012.

<sup>192</sup> MMB 233.300-310

desky Miroslava Tyrše v Brně na Francouzské 87<sup>193</sup> žádá a bratrsky zdraví starosta Hugo Souček.<sup>194</sup> Architekt si tužkou poznamenává: *“Návrh vypracován a poslán - bratři zapomněli alespoň potvrdit příjem.”*<sup>195</sup> Roku 1938 navrhuje náhrobek pro pana Moučku<sup>196</sup> a z roku 1950 pochází další **Návrh rodinné hrobky**.<sup>197</sup> Tento návrh je v duchu Kranzova úsporného výrazu tvořen vertikální deskou s motivem kříže.

### **Rodinná hrobka p. Moučky<sup>198</sup>**

ÚH skup. H4.

Návrh hrobky určené na brněnský Ústřední hřbitov pochází z ledna 1938.

Hrobovému poli, na ploše 160cm částečně vydlážděnému nepravidelnými pískovcovými kameny, dominuje ploché kolo z bílého mramoru o průměru 80cm a výšce 20cm. Ozubené kolo a půdorys náhrobku, který evokuje montážní klíč působí mašinsticky, ale snad se vztahuje k povolání objednavatele a přítele arch. Kranze.<sup>199</sup>

(Obr.50, 51)

### **Objednavatel**

Architekt Jaromír Moučka (1897- 1961)

V letech 1918-1923 studoval architekturu na ČVUT v Praze, v letech 1923-25 působil v Brně a poté tvoří v Moravské Ostravě a okolí. Od roku 1929 působí jako projektant stavebního oddělení Vítkovických kamenouhelných dolů a v roce 1955 se jako již jako expert na důlní poměry stává vedoucím nově vznikající Katedry výstavby dolů Vysoké školy báňské v Ostravě, kde získává profesorský titul a publikuje práce o problematice důlní výstavby a vlivu poddolování. Působil zde až do své smrti.<sup>200</sup> Slohově jsou Moučkovy stavby popisovány jako emocionálně laděný funkcionalismus, ale od třicátých let se Moučka věnoval převážně navrhování průmyslových objektů důlního odvětví, které vyznačují konstruktivní a architektonickou čistotu.<sup>201</sup>

<sup>193</sup> [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_objektu&load=359](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=359) cit. 2.3.2012

<sup>194</sup> Souček se zde odvolává na doporučení Ing.Arch. Moučky, který je rovněž jedním z oslovených.

<sup>195</sup> dopis MMB 238.700

<sup>196</sup> MMB 232.667, .668

<sup>197</sup> MMB 232.669

<sup>198</sup> MMB 232.677, .678

<sup>199</sup> V současnosti je na náhrobku nápis Jan Moravec, major pěchoty.

<sup>200</sup> DUDEK, Jiří.Letní městské lázně v Moravské Ostravě – Hulvákách: bakalářská práce.Brno: FF-MU, 2007.69 s. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

<sup>201</sup> Idem. s.49,50.

## **Prof. Ing. arch. Bedřich Rozehnal, DrSc.**

(1902-1984)

V letech 1922-31 při zaměstnání absolvuje architekturu na brněnské technice, kde mezi jeho profesory patřili Adolf Liebscher, Emil Králík, Jiří Kroha a jiní. Během studií pracoval v projekční kanceláři Zemské správy v Brně, v roce 1928 v projekční kanceláři Ing.arch. Stanislava Kučery a v letech 1928-1933 pak v kanceláři prof. Ing. arch. Vladimíra Fischera (spolupracuje např. na návrhu kostela sv. Augustina na Kraví hoře a na Úrazové nemocnici v Brně na Ponávce). Po studijní cestě do Švýcarska, Francie Rakouska, Belgie a Anglie, vede v letech 1933-1935 projekt a stavbu pavilonu pro léčbu zhoubných nádorů „Dům útěchy“ v Brně na Žlutém kopci ( z počátku rovněž s Vladimírem Fischerem). Z dalších studijních cest, které podniká díky této stavbě je přínosem především zastávka v Paříži, kde navštěvuje ateliéry Augusta Perreta i Le Corbusiera. V letech 1935-1937 projektuje další nemocniční stavby pro Zemský úřad v Brně. Roku 1938 si v Brně zakládá vlastní architektonickou kancelář. Roku 1945 je jmenován profesorem architektury a pozemního stavitelství na Vysoké škole technické v Brně, kde roku 1956 získává hodnost doktora technických věd a řád Za zásluhy o výstavbu. Na začátku 60.let je nespravedlivě uvězněn, poté působí jako vědecký pracovník na Univerzitě JEP (dnešní Masarykově Univerzitě) v Brně, kde vedl Kabinet tvorby životního prostředí. Po rehabilitaci 1968 se vrací jako profesor architektury na stavební fakultu VUT, poté je ředitelem Ústavu tvorby životního prostředí VUT v Brně a roku 1973, po zrušení ústavu je penzionován. Od roku 1973 až do své smrti pracuje v projektovém oddělení Krajského ústavu národního zdraví v Brně. Arch. Rozehnal byl velkým milovníkem hudby a ve svém bytě organizoval koncerty komorní hudby.

Ve své tvorbě se B. Rozehnal soustředil zejména na projektování moderních nemocnic a zdravotnických zařízení, k čemuž ho přivedla osobní zkušenost.<sup>202</sup> Sledoval se zájmem, stejně jako jeho kolegové, cyklus přednášek v letech 1924-1925 „*Za novou architekturou*“, zorganizovaný Klubem architektů a redakcí časopisu Bytová kultura. Zaujal ho zejména Le Corbusier i díky formulaci tzv. pěti bodů moderní architektury: dům na pilotách, zahrada na střeše, volný půdorys, pásová okna a volné průčelí, které vyúsťovaly z jeho tvorby.<sup>203</sup>

<sup>202</sup> PELČÁK, Petr; ŠLAPETA, Vladimír; WAHLA, Ivan: Bedřich Rozehnal 1902 - 1984: Spolek Obecní dům Brno, Brno 2009, s. 8.

<sup>203</sup> KROUPA, Jiří: Moderní architektura mezi utopií, ideálem a skutečností: FSS MU, Brno 2009.

Rozehnalovy velkoryse koncipované horizontální objemy nemocnic jsou Le Corbusierovým funkcionalistickým obdobím ovlivněny, ale jsou rovněž posvěceny osobitým výtvarným talentem.

Typickými prvky jsou dlouhé horizontální útvary, skleněné stěny a pásová okna, plasticky zdůrazněné vstupy a terasy. Architektura jeho budov bývá někdy nazývána lyrickým funkcionalismem.<sup>204</sup>

I na návrzích hřbitovních náhrobků, můžeme vysledovat zásady architektony tvorby. Soubor kreseb a plánů můžeme datovat zhruba poloviny 30.let.<sup>205</sup> Dá se předpokládat, že některé návrhy byly realizovány na brněnských hřbitovech.

### **Urnový náhrobek**

Detailně rozkreslený, ale nepopsaný a nedatovaný náhrobek<sup>206</sup> je umístěn u hřbitovní zdi. U hlavy hrobového pole 264 x 295 cm je vyzděný nízký podstavec hloubky 68 cm, pod nímž je uložena urna s popelem. Zeď hřbitova výšky 184cm je obložena několika tenkými deskami z tmavšího kamene. Náhrobku vévodí dvě světlejší desky, vyšší 180 cm x 90 široká deska, kterou částečně překrývá menší 100 cm x 50 cm. V prostoru šířky 21cm, kde se obě desky překrývají je umístěna lucerna, kryta z boku třemi tabulkami z bílého opaxitu. Součástí náhrobku je i prostor na vegetaci, vpravo od desek délky asi 125cm a šířky 21cm. Architekt sem navrhuje vysadit nízký stromek na náhresu připomínající japonskou borovici.

Náhrobek působí velmi ladným dojmem, který je podtržen představou podsvětlené čelní desky. (Obr.52)

### **Náhrobek Marie Zapletalové<sup>207</sup>**

Náhrobek pravděpodobně z roku 1935 je výrazný svou vertikálou ve spodní části. Užšímu hrobovému místu šířky 134 cm a délky 320 cm v zadní části dominuje jednoduchý nevelký náhrobek celkové výšky 90 cm je tvořen celistvou plochou zadní desky z betonu v jejímž předpolí je v pravo umístěn ohražený květinový záhon 36 x 41 cm a v levé části skleněné desky. Na zadní desce, která květiny i skleněné předpolí převyšuje o 60 cm, je vpravo útlý římský kříž a v levé části nápis MARIE ZAPLETALOVÁ + 1935.<sup>208</sup>

<sup>204</sup> <http://www.archiweb.cz/architects.php?action=show&id=421&type=arch> cit 4.10.2011

<sup>205</sup> MMB 250.333- 250.338

<sup>206</sup> plánová dokumentace a skica MMB 250.334. a 250.338

<sup>207</sup> plánová dokumentace MMB 250.335

<sup>208</sup> Dá se předpokládat rodinné vazby, neboť architekt se žení roku 1927 s Ludmilou Zapletalovou. A jeden z jeho posledních návrhů je dvojdum pro MUDr. Vladimíra Zapletala v Brně – Pisárkách. Mudr. Zapletal (1900- 1983) byl



## **Náhrobek s vrbou**

Na velkoryse pojaté ideové skice, která má určité společné rysy s realisticky řešeným náhrobem rodiny Maškovy<sup>209</sup> architekt opět náhrobek situuje k hřbitovní zdi. Hladká, nečleněná deska pravděpodobně z betonu se středovým nápisem má lehce zaoblené rohy. V její pravé části je předsazený, na tři části členěný sloupek z opaxitového skla vsazeného do kovových rámu. Kovové rámy tvoří v přední části linii křížků. Nad náhrobkem se sklání koruna smuteční vrby. Celek působí velmi elegantním a ladným dojmem. Linie smuteční vrby dodává strohé architektuře lyrický akcent.<sup>210</sup>

(Obr.53)

Asi pět návrhů má jako společného jmenovatele strohé čisté linie a jednoduché tvary. Je na nich typické použití vertikálních či horizontálních pásů z opaxitových skel, které kryjí lucernu a světlá barevnost. Součástí návrhů je i vegetace.

## **Ing.Arch.Mojmír Kyselka st.**

(1902 - 1974)

V letech 1921-1928 vystudoval architekturu a pozemní stavitelství na České vysoké škole technické v Brně, kde mezi jeho profesory patřili E. Králík, A. Liebscher, V.Fisher a J. Syřiště. Od roku 1927 projektoval a realizoval rodinné domy a po ukončení studií působil jako vrchní technický rada regulačního referátu na Magistrátu města Brna, kde pracuje i v projektové kanceláři vedené Bohuslavem Fuchsem a Jindřichem Kumpoštem. Zůstává zde s nucenou přetržkou během války až do roku 1952.

V letech 1952-1962 je vedoucím oddělení územního plánu v oboru výstavby a vodního hospodářství Městského národního výboru v Brně a současně 1958-1964 jako externí učitel Vysokého učení technického v Brně. V závěru života pracuje jako samostatný projektant. M.Kyselka byl člen Skupiny výtvarných umělců v Brně, Svazu československých výtvarných umělců.

Návrhy pavlačových domů v Polní ulici v Brně řešil otázku minimálního bydlení. Po I.

---

mj. moravský historik lékařství, úřední lékař ve veřejném zdravotnictví Zemského úřadu v Brně a později vrchní zdravotní rada na KNV v Brně. Zdroj:<http://encyklopedie.brna.cz> cit. 2.3.2012 a RICHTEROVÁ, Dita, Rodinné a nájemné domy Bedřicha Rozehnala v Brně, FF-MU, Brno, 2009. Vedoucí: PhDr. Aleš Filip, Ph.D. s.14

<sup>209</sup> MMB 250.336

<sup>210</sup> MMB 250.337

světové válce byl jedním z aktivních členů progresivní architektonické obce, která z Brna vytvořila centrum evropského funkcionalismu. Začátkem 30. let navrhuje dvě účelně koncipované školy, v brněnských Černých Polích - Německou obecnou školu, s B. Fuchsem, a Masarykovu obecnou školu chlapeckou a dívčí, za kterou dostal ocenění na Světové výstavě umění a techniky v Paříži.

Ze stejných let 1930 – 1931 je ředitelství plynáren na Radlase. Pro Skupinu výtvarných umělců v Brně, jejíž byl členem, navrhuje r.1936 pavilon na brněnském výstavišti a postupně se v jeho tvorbě objevují křivky a šikmé linie, což předznamenává uvolnění ze striktních funkcionalistických principů a na přelomu 30. a 40. let se přiklání k organické architektuře s regionálními rysy. ( 1937 - Dvořákova chata na Brněnské přehradě, 1940 - adaptace chaty doktora Leciána v Babicích<sup>211</sup>, 1941- Osičkovo vinařství u Velkých Bílovic, domky v Rezkově ulici). Po válce se věnuje zejména urbanismu, ale navrhuje i několik školních budov a zabývá se rekonstrukcemi památkových objektů (1952–55 obnova Domu pánů z Kunštátu). Architekt Kyselka navrhoval i interiéry svých staveb, na nichž spolupracoval s řadou výtvarníků (Tichý, Kaláb, Matal, Makovský, Lauda). Mojmír Kyselka je pohřben na ústředním hřbitově<sup>212</sup> pod strohým pomníkem.

Arch. M.Kyselka st. navrhuje roku 1949 památník vstupu Rudé armády do Brna<sup>213</sup> a později několik pomníků (Hybeše, Janáčka). Na ústředním hřbitově je autorem náhrobku rodiny Leciánovy. Architekt Kyselka se s dr.Leciánem znal od úpravy jeho chaty v Babicích roku 1940. O autorství jsem se dozvěděla díky laskavosti ing. arch. Mojmíra Kyselky ml., architekta a pedagoga, jenž je rovněž autor několika realizací náhrobní architektury.

### **Hrobka rodiny Leciánovy**

ÚH skup. 30, hrob č. 45, 46.

Tvarově úsporný betonový náhrobek koncipovaný z podstavce a na něm osazené kolmé desky, o níž se opírají tři klíny z černé žuly s daty pochovaných. V levé části nad desku přesahuje černý kamenný kříž u paty podepřený. Náhrobek zaujme tvarovou čistotou a kontrastem světlých hrubých ploch s tmavým leštěným kamenem. Tvarová podobnost klínových tabulek se dá nalézt v náhrobkové tvorbě arch. Gahury (Rodina Bařinkova), ale v návrhu arch.M.Kyselky je tvar daleko klidnější a až asketicky prostý. Náhrobek je v relativně dobrém stavu. (*Obr.54*)

<sup>211</sup> DOSTALÍK, Jan. Estetika organické architektury, ohlas díla F.LWrighta na Moravě. FF-MU, Seminář estetiky.Brno, 2007. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Sedlák, CSc.

<sup>212</sup> ÚH30b 30-31, čestný hrob. Matka Františka Kyselková byla sběratelka lidových písní, spolupracovnice L.Janáčka

<sup>213</sup> pozitiv MMB 249.722

## **Arch. František Kalivoda**

(1913 - 1971)

brněnský architekt, urbanista, designér, typograf a pedagog.

Kalivoda se narodil v Brně a v letech 1931-33 a 1935 studuje na České vysoké škole technické v Brně. Hned po složení první státní zkoušky začíná samostatně projektovat a jeho první realizací v letech 1935–1936 byl rodinný dům pro baletního mistra Iva Váňu Psotu. Ve 30. letech spolupracuje Kalivoda s Bohuslavem Fuchsem v jeho firmě AKA, která vyrábí bytové doplňky. Působil i pedagogicky, od roku 1937 asi rok externě vyučoval na Škole umeleckých remesiel v Bratislavě a následovně do roku 1942 učí na Škole uměleckých řemesel v Brně. Na konci 30. let vzniká návrh Vily Radomíra a Vlasty Růžičkových v Prostějově. Mezi lety 1943 a 1946 působil v Obecně prospěšné stavební společnosti s r. o. v Pardubicích a na začátku 50. let pracuje ve společnosti Rudný průzkum a od poloviny 50. let do roku 1957 v Hutním projektu Brno, v roce 1958 je krátce zaměstnán ve Stavoprojektu. Od roku 1959 působí ve státním podniku Umělecká řemesla Brno. František Kalivoda byl entusiastický propagátor umění a architektury. Již za studentských let organizoval brněnský architektonický život. Roku 1933 se zúčastňuje jednání IV. Mezinárodního kongresu moderní architektury (CIAM) a přenesení sekretariátu československé skupiny CIAM do Brna a o pět let poté vznik pobočky CIAM-Ost byla především jeho zásluha.

Byl rovněž členem Mezinárodního výboru pro řešení problému současné architektury (CIRPAC), Bloku architektonických pokrokových spolků a Levé fronty v Brně. Byl i zapáleným fotografem a propagátorem filmu a organizuje výstavy, např. 1933 výstavu sociální fotografie a v dalších letech dvě výstavy malíře a fotografa maďarského původu, Lászla Moholyho-Nagyho, se kterým ho pojilo přátelství. Kalivoda se věnoval i typografii, zejména propaguje moderní bezpatkové písmo Futura, navrženého německým typografem Paulem Rennerem. Věnuje se knižní grafice a grafice časopisů, na kterých se podílel. František Kalivoda se rovněž aktivně zasazoval v otázce osudu vily Tugendhat a počátkem 60. let inicioval diskusi o rekonstrukci a díky jeho nasazení i snahám dalších odborníků byla vila 1963 zapsána do seznamu kulturních památek. Arch. Kalivoda je uložen na ústředním hřbitově pod strohou deskou z černé žuly.

Jak již bylo zmíněno, arch. Kalivoda byl příznivcem a propagátorem fotografie a v jeho pozůstalosti se nachází množství snímků hřbitovů, hřbitovních kaplí i náhrobků, které

pořizoval dokumentačně, ale také jen ze zájmu. Jsou to například fotografie z roku 1910 pocházejícího náhrobku rodiny Jedličkovy s plastikou stojící dívky<sup>214</sup>, náhrobek Ignáce Storka a jeho rodiny<sup>215</sup>, fotografie hrobu Karla Absolona na čestném pohřebišti<sup>216</sup> a konečně hrob Jiřího Mahena tamtéž.<sup>217</sup> Na náhrobku rodiny Storkovy Kalivoda údajně upravoval nápis a Mahenův náhrobek navrhoval. Rok před tím, navrhuje náhrobek Else Rützel-Schaber a z počátku 40.let pochází pomník Olgy Kühndlové v Prostějově. Roku 1941 projektuje Kalivoda pro ústřední hřbitov podzemní část hrobky Bulla, náhrobek zpracovává Laušman.<sup>218</sup> Roku 1946 pak se sochařem Markem spolupracuje na návrhu náhrobku Jana Gajdoše na hřbitově v Židenicích.

### **Náhrobek Else Rützel-Schaber**

skupina 104 hrob č.479

Nevelký náhrobek výšky asi 120 cm je tvořen betonovým hranolem na jehož čelní hraně je kovovými písmeny vysázen nápis:

ELSE RÜTHEL-SCHABER

3.AUGUST 1899 - 19.JULI 1938

Ve spodní části hranolu je pak opět majuskulním písmem LICHT! LIEBE! LEBEN!

Německá levicová básnířka a spisovatelka, která se v Brně usadila, byla jedna emigrantů, jimž Brno v letech 1933-1939 poskytlo azyl před nastupujícím nacismem. Náhrobek navrhuje arch. Kalivoda po jejím náhlém úmrtí roku 1938. Její náhrobek je minimalistický, racionálně pojatý v duchu funkcionalismu. V současnosti je hrobové místo i náhrobek zarostlý vegetací. Náhrobek je památkově chráněný.<sup>219</sup>

(Obr.55, 56)

### **Náhrobek Jiřího Mahena**

čestná skupina 25e hrob č. 62

Přírodní oblý kámen o rozměrech cca 100 x 170 cm a rovněž přírodními kameny částečně vydlážděné hrobové místo. Na jednom z těchto plochých kamenů je aplikovaný kovový podpis Jiřího Mahena s životními daty. Nápis, hrobové místo i náhrobek jsou značně překryty vegetací a mechem. Na návrhu, který byl realizován na začátku 40.let s arch.

<sup>214</sup> fotografie MMB 265.051-.055

<sup>215</sup> fotografie MMB 265.056-.058

<sup>216</sup> fotografie MMB 264.816

<sup>217</sup> fotografie MMB 264.817

<sup>218</sup> Archiv ÚH 69-2-198/198b

<sup>219</sup> APP 0296/ 87

Kalivodou spolupracoval sochař Jiří Marek, který vhodný balvan vybral.

Arch.Kalivoda zpracoval návrhy dva, v druhém případě je kámen vyleštěný a nápis je osazen přímo na něm, stejně jako citát „*hej vy ptáci, což jsem zemřel?*“. Písmo je bezpatkové, font futura. Celková koncepce náhrobku je opět přírodní.<sup>220</sup>

(Obr.57-59)

## Hřbitov Brno- Královo pole, Myslínova ulice

### Obecně k hřbitovu

Královopolský hřbitov byl založen v roce 1888 na místě darovaném královopolským občanem Theodorem Daňkem. Před tím sto tři léta fungoval hřbitov mezi dnešní ulicí Mojžíšovou a Křížovou, dříve v lese nazývaném Kotlůvek. Ten byl založen roku 1785 po zrušení hřbitova u kostela sv. Víta, který stál původně poblíž Mojžírova náměstí. Roku 1785 byl kostel zbořen a hřbitov okolo něj zrušen. Na jeho místě byl v roce 1791 postaven barokní kříž, stojící zde dodnes. Při jeho rekonstrukci roku 2003 došlo pod křížem k objevu tří hrobových jam, potvrzujících existenci hřbitova.<sup>221</sup>

Pozemek dnešního hřbitova se nachází na svažitém terénu za dělnickou kolonií tzv. Porgesky. Má rozlohu více než 1,5 ha, na níž se nachází asi 2100 hrobů. V nich je pohřbeno celkem asi 8 000 lidí. Hřbitov je dělen na čtyři velké skupiny, z nichž každá je opět dělena na 4 části. Hřbitov zdobí dva kříže. Hlavní, pískovcový kříž s litinovým pozlaceným korpusem, je datovaný na podstavci letopočtem založení hřbitova 1888. Kříž v horní části je přenesený z původního hřbitova. Je na něm uveden letopočet 1854. Po stranách vstupní brány nalezneme dvě barokní vázy, pocházející patrně ze zrušeného kláštera kartuziánů v Králově Poli.

Náhrobky s významnější výzdobou pocházejí z 20. století a řadit mezi ně můžeme reliéfní tvorbu Václava Hynka Macha (1882–1958) nebo Josefa Kubíčka (1890–1972).

Václav Hynek Mach umístil na hrob své starší sestry Elišky roku 1926 pískovcovou stélou s reliéfem mladého muže, vzpínajícího se k nebesům. Nad ní je nápis: „Mír a světlo všem!“. Roku 1927 doplnil pomník rodiny Bartoňkovy čtvercovým bronzovým reliéfem ženy s kyticí

<sup>220</sup> foto modelu MMB 266.836 , 266.837

<sup>221</sup> NÁPLAVA, Milan. Kostel sv. Víta: Brno - Královo Pole. Dostupné online: Hrady.cz, 2007-12-02, cit. 5.5.2010

růží a hrob rodiny Ošťádalových pískovcovou postavou ženy (konec dvacátých let). Pro náhrobek rodiny Horovy vytvořil v roce 1930 reliéf s nápisem vyjadřujícím zároveň i zpracovávané téma USÍNÁME-LI NA ZEMI // PROBOUZÍME SE NA NEBI. Reliéf představuje klečící mužskou postavu vztahující ruku ke hvězdám. Konečně sochařův vlastní hrob ve spodní části pohřebiště byl doplněn neokázalým reliéfem postavy muže.<sup>222</sup> Josef Kubíček je autorem kruhového reliéfu přecházejícího v bustu, zasazenou do travertinového náhrobku královopolského rodáka, básníka Josefa Chaloupky. Byl také autorem bronzové kompozice Loučení z let 1929-1930 umístěné na hrobu vlastním i na hrobu syna, Jánuše Kubíčka.<sup>223</sup> Busta na hrobě MUDr. Vladimíra Kubeše (1878–1941) je dílem Vincence Havla (1906–1992) z roku 1943.

### **O kamenických firmách na Královopolském hřbitově<sup>224</sup>**

U náhrobků pocházejících z vybraného období, tedy od poloviny dvacátých do konce třicátých let dvacátého století se objevují kamenické značky firem Hladík, Vídeňská 152 a Zouhar-Mlček Brno, Židenice. Zpravidla jsou tesány do kamene podstavce nebo hlavního dílu, v pravém nebo levém dolním rohu. U firmy Zouhar-Mlček jde často o porcelánovou tabulku vsazenou do umělého kamene podstavce. Na Královopolském hřbitově bylo zjištěno značek minimum.

### **Ing. arch. Jaroslav Grunt**

(1893-1988)

architekt, urbanista, bytový architekt, scénograf.

Studoval na Českém vysokém učení technickém v Praze: Ve dvacátých letech pracoval jako projektant v kanceláři pro výstavbu Masarykovy univerzity v Brně a v oddělení pozemních staveb Státní stavební služby při Zemské politické správě v Brně. Od roku 1929 do roku 1958 potom pracoval jako technický úředník regulační kanceláře, městský vrchní technický komisař, vrchní technický rada, přednosta plánovacího úřadu a vedoucí oddělení územního plánu odboru výstavby rady Městského národního výboru v Brně. Aktivně se účastnil brněnského kulturního dění a byl členem četných odborných i zájmových organizací (např. Brněnský Devětsil, Klub výtvarných umělců Aleš, Svaz

<sup>222</sup> K tomu Samek, B.: Umělecké památky, s. 233. Endler, J.: Příběhy brněnských hřbitovů, str. 134.

<sup>223</sup> sk. 4c hrob 27-28, zdroj: Endler J., Příběhy brněnských hřbitovů str. 15

<sup>224</sup> V roce 1935 byl v Králově Poli uváděn jeden kamenický mistr E. Černohlávek, U Hřbitova, zdroj: Dějiny Králova Pole, Milan Řepa - ved. autorského kolektivu, Brno - Královo Pole 2004 str. 192

architektů ČSR).

Pro výstavu soudobé kultury Československa navrhl pavilon Radiojournalu a pavilon Ministerstva pošt, pro kolonii Nový dům v Žabovřeskách pak rodinný trojdům. Hojně spolupracoval s ostatními architekty (Janem Víškem, Bedřichem Rozehnalem, Josefem Poláškem, Mojmiřem Kyselkou a dalšími). S Josefem Kubíčkem se rovněž nesetkal poprvé, sochař se podílel se na reliéfní výzdobě Poštovní spořitelny na Orlí ulici, kterou architekti Jaroslav Grunt a Josef Adolf Šálek projektovali v roce 1923.

### **Náhrobek Josef Chaloupka**

Královopolský hřbitov, skupina 1 u zdi, hrob 16

Na náhrobku je v horní části bronzovými písmeny bez patek vysázen nápis

BÁSNÍK JOSEF CHALOUPKA

v pravé spodní třetině potom

křížek a letopočet 1898 - 1930

Jan Chaloupka

Anna Chaloupková

Návrh náhrobku je datován do roku 1933.<sup>225</sup> Tvarově uměřený náhrobek je tvořen masivní, asi třinácticentimetrovou travertinovou deskou, měřící na výšku asi sto devadesát centimetrů. Jejím centrálním bodem je bronzový reliéf s portrétem básníka a nápisem TY BOŽE NAD NÁMI, který má patrně vztah k Chaloupkově básnické tvorbě. Nápis je doplněn detailem vavřínového listí a snovou krajinou v pozadí od Josefa Kubíčka (signována ve spodní části). Hrobové pole je rovněž vyplněno travertinovými deskami s vybraným prostorem na vegetaci a naopak navýšeným čtvercem, na němž byla původně umístěna kovová lucerna, než byla odcizena. Až na tuto újmu je jinak náhrobek v dobrém stavu. O autorovi sochařské výzdoby se blíže zmiňuji v medailonech sochařů.

(Obr.60, 61)

### **O osobnosti zesnulého**

Josef Chaloupka

(1898 - 1930)

Královopolský rodák, příslušník Literární skupiny, redaktor, básník a dramatik na rozhraní

---

<sup>225</sup>Náhrobní deska J. Chaloupky, 1933, 1.4. plastika-reliéf, sádra, 60 cm průměr, PD: J. Kubíček 33, Muzeum města Brna - inv. č. 64.600. Návrh náhrobku, 1933, 3.1.1. pero, barevné tužky, papír, 494x358 mm, PD: arch. J. Grunt, Muzeum města Brna - inv. č. 65.364.

mezi impresionismem a expresionismem, který předčasně zemřel ve 33 letech.<sup>226</sup>

Od r. 1920 až do smrti působil jako učitel na rodinné škole Vesna v Brně. Mezi jeho dílo patří jedno jednoaktové drama a šest útlých básnických sbírek: Vzplanutí (1920), Před vítězstvím (1922), Kamarád mrtvých (1922), Hlas a mlčení (1923) a Tvůj bližní (1927). Verše z pozůstalosti uspořádal F. Götz a vydal je pod názvem Poslední melodie (1938). Chaloupka založil společně s dalšími Literární skupinu, která si kladla za cíl překonání pocitu rozpolcení duše a světa. Svůj dům (Chaloupkova 7) odkázal básník prostřednictvím své matky všem brněnským nevidomým, kteří hrob dodnes udržují.

## Hřbitov v Brně-Řečkovících

Hřbitov se v současnosti nachází na ulici Úlehle, kam byl konečně přemístěn roku 1866. Původně se nacházel kolem kostela sv. Vavřince, stojícího na nynějším Palackého náměstím, následně za zámeckou zahradou.<sup>227</sup> Důvodem k přenesení hřbitova na kopec severně od vsi byla hrozba epidemie cholery, která vypukla při průchodu vojsk Brnem a jeho okolím a způsobila smrt mnoha stovek lidí. Památkou na rok 1866 je velký kamenný kříž stojící na průsečíku dvou hlavních hřbitovních cest. Pozemek hřbitova darovala obci rodina šl. Schindlerů, majitelů řečkovického panství. Na novém hřbitově zbudovali Schindlerové nedaleko od vchodu svoji rodinnou hrobku, kam byl v roce 1922 uložen i poslední potomek rodu Antonín Oskar šl. Schindler (1900-1905 řečkovický starosta). Následovně sloužil hřbitov pro spádovou oblast Řečkovice, Mokrou Horu a Medlánky. K rozšíření hřbitova do tří světových stran došlo poprvé roku 1908, a pak po první i druhé světové válce a v sedmdesátých letech dvacátého století. Zatím k poslednímu rozšíření hřbitova došlo v roce 2001. Roku 1957 zde byl založen urnový háj.

K významným osobám uloženým na Řečkovickém hřbitově patří Antonín Cupák, režisér Petr Hvižd', Ivan Chatrný, Jan Chloupek, František Kocourek, Jaroslav Kron, Jan Kunc, Josef Macůrek, František Neužil, Václav Renč, Vojtěch Rosický, Jan Skutil a Lev Vašíček.

Z významných autorů náhrobní výzdoby můžeme jmenovat Nikose Armutidise.

<sup>226</sup> Autorský kolektiv. Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století. Praha: Československý spisovatel, 1982, a Autorský kolektiv. Lexikon české literatury 2 / I (H-J), Academia, 2000.

<sup>227</sup> 1338, 1408 – kostel sv. Vavřince doložen jako farní (přibližně v letech 1522-1623 byl kostel protestantský). Od roku 1600 – byli na hřbitově kolem kostela pohřbíváni i brněnští protestanti (roku 1804 jej nahradil hřbitov za vsí, v r. 1866 byl však zrušen a změněn v panskou zahradu, místo něj byl zřízen nový hřbitov na kopci severně od vsi) zdroj: <http://www.reckovice.brno.cz>, O městské části, Historie 10. 8. 2011



## **O kamenických firmách na Řečkovickém hřbitově**

U náhrobků pocházejících z vybraného období, tedy od poloviny dvacátých do konce třicátých let dvacátého století se objevují kamenické značky firem, nejčastěji Černohlávek, také A. Müller-F.Kašpar Brno, Laušman.

Nalezneme několik starších realizací pocházejících z dílny Adolfa. Loose (např. náhrobky zakladatele Schindlera).

## **Hřbitov Brno-Slatina**

Hřbitov na ulici Šlapanická, se nachází hned za filiálním kostelem Povýšení sv. Kříže Brno-Slatina.

Má rozlohu 0,32 ha a téměř 1.000 hrobových míst. Datu jeho založení, roku 1872, potom odpovídá nápis na soklu železného kříže stojícího uprostřed, na hlavní ose proti bráně. V roce 1911 byl hřbitov rekonstruován, upraven a rozšířen, v letech 1913–1914 obehnán zdí a uzavřen kovanou bránou a od roku 1917 jsou zde pohřbíváni zemřelí bez rozdílu náboženského přesvědčení. K dalším rozšířením došlo v letech 1941–1942 a 1973–1974 a nyní se uvažuje o dalším rozšíření.

K významným osobám uloženým na Slatinském hřbitově patří např. Eliška Kalousová-Máčelová-Adlerová (operní pěvkyně), František Šmaha (Slatinský starosta v letech 1892–1910), Antonín Tillhon (osvětový a kulturní pracovník, řídící učitel školy ve Slatině) jehož hrob byl zrušen při rozšíření, Reinhold Kellner (učitel a vlastenec), Josef Křehlík (starosta) a j. Byl zde pochován i jediný americký voják sestřelený za 2.světov války nad Brnem, William L.Kiggins, ale za dva roky byly jeho ostatky přeneseny. Ve středu hřbitova se nachází i Čestný hrob umučených a zemřelých v době nesvobody 1939–1945 a hrobku rodiny Krejčích zdobí socha od slatinského rodáka sochaře a řezbáře Miloše Vlčka a náhrobek rodiny Putnovy plaketa od A.Kalvody.

Kamenických značek u náhrobků pocházejících z vybraného období, tedy od pol. 20let do konce 30let 20.století se neobjevuje mnoho, nejčastěji Jos. Böhm v Brně, Zouhar-Mlček a Svanovský.

Značky jsou vyryty do kamene hlavního dílu nebo vedlejších dílů, v pravém nebo levém dolním rohu, u firmy Zouhar-Mlček pak jde o stejně umístěnou porcelánovou tabulku.

## Náhrobek rodiny Putnovy

sk.1 hrob 159/160

Elegantní náhrobek z travertinu se skládá z vertikální desky výšky 100cm, šířka 65cm, tloušťky 12,5cm se středovou plaketou signovanou vlevo dole A. Kalvoda pod níž je vysázeno plastickým kovovým písmem RODINA PUTNOVA a horizontální desky délky 200cm x 92cm, o síle 9,5cm s daty pohřbených a nápisem v dolní části:

MARIE(1907-1918)

JAROSLAV ( 1873-1934)

LUDMILA ( 1919- 1943)

JAN ( 1915-1950)

ANNA( 1878-1962)

.ARIE (1911-1978)

MIROSLAV( 1904-1994)

BOŽENA ( 1902-1996)

ODEŠLI JME-

KTEŘÍ ZŮSTÁVÁTE, MILUJTE

Vpravo u paty náhrobku je dodatečně umístěna novější urna.

Náhrobek není signovaný a autorství si dovoluji určit díky rodiným vztahům k pohřbeným (rodiče architekta, dvě sestry, bratr, švagr a švagrová a konečně sám arch. Putna)<sup>228</sup> a kvůli známosti se sochařem Kalvodou.<sup>229</sup> Návrh náhrobku lze datovat kolem poloviny 30. let, snad po úmrtí architekta otce r.1934. Autorem bronzové plakety je Antonín Kalvoda, námětem pak stylizované poprsí osoby se skloněnou hlavou, držící vavřínovou ratolest. V pozadí lze vidět osamělou hvězdu.

(Obr.62)

Náhrobek je čistých tvarů a uměřené velikosti. Travertin, z něž je vyroben je pro meziválečné období typický a abstrahovaný symbolický výjev na reliéfu celek dobře podtrhuje a doplňuje emocionální složku komemorativní architektury. Pomník lze tedy právem zařadit mezi moderní (drobnou) architekturu meziválečného období.

<sup>228</sup> Rodině vztahy mi osvětlila a další informace mi laskavě poskytla paní Gregušová, příbuzná arch. Putny a současná majitelka hrobu, v osobní korespondenci a rozhovorech v září 2011.

<sup>229</sup> Architekt Putna se s autorem bronzové plakety, sochařem Antonínem Kalvodou bezpochyby znal, pokud ne z brněnského kulturního dění, potom jistě z Prostějova, kde se Kalvoda úspěšně účastní soutěže na pomník Jiřího Wolkeru v Prostějově. V té době v Prostějově působí i arch. Putna, který je roku 1936 jmenován prostějovským městským stavitelem a stavebním komisařem a zůstal jím až do roku 1950.

## Soběšický lesní hřbitov

Nachází se na ulici Habrová v Brně-Soběšicích. Založen byl roku 1876 na mírném svahu v přírodním prostředí tzv. Spanilého lesa. V současnosti už jej za opravdu lesní nemůžeme považovat – na jeho pozemku mnoho stromů nezbylo, a když tak se většinou jedná o stromy mladší, vysazené později. Nicméně lesem je těsně oklopen po celém obvodu a toto bezprostřední sousedství mu stále předává mnoho ze své klidné, bezmála osvěžující atmosféry. Hřbitov má rozlohu něco přes 3,5 ha a nachází se na něm 366 hrobů a ostatky 1355 zesnulých. Jeho kapacita je dlouhodobě naplněna, takže k novým pohřbům v současné době prakticky nedochází. O rozšíření probíhají již několik let jednání města Brna s majitelem okolních lesů, Školním lesním podnikem Masarykova lesa Křtiny (část Mendelovy univerzity v Brně). Zatím bezúspěšně. Ve středu hřbitova, naproti hlavní brány, stojí pomník obětem 1. světové války 1914-1918 z řad soběšických občanů, odhalený roku 1925, jehož autorem je František Hrnčíř. Jde o mohylu postavenou z červeného slepence, v jejíž spodní části je umístěná mramorová deska se jmény obětí, v horní části pak bronzový věnec z lipových ratolestí.

Mezi hroby významných osobností patří rodinný hrob Grégrových z Brna-Husovic, hrob člena Národního divadla v Brně Aloise Alexy, ředitelů a učitelů škol Ing. Rudolfa Štancle, prof. Viktora Jandy, Filipa Řezníčka, Ferdinanda Krále, ale i pracovníků lesní správy Františka Havlíčka a Karla Morávka aj.<sup>230</sup>

### O kamenických firmách na Soběšickém hřbitově

U náhrobků pocházejících z vybraného období, tedy od poloviny dvacátých do konce třicátých let dvacátého století se objevují kamenické značky firem Olejníček Kr. Pole, Racek Brno, J. Němeček Brno Vranovská 55, Kamenosochařství Karel Matonoha Brno-Žabovřesky (i Matonoha), Zouhar-Mlček, E. Křivánek Husovice-Soběšická ul., Hladík Brno. Zpravidla jsou v pravém (nebo levém) dolním rohu ve formě tabulky vsazenou do umělého kamene podstavce náhrobku. Na Soběšickém hřbitově je značení poměrně časté.

---

<sup>230</sup> viz. <http://encyklopedie.brna.cz> , heslo soběšický hřbitov

## Židenický hřbitov

Na ulici Balbínova 55/1-3 je druhý největší brněnský hřbitov. Od založení roku 1886 byl postupně rozšiřován a v roce 1981 byla podle návrhu architekta Ivana Rullera k areálu na Meluzínově ulici postavena smuteční obřadní síň, která je v současnosti zavřená a v havarijním stavu. U hlavní brány je v čestné skupině i památník obětem leteckého bombardování Brna z 25. srpna 1944.

K významným osobám uloženým na Řečkovickém hřbitově patří Josef Blaha – jazzový hudebník, skladatel, hobojista a varhaník, Miloslav Bednařík – mistr světa ve sportovní střelbě, stříbrný olympionik z roku 1988, Jan Gajdoš – sportovec a odbojový pracovník, Bohuslav Ečer – významný právník, předseda československé delegace při Norimberském procesu s nacistickými válečnými zločinci, Eduard Farda – trenér hokejové reprezentace, Mojmír Helcelet – lékárník a sběratel grafiky, vnuk Jana Helceleta, Robert Hliněnský – malíř, Ferdinand Karásek – národní a sociální pracovník, Bohuslav Kilian – vydavatel kulturní revue Salon, zakladatel časopisu Měsíc a později i Monat, strýc Bohumila Hrabala, Jindřich Kumpošt – hlavní městský architekt a autor progresivních funkcionalistických staveb,<sup>231</sup> Josef Podsedník – po válce předseda Národního výboru města Brna, perzekuovaný po roce 1948, Josef Potácel – starosta Židenic, Miloš Slezák – grafik, malíř, autor art protis a sochař.

### O kamenických firmách na Židenickém hřbitově

U náhrobků pocházejících z vybraného období, tedy od poloviny dvacátých do konce třicátých let dvacátého století se objevují kamenické značky firem, nejčastěji Zouhar-Mlček, Svanovský, Zouhar Židenice, J. Říha a A.Loos, také signatury: E. Hlavica, Arch. Töman. Značky jsou vyryty do kamene hlavního dílu nebo vedlejších dílů, v pravém nebo levém dolním rohu, u firmy Svanovský se jedná většinou o skleněnou tabulku vloženou do umělého kamene, u firmy Zouhar-Mlček pak o stejně umístěnou porcelánovou tabulku.

Z významných autorů náhrobní výzdoby na zdejším hřbitově můžeme uvést tato jména: Josef Axmann – mramorová skulptura ženy a smrti (po r. 1942, Brno-Židenice, hřbitov), František Bílek (reliéf „Slyšíme, jak modlí se Tvá vůle na kříži“ z r. 1931), Emil Hlavica (kruhová plaketa náhrobku rodiny Hájkovy, kolem roku 1918), Miloslav „Sonny“ Halas

---

<sup>231</sup> Jednoduchý náhrobní kámen s nápisem Rodina Kumpoštova se nachází ve skupině 3, č. 122, 123.

(náhrobek J. Blahy s motivem varhan z roku 1977), Oldřiška Keithová (kamenná socha „Prasklé slunce“, rok 1967), Josef Kubíček (pískovcová socha anděla na rodinném hrobě M. Slezáka ze čtyřicátých let dvacátého století), Jiří Marek (pískovcový náhrobek s reliéfem stylizovaného sokola J. Gajdoše po roce 1946), Otmar Oliva (náhrobek V. a J. Adamových z roku 1997), Johann Carl Wollek (bronzová socha Henriette z roku 1909 byla posléze přemístěna na pomník občanů usmrčených při prvním náletu na Brno v roce 1944) a v současnosti třeba Borek Bayer (náhrobek rodiny Crháků).

Autorem návrhu koncepce **náhrobku Jana Gajdoše** (sk. 2/1c) je architekt František Kalivoda.

### **Jan Gajdoš**

(1903 – 1945 )

Mistr světa v gymnastice a protinacistický bojovník. Připomíná ho pískovcová stéla s polo plastikou sokola vzpínajícího se k letu, s křídly uvězněnými v kamení. Náhrobek vznikl po roce 1946 a autorem plastiky byl sochař Jiří Marek, který s arch. Kalivodou spolupracoval již dříve na náhrobku Jiřího Mahena na Ústředním hřbitově.

(Obr.63)

### **Profesor ing. arch. Jaroslav Syřiště**

(1878 - 1951)

V letech 1907-1925 působí jako profesor na České státní průmyslové škole v Brně, 1926-48 profesor na České vysoké škole technické v Brně. Výběr staveb: Nemocenská pokladna soukromých úředníků, Brno-Veveří, Kounicova, Zahradníková, 1923 Rodinný dům, Brno-Žabovřesky, Bráfova ul. (kolonie Nový dům), 1927-28, Gymnázium, Brno-Staré Brno, Poříčí, 1927-29.<sup>232</sup>

Kolega Arch.Emila Králíka na brněnské technice a učitel Bohuslava Fuchse se pokoušel vyrovnat s funkcionalismem mladší generace například svým projektem v kolonii Nový dům z roku 1928, ale jeho dva známé sepulkrální návrhy - náhrobek rodiny Hanychovy a náhrobek rodiny ing. Strašnova z roku 1921 jsou plně ve tvarech vídeňské moderny.

---

<sup>232</sup> KUDĚLKOVÁ, Lenka. KUDĚLKA, Zdeněk. CHATRŇÝ, Jindřich. *O nové Brno. Brněnská architektura 1919 – 1939 (kat. výst.)*. Brno : Muzeum města Brna, 2000.

**Společný náhrobek rodiny Hanychovy** na hřbitově v Židenicích<sup>233</sup> se zdá být starší, písmo na plánu má secesní linku a mohutný, asi 220cm vysoký dvojitý náhrobek je ozdoben polopilíř o průřezu hvězdice a každá ze dvou okrajových spojených desek má trojúhelníkový štít. Středová deska je členěna rastrem a v jejím středu jsou tři lampy, Náhrobek vykazuje prvky geometrické secese.

**Náhrobek rodiny ing. Strašnova**<sup>234</sup> je signován a datován rokem 1921.

Na žulovém soklu umístěná 220 cm vysoká a 200 cm široká masivní deska ze štokované čerčanské žuly. V horní třetině jsou nad sebou bronzovými čepy upevněny dvě desky z červeného leštěného mramoru s nápisem Quido Strašnov 1864-1912<sup>235</sup>. Písmo je stylizované do geometrických tvarů a stínované. Pravá i levá strana náhrobku je obložena bílými cihlami, které kontrastují s tmavou žulou.

(Obr.64)

## Brněnský židovský hřbitov

Židovský hřbitov na ulici Nezamyslova 27 v Brně-Židenicích vznikl, stejně jako jiné židovské hřbitovy, jako místo klidu pro zesnulé na základě představ židovské společnosti o náležitostech pohřbívání v kombinaci s možnostmi získaného pozemku. Povolení k založení hřbitova bylo uděleno roku 1852, a z téhož roku pocházejí také první náhrobky. Původní pozemek o rozloze přesahující jeden hektar byl ohrazen a byl na něm vystavěn domek hrobníka a prostá obřadní síň.<sup>236</sup> Hřbitov je orientován na podélné ose západ-východ a většina hrobů je otočena k východu. V případě úspory místa, kdy se náhrobní kameny zády dotýkají, nacházejí se u jedné řady nad nohama mrtvého, v druhé řadě nad hlavou. Podoba hřbitova je pak ovlivněna vlastními zákonitostmi judaismu (halacha) i jeho místními zvyklostmi (minhag) a dobovými trendy 19. století, souvisejícími s postupnou asimilací židů a jejich začleňováním do většinové společnosti.

Doba mezi válkami je toho příkladem – židovská společnost byla značně sekularizována

<sup>233</sup> Archiv muzea města Brna, plánová dokumentace 253.138, náhrobek se nepodařilo lokalizovat

<sup>234</sup> Archiv muzea města Brna, plánová dokumentace 253.359

<sup>235</sup> Domovský list Ing. Quido Strašnova v AMB uvádí datum narození 1.10.1879 v Mladé Boleslavi, zaměstnání: profesor průmyslové školy, bydliště roku 1946: Pod strání 14.

<sup>236</sup> Špunar Petr, a kol. Židovský hřbitov v Brně-Židenicích a osudy lidí s ním spojené. Brno, Petr Špunar, 2006. str. 49

(někteří židé se nechávali pohřbívat na Ústředním hřbitově), hebrejské znaky byly na mnoha náhrobcích nahrazeny latinkou a náhrobky odpovídají principům klasické moderny.

Hřbitov byl budován ve čtyřech fázích a rozvržen do 35 oddělení (od roku 2006 bylo dalších 5 oddělení přidáno), nejstarší jsou seskupeny kolem čestné aleje v odděleních 1 až 13, na pozemcích pocházejících z doby založení. Na ně navazují oddělení 14 až 32 a část oddělení 33, v nichž nalezneme nejvýpravnější hroby z počátku 20. století, a to v odděleních 23 a 24. A v poslední etapě byla vytyčena druhá část oddělení 33 a nově založené sekce 34 až 40. Po posledním přikoupení půdy v roce 1926 byla plocha hřbitova rozšířena na 3 hektary.<sup>237</sup>

Toto členění mi bylo nápomocné v lokaci náhrobků a zaměřila jsem empirický průzkum na sekce 23-35, které odpovídají dobou založení zaměření této práce. Jedná se proto převážně o sekce od 23B do 28D. Sekci 31 jsem vyloučila, neboť tam jsou uloženy ostatky dětí do jednoho roku věku, pohřbívané bez náhrobku. V sekci 28E pak hroby větších dětí běženců z východních zemí (Halič a Bukovina). I sekce 29B, 33 a 35 jsou odděleními dětských hrobů.<sup>238</sup> Evidenční údaje jsem čerpala z digitalizované mapy židovského hřbitova, která napomáhá přesné lokaci náhrobků.

## Obecně k vybranému vzorku

Obvykle se na našem území setkáváme se dvěma typy tradičních židovských náhrobků. Zcela běžný je deskový náhrobní kámen zapuštěný kolmo do země tzv. *Maceva*. Vzácnějším druhem náhrobku je tzv. tumba, sestavená obvykle z několika kamenných desek, případně tumba zděná. Od poloviny 19. století se však tvar židovských náhrobků přizpůsobuje běžným typům náhrobních kamenů a hrobek na okolních křesťanských hřbitovech, v návaznosti na začlenění židů do společnosti, jako důsledku josefínských reforem z konce 18. století.<sup>239</sup> Tato asimilace postoupila do té míry, že se po roce 1900 někteří židé nechávají pohřbít na Ústředním hřbitově. Na židovském hřbitově se pak setkáme s figurálním znázorněním (holubice apod.) i použitím podobizen, což v judaismu není dovoleno. Od počátku 20. století na hřbitově dokonce působil zahradník, který údajně pěstoval a prodával květiny.<sup>240</sup>

<sup>237</sup> Idem. str. 53-55

<sup>238</sup> Idem. str. 92, 98

<sup>239</sup> Idem. str. 116

<sup>240</sup> Podle ortodoxních pravidel nemají náhrobky stínit ani stromy a květy se nepoužívají. Ibidem str. 134

Zkoumané náhrobky z meziválečného období na židovském hřbitově jsou již tzv. poemancipační a typově se neliší od křesťanských ze stejné doby. Bývají složeny ze dvou či více prvků postupně kladených na sebe, spojovaných kovovými trny nebo cementovou maltou, u větších z nich jsou fixovány i vlastní vahou. Někdy se z důvodu úspory skládají z vyzděného či pískovcového jádra, obloženého tenkými kamennými deskami, zpravidla žulovými.

Chybí u nich dekorativní i smuteční motivy, stejně jako židovská symbolika<sup>241</sup> kromě pěti písmenné klauzule TNCBH, tzv. tanceva. Volně přeloženo: „Ať je jeho duše zahrnuta do svazku věčného života.“ (tedy aby se stala nesmrtelnou). Další výjimkou jsou případně hebrejská písmena PN – nikbar (zde je pohřben) nebo PT – po nitman (zde leží).<sup>242</sup>

Někdy nalezneme německý text „Hier ruht“ (zde odpočívá) a ve spodní části náhrobku nápis F.S.A. (Frieden seiner Asche – mír jeho popelu) nebo F.I.A (Frieden Ihrer Asche - pokoj jejich popelu).<sup>243</sup> Nápis jsou převážně německé a omezují se na jméno, datum narození a úmrtí. Datace je pak uváděna podle křesťanského, nikoli židovského kalendáře. V pravém spodním rohu náhrobku, případně podstavce, někdy bývá uvedeno jméno kamenické firmy, která náhrobek zhotovila. Nejčastěji to jsou u zkoumaného vzorku firmy Löwenstamm & Spitz; Tomola Co.; ojediněle J. L. Urban & Co. Olmütz.; Hladík, Vídeňská 152; Walter, F. Thulenwohl. Ve většině případů disponovali tyto kameníci vzorníkem výrobků s variantami výtvarného řešení, z nichž klient zvolil tu, která nejvíce odpovídala jeho finančním možnostem a estetickému cítění. Když zákazník projevil přání mít náhrobek navržen od renomovaného architekta či výtvarníka, došlo zpravidla k oddělení funkce autora návrhu (bývá označován zkratkou inv. – invenit) a realizátora díla (zkratka fec. – fecit). Z materiálů se téměř vždy objevuje kámen (černá i světlá žula, pískovec, mramor) nebo umělý kámen, doplněný prvky z barevných kovů (nápis, bordury, reliéfy). Rozvržení náhrobku koresponduje s výměrou hrobového místa, odvíjí se zpravidla od geometrického útvaru a celá parcela je někdy orámována nízkým obrubníkem, ojediněle plůtkem.

### Kamenické firmy

U detailně popisovaných náhrobků se objevují kamenické značky dvou firem, a to Löwenstamm & Spitz a Tomola Co.,. Prováděcí firmy počaly náhrobky signovat asi od

<sup>241</sup> Příležitostně najdeme drobné Davidovy hvězdy, symboliku nádoby či žehnajících rukou

<sup>242</sup> Fiedler Jiří, Židovské tradice a zvyky. In: Židé – Dějiny a kultura. Praha 1997.

<sup>243</sup> Špunar Petr, Židovský hřbitov, str. 115



poloviny 19. století v důsledku emancipace židovských obyvatel a v souladu s většinovým trendem.<sup>244</sup> Zpravidla jsou tesány do kamene podstavce nebo hlavního dílu, v pravém dolním rohu. Značky nebývají na všech novodobých náhrobcích, ale přibližně na pětině až desetině počtu.<sup>245</sup>

## Viktor Oppenheimer

( 1877-1942)

Oppenheimer se narodil v Rousínově v německé židovské rodině. Roku 1895 maturuje na Zemském vyšším reálném gymnáziu v Brně, poté ještě dva roky pokračuje na zdejší průmyslové škole, výtvarná studia absolvoval na umělecko-průmyslových školách. Ve Vídni u prof. Kernnera, v Düseldorfu<sup>246</sup> u prof. Bosselta<sup>247</sup> a v Mnichově u profesorů Fritze von Millera a Maxe Dasia. V letech 1905–1907 působil v Brně jako učitel kreslení, roku 1909 odjel do Mnichova, kde působil dalších deset let, od téhož roku se jeho práce pravidelně objevují v bavorském německém časopisu Kunst und Handwerk. Narazíme na ně také v knize Maxe Bernharta „Die Münchner Medailenkunst der Gegenwart“ z roku 1917. V roce 1913 se účastnil výstavy „Secese“ v Mnichově a vytvořil zde několik medailí, mimo jiné také pro spolek Die Brücke a plaketu k narozeninám Wilhelma Ostwalda. Po vzniku Československa se vrací do vlasti a působí jako asistent kreslení na Německém reálném gymnáziu v Brně, v r. 1923 přechází na Spolkové židovské reálné gymnázium v Brně a po založení Školy uměleckých řemesel<sup>248</sup> roku 1924 byl na ní jmenován prvním profesorem modelování a vedl zde i večerní kurzy.<sup>249</sup> Byl členem kuratoria Moravského umělecko- průmyslového muzea a členem Německé společnosti pro vědu a umění v Brně (Deutsche Gesellschaft für Wissenschaft und Kunst in Brünn). Účastnil se brněnského výtvarného života jako člen Moravského uměleckého spolku v Brně (Der Mährische Kunstverein in Brünn), pro jehož nadaci vytvořil každoročně udělovanou medaili –

<sup>244</sup> KLENOVSKÝ, Jaroslav, „Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska“, in: Petr Pálka (ed.). Židé a Morava VII, Sborník z konference konané v listopadu 2000 v Muzeu Kroměřížska, Kroměříž, 2001, str. 87.

<sup>245</sup> Ibidem str. 87

<sup>246</sup> Kunstgewerbeschule, zdroj idem

<sup>247</sup> Bosselt schuf zahlreiche Grab- und Brunnenfiguren, Tierplastiken, Porträtbüsten, Gruppen und Köpfe, u. a. den Roland vor dem Magdeburger Rathaus. Insbesondere als Medailleur ausgewiesen und bedeutungsvoll, wich der Jugendstil seines Frühwerkes in den Magdeburger Jahren zunehmend einer konservativen neoklassizistischen Grundhaltung, die sich der Moderne nach dem I. Weltkrieg verschließt. Zdroj <http://www.uni-magdeburg.de/mbi/Biografien/1338.htm> 20. 7. 2008

<sup>248</sup> Husova 10, kde je také uveden na pamětní desce válka a odboj 1938–1945; oběti okupace; učitelé a žáci školy

<sup>249</sup> Roku 1938 je pak penzionován a roku 1942 i s druhou ženou Eliškou odvezen do Terezína. in HAIMANN, Petr : Viktor Oppenheimer - sochař, medailér, pedagog a sběratel. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 7. listopadu 2001. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2002, s. 66-71. S. 71.

„Brünner Künstlerpreis“. Ve Sdružení německých výtvarných umělců Moravy a Slezska „Scholle“ v Brně (Vereinigung deutscher bildender Künstler Mährens und Schlesiens „Scholle“ in Brunn) byl od r. 1923 členem výboru.

Na Výstavě soudobé kultury v Brně roku 1928 vystavoval kolekci medailí a autorsky se podílel na Exposici hřbitovního umění Karla Orta. V katalogu najdeme popis čtyř náhrobků: Náhrobní pomník ze slezské žuly, Náhrobek pro brněnského učenice Ignáce Schütze z hořického kamene, Pomník z moravské droly a Pomník z pískovce. Vyráběny byly vždy ve spolupráci s firmou Löwenstamm a Spitz. Bohužel se nepodařilo nalézt dobové snímky z expozice, jejichž porovnání by snad pomohlo určit další realizace.

Z přednášek o umění, příspěvků do časopisů (Bytová kultura a Tagesbote) a úvodních textů k výstavním katalogům si pak můžeme udělat představu o názorech Viktora Oppenheimera na umění. Kritizuje v nich většinou odklon od tradice a přírody a míní, že je třeba opět podat ruku minulosti.<sup>250</sup> Dle P. Haimanna získal Oppenheimer sklon k tradičnímu výtvarnému názoru již za studií v Rakousku a Německu a zůstal mu věrný po celý život. Na jeho medailích převládají měkké linie a jejich obsah nepostrádá poezii, někdy až lyrickou.

Raná tvorba je ovlivněna secesí, později používá tvarosloví art deco i moderny na neoklasicistním základu. Věnoval se především reliéfní tvorbě, funerální plastice, pracoval se smaltem i stříbrem (např. stříbrné mísy a žardiniéry). Roku 1936 vystavoval bustu prezidenta Masaryka. Známé jsou jeho plakety a medaile věnované převážně představitelům brněnského vědeckého, uměleckého i politického života (např. prof. Absolonovi, arch. Wiesnerovi, malíři Gustavu Böhmovi, Friedrichu von Rohrerovi, poslanci Josefu Jelínkovi a dalším). Viktor Oppenheimer se do brněnské výtvarné historie zapsal též jako sběratel – jeho sbírka orientálního umění čítající asi 1500 položek je součástí sbírky Moravské galerie.

Co se týče jeho návrhů na židovském hřbitově, v současnosti je jich známých šest. Do stylu meziválečné moderny se dají zahrnout čtyři, já blíže popisuji tři vybrané návrhy. Věnuji se jim i přes to, že plně neodpovídají zásadám klasické moderny a přijímají kubizující i jiné estetizující tvary – spíše odpovídající výtvarnému cítění V. Oppenheimera – ale co se týká originality a individuality řešení vyčnívají nad produkcí ze stejné doby a patří mezi nemnoho signovaných návrhů. Náhrobek rodiny Stránské pak zařazují také proto, že

---

<sup>250</sup> Idem s. 69

mi dosud není znám jeho popis v současné literatuře.

Přehled všech známých návrhů podle data vzniku: **Náhrobek Siegmunda Wernera**<sup>251</sup> z roku 1923 v oddělení 25C, 1, 9-10, dvojhrob je ze světlé žuly čistých geometrických tvarů, které jsou však doplněny secesními motivy v bronzu a nízkým portrétním reliéfem a secesním písmem. Bronzové dekorativní motivy dle mého názoru nekomunikují se strohým geometrickým náhrobkem a celek tak nepůsobí příliš jednotně. Náhrobek je v dobrém stavu. Náhrobek je signován inv. Oppenheimer a jako prováděcí firma je uvedena fa Tomola & Co.

Náhrobek rodiny Ehrnreichovy z roku 1927, které se věnuji samostatně.

Náhrobek Ignaze Schütze, z roku 1928, kterému se rovněž věnuji samostatně.

**Náhrobek rodiny Bermannovy** z roku 1930 v sekci 26C, 1, 4-5, dvojhrob, náhrobek je travertinový, světlé barvy, podélný kubus geometrických tvarů je v horní části ukončen prodlouženým jónským kladím a kanopou ve stylu art deca. Hrobové místo je ohraničeno těžkými řetězy z kovu upevněnými na sloupcích. Náhrobek je zachovalý, označen arch. Viktor Oppenheimer a Löwenstamm & Spitz.

**Náhrobek rodiny Weissovy** z téhož roku, sekce 26C, 2, 1-2, je mohutný geometrický blok, formálně členěný ve tvaru písmene H, v dolní části ohrádkou snad pro květiny, zabírá dvě hrobová místa. Desky z černé žuly tvoří jakýsi plášť jádra. Pod symbolikou Davidovy hvězdy s podanýma rukama jsou provedeny pozdně secesním písmem zlacené nápisy a ve spodní části hebrejsky pěti písmenná formule. Typově je možné zařadit náhrobek do klasické moderny, ale architektonicky jej nepovažuji za inovátorský, sériovým typům se vymyká snad jen proporčně. Náhrobek je signován arch. V. Oppenheimer a Löwenstamm a Spitz a je v dobrém stavu.

Náhrobek rodiny Stránské, 24A, 2, 9, kterému se věnuji zvlášť, je pravděpodobně z roku 1931.

---

<sup>251</sup> Spojení s rodinou Wernerovou je možné přes druhou manželku Elišku (Elsu), roz. Ehrnreichovou, ovdovělou Wernerovou. Zdroj: Encyklopedie města Brna : <http://encyklopedie.brna.cz> cit. 6.2.2011

## **Náhrobek Ehrnreich**

Lokace 26C , 2, 22-23; dvojhrob.

Na svislé desce bronzovým plastickým písmem

ING. JOSEF EHRNREICH

1847-1927

HENRIETTE EHRNREICH

1858-1931

Na spodním soklu vpravo vyryto a pozlaceno:

HERMAN EHRNREICH

Nar. 1884 zahynul v koncentračním táboře Terezíně 1942.

Náhrobek je originálně řešený, skládá se z pěti stupňovitě uspořádaných úzkých hranolů (připomínajících tvarově varhany) ze světlé žuly, přes ně je horizontálně umístěna obdélníková žulová deska s bronzovým reliéfem zemřelého z levého profilu označeného v pravém dolním rohu V v kroužku, a nápisy s daty takéž v bronzu. Ve spodní části vyčnívá do prostoru trojúhelníkovitý sokl, do něhož je umístěn bronzový obal na květiny.

Celková výška je 270 cm, z toho sokl 43 cm.

Celková hloubka 115 cm, z toho sokl 75 cm a vrchní část 40 cm.

Šířka cca 120 cm.

Celé hrobové pole je ohraničeno zvýšeným obrubníkem výšky 43 cm a hloubky 11 cm, signovaným vlevo INV.OPPENHEIMER a vpravo FEC: LÖWENSTAMM&SPITZ, tedy výtvarníkem a prováděcí firmou.

Stav náhrobku: poškozený, obrubník byl v přední části nejspíš spojen bronzovou brankou, která chybí a pravá stěla je odštípnutá.

Vročení do roku 1927.

Náhrobek odkazuje na estetiku konstruktivismu, ale ostré hrany a pravoúhlost kamene jsou v kontrastu s dekorativními kovovými doplňky, zejména plaketou s portrétem zesnulého. Nízký reliéf z profilu je měkce modelován klasickým způsobem konce 19. století. Celek odstupňovaných hmot symbolicky směřuje k nebi a připomíná vertikální kresby Františka Kupky. (Obr.65)

## **O osobnosti zesnulého**

Henriette Ehrnreich je v adresáři města Brna z roku 1931, str. 185 vedena jako Fabrikantín s bydlištěm Vídeňská-Wienergasse 88. Hermann Ehrnreich je na stejném místě veden

jako Fabrikant, bydlíštěm Křídlovská-Grillowitzgasse 2a. (dnešní Křídlovická ul. na Starém Brně). Viktor Oppenheimer snad byl v kontaktu s rodinou Ehrnreichových prostřednictvím své druhé manželky, Elsy Oppenheimerové – Ehrnreichové.<sup>252</sup>

### **Náhrobek Schütz**

Nachází se v sekci 28C, 2, 7.<sup>253</sup>

Na náhrobku jsou vytesány nápisy

IGNAZ SCHÜTZ

ALBERT SCHÜTZ

1869-1936 a hebrejsky pěti písmenná formule. Vysoký jehlan ukončený kvádrem a koulí, na čelní straně je umístěn medailon s motivem harfy, šachovnice, otevřené knihy a vavřínové snítky. Celková výška 215 cm, šířka podstavce 100 x 100cm, výška 15cm. Materiál náhrobku je hořický pískovec, sesazovaný z několika dílů, reliéf bronzový, hrobové pole vymezuje obrubník z terasa. Před náhrobkem leží povalená pultová pískovcová deska s nápisem IGNAZ SCHÜTZ, 1868-1927 a hebrejský text.

Podle mé hypotézy byla tato malá deska vztyčena nejprve po smrti Ignaze Schütze, a teprve následně byl postaven celý náhrobek. Jméno autora ani prováděcí firmy není uvedeno, ale v katalogu expozice hřbitovního umění z roku 1928 se na str. 15 pod číslem 30a dočteme: Náhrobek pro brněnského učenice Ignáce Schütze z hořického kamene. Projektant: prof. Viktor Oppenheimer, Brno. Výrobce: Löwenstamm a Spitz, výroba náhrobků a pomníků, Brno, Křenová.<sup>254</sup>

(Obr.66)

Náhrobek je v relativně uspokojivém stavu, text je místy nečitelný, charakter plastického reliéfu v medailonu odpovídá charakteristice zesnulého Ignaze Schütze. Ač vykazuje prvky symbolizmu a historismu, zahrnují jej do výběru pro jeho čisté geometrické formy a výrazovost.

### **O osobnosti zesnulého**

Dr. Ignaz Schütz byl brněnský šachový žurnalista a propagátor šachu, roku 1894 získal

<sup>252</sup> Eliška (Elsa) Oppenheimerová (Ehrnreichová), narozena 12. 3. 1881 v Brně, zemřela jako oběť holocaustu ve Varšavě po roce 1942. Byla druhou ženou Viktora Oppenheimera, sňatek: 19. 12. 1925 v Brně. Zdroj: [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_osobnosti&load=2058](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2058), 20. 7. 2008

<sup>253</sup> Lokaci provádím v souladu s digitálním zápisem hrobu na <http://cemeteries.zob.cz/brno/> cit. 20. 7. 2008

<sup>254</sup> ORT, K. E., *Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928*, str. 15. Viz také J. Klenovský, *Náhrobek jako výtvarné dílo*, str. 127

titul Dr. phil. na Univerzitě Ludwiga-Maximiliana v Mnichově. V té době působil i jako asistent slavného vídeňského fyzika, matematika a filosofa Ludwiga Boltzmann. Vedle šachu byla jeho láskou hudba, politika a náboženství, ke konci života se z něj stal podivín.<sup>255</sup>

O Albertu Schützevi se dozvídáme nepřímo od A. Haidy.<sup>256</sup> Ten roku 1937 o Ignazi Schützevi napsal: *„Byl všeobecně znám jako ideálně založený člověk, který – a to budiž v této vzpomínce připomenuto všem, kdož ho v posledních letech jeho života přehlíželi a vyhýbali se mu – opustil skvělou akademickou dráhu a klidný život manželský z velké lásky k jedinému bratru, o kterého až do svého skonu s mateřskou přímo láskou pečoval.“*<sup>257</sup>

Náhrobek byl patrně pořízen na náklady brněnské šachové obce, jak se dozvídáme z článku k desetiletému výročí úmrtí Ignaze Schütze.<sup>258</sup> Zajímavostí je, že se autor náhrobku a zesnulý nepochybně znali, dle údajů z adresáře města Brna sídlili na stejné adrese, Masarykově ulici číslo 22.<sup>259</sup>

### Náhrobek rodiny Stránské

Evidenční údaj 24A, 2, 9 s poznámkou hrobka. Na podstavci je vyryto Rodina Stránská, na desce pod ním

VILIBALD 1. XI. 1857-22. VI. 1931

JULIE ROZ. FÜRTHOVÁ

29. VII. 1860 – 23. XII. 1934

OTTO 15. V. 1889 – 23. XI. 1932

IN MEMORIAM

EMIL SLÁNSKÝ

Deska působí dojmem, že byla dodána později, nelícuje s okrajem náhrobku. Náhrobek má výšku 192 cm, z toho spodní část 98 cm a horní část s kanopou 94 cm. Šířka je 88 cm

<sup>255</sup> KALEDOVSKÝ, Jan, *Ignác Schütz aneb brněnský Einstein a kosmický Bůh*, www.chess.cz cit. 20. 7. 2008

<sup>256</sup> HAIDA, A. K., „Dr. Ignaz Schütz“ in Šachový almanach, Brno 1937. S. 54

<sup>257</sup> Na základě korespondence víme, že měl Schütz bratry minimálně dva, první tragicky umírá roku 1908; zdroj mnichovský archiv: <http://www.lrz-muenchen.de/~Sommerfeld/KurzFass/01097.html>, <http://www.lrz-muenchen.de/~Sommerfeld/KurzFass/01096.html> cit. 10.2.2010

<sup>258</sup> Autor J.Kalendovský píše: „Šachová obec Brna početně doprovázela jeho rakev a rozhodla se, pořídit svému zakladateli a podporovateli důstojný umělecký náhrobek.“ Informace pochází z publikace BABEL, A., *Der Schachkongress in Gleiwitz, in Schlesischer Schachverband* jako 5. svazek své edice „Aus der Schlessischen Schachwelt, 1927. S. 61.

<sup>259</sup> V adresáři města Brna z roku 1926 je Viktor Oppenheimer uveden jako Architekt, Masarykova-Masarykstraße 22, na stejném místě je Albert Schütz uváděn jako soukromý živnostník, Masarykova 22.

a hloubka 80 cm. Materiál pravděpodobně žula, urna-kanopa mramor. Zařízení náhrobku – v předpolí náhrobku se nachází tři ploché desky, jedna z nich s kruhovým madlem (pravděpodobně vstup do hrobky), hrobové pole je tímto způsobem vymezeno. Náhrobek je tvarově čistý, vyvážený i přes přítomnost světlé urny kubizujícího tvaru, přiměřený svému účelu.

Sokl je vlevo signován INV. OPPENHEIMER a vpravo FEC. LÖWENSTAMM & SPITZ.

Návrh pravděpodobně pochází z roku 1931, svou výzdobou se shoduje s náhrobkem rodiny Bermannovy, urna zdá se být jeden model. Stav je velice dobrý.

### O osobnosti zesnulého

Vilibald Stránský byl majitel I. brněnského veleskladu hotových oděvů.<sup>260</sup> Na Ferdinandově ul. 32 (dnešní Masarykova) v domě `U tří kohoutů`, kde se v přízemí a mezaninu<sup>261</sup> od roku 1899 nacházela pobočka jeho pražského závodu, vyráběl dámskou i pánskou konfekci.

### Akad. arch. Ing. Bohumír František Antonín Čermák

O architektu Čermákovi se podrobně zmiňují v souvislosti s jeho realizacemi na Ústředním hřbitově v Brně, ale více realizací najdeme na Židovském hřbitově. Zákazníci arch. Čermáka patřili často k německy mluvící komunitě a u objednavatelů sepulkrální architektury lze vysledovat dlouhodobé vztahy s architektem. V archívu architekta nalezneme několik snímků z Židovského hřbitova, Vedle svých návrhů si fotografoval i náhrobky, které ho zaujaly, či sousedily s parcelou na kterou projektoval. Není potvrzeno, ale nedá se ani vyloučit, že je i autorem **hrobky Klauber**,

(oddělení 23A,1,10) mohutné stavba s kupolí připomínající zakončení pavilonu Secese Josefem Olbrichem. Každopádně ho stavba zajímala, jako i vše vídeňské. Náhrobek pochází kol. roku 1915.<sup>262</sup> Signované realizace jsou pak Náhrobek Minich z roku 1931, Náhrobek Ney z roku 1936 a Náhrobek Minichová z roku 1937.<sup>263</sup>

<sup>260</sup> Archiv lidových novin, dostupné na [http://hades.mzk.cz/media/bordel/Lidove\\_Noviny/21070/txt/2107001485.txt](http://hades.mzk.cz/media/bordel/Lidove_Noviny/21070/txt/2107001485.txt) ze dne 10. 3. 2010

<sup>261</sup> ZATLOUKAL, Pavel, *Brněnská architektura 1815-1915*, Národní památkový ústav, Brno, 2006. Nájemný dům s obchody R. a R. Stodůlkových, Masarykova 32/412 str. 132.

<sup>262</sup> Uložené osoby: Egon Klauber (1903-1915), Josef Klauber (1823-1918). Pravděpodobná je spojitost Josefa Klaubera s firmou Josef Klauber lustry z pozlaceného švýcarského niklu a kovovýroba. Brünn Rennergasse 35 a Spitalgasse 23. Bratislava Nám. Republiky 22. Jindy vedená: Josef Klauber – továrna na osvětlovací tělesa a zboží kovové v Brně-Komárově Roku 1935 Jindřich Kumpošt navrhuje obchodního portálu firmy Josef Klauber, továrna na lustry (Kobližná 7/9, Brno) – zničeno. Viz. Archiv národního technického muzea II. a) 334 J. Klauber, továrna na lustry, Brno – nákresy svítidel, foto 27. <http://www.bam.brno.cz/architekt/22-jindrich-kumpost> <http://cemeteries.zob.cz/> cit. 4.4.2012

<sup>263</sup> Dataci uvádím přibližně, dle roku úmrtí prvního uloženého. Náhrobek se zpravidla osazoval rok po pohřbu.

## Náhrobek Minich

Evidenční údaj: 24A, 2, 14, hrobka.

Na čelní straně bronzovým plastickým písmem

RUDOLF

MINICH

1879

1931

Na soklu tesaná pěti písmenná hebrejská formule. Strohá světlá vápencová deska na podélném betonovém soklu s chybějícím kovovým dekorem, výška desky 150 cm, šířka 60 cm, hloubka

20,5 m. Sokl: 64 cm výška, 141,5 cm délka a 30 cm hloubka. Hrobové pole je ohrazeno obrubníkem a na jeho spodním levém okraji signovaném INV.ARCH.B.ČERMÁK, vpravo FEC.LÖWENSTAMM&SPITZ. Vročení 1931.<sup>264</sup> Strohý až minimalistický koncept, tvarově i materiálově vyvážený. V současnosti chybí kromě nápisu kovové součásti náhrobku a pravá deska obruby odpadla.

O původním vzhledu je možno si udělat dojem díky dobovému snímku z archivu architekta Čermáka. Na něm je možné rozeznat kovovou plastiku dítěte a nápis: UNSERE LIEBE EMMY 15. 8. 1929.<sup>265</sup> Za květinami je několik kovových bodců tvořících hrazení. Tyto detaily dodávají náhrobku, jehož ráz působí celkově až puristicky, osobní noty. Tím zřejmě odpovídají přání zadavatele. Náhrobník s jemnou kresbou kamene zastává dekorativní funkci, použité písmo je bezpatkové. (Obr.67,68)

## O osobnosti zesnulého

V adresáři z roku 1931 najdeme Rudolfa Minicha uvedeného jako obchodníka, bytem V Hlinkách –Lehmstätte 128 (dnešní ulice Hlinky). V roce 1925 pro něj architekt Čermák navrhoval interiér i fasádu vily.<sup>266</sup>

<sup>264</sup> Podle údajů ŽOB datum úmrtí R. Minicha 27. 4. 1931.

<sup>265</sup> Emmy Minich, dle ŽOB původně uložená v hrobce Katcher 23B,1,14.

<sup>266</sup> V práci M. Strakové (Lehmannové) došlo k záměně domovních čísel. Straková Martina, Dílo architekta Bohumíra Čermáka (1882 - 1961). Magisterská práce. Seminář Dějin umění FF-MU, Brno, s. 78



### **Náhrobek Minichová**

Jeho evidenční číslo je 26A, 1, 13, plastickým bronzovým písmem

EMILIE MINICHOVÁ

ZEMŘ. 21. VIII. 1937

Pěti písmenná hebrejská formule.

Náhrobek vytvořený po roce 1937 je koncept dvou kvádrů vyššího a nízkého členěného nápisem na čelní straně. Na vnitřním jádře je umístěn obklad z černých žulových desek a hrobové místo je orámováno vyšší obrubou ze stejného kamene. Náhrobek se zdá být méně kvalitně zpracován a vlivem eroze je poškozen popraskáním kamene a oddělováním desek od vyzděného jádra. Náhrobek je označen vpředu na obrubníku Arch. Ing. B. Čermák - autor návrhu a Löwenstamm & Spitz – prováděcí firma. Tvarově jednoduché, ale masivní stupňovité řešení vykazuje známky architekta rukopisu a objevuje se i v dalších jeho návrzích náhrobků. (Obr.72)

### **Náhrobek Ney**

Evidenční údaj: 26A, 2, 8-10, trojhrob.

Náhrobek Ney se nachází v těsné blízkosti náhrobku Emilie Minichové a zadní stranou sousedí s náhrobkem Wally Fischerové.

Na náhrobku je vytesáno

ERNST NEY

1870-1936

IN MEMORIAM

IDA NEYOVÁ

5. XI. 1877 – 1942

A hebrejská pěti písmenná formule u paty náhrobku.

Geometrický hranol ze světlé žuly je ukotven na ležící desce a vpravo se nachází plytká žulová mísa určená pro vegetaci. Tvarově velmi čistá, až puristická kompozice. Náhrobek je 200 cm vysoký, 53 cm široký a 50,5 cm hluboký. Deska podstavce pak měří 248 cm na šířku a 80 cm na hloubku při výšce 22 cm. Kamenná mísa o průměru 70 cm a výšce 30 cm je v zadní části doplněna kovovou výpustí pro odtok vody. V předpolí je hrob ohraničen

obrubníkem a vyplněn deskami. Vročení do r.1936, dle IS ŽOB je vyhotovení firmou Löwenstamm a Spitz.

Fotografie náhrobku se nachází v archívu arch. Boh. Čermáka a díky slohové analýze a shody s dalšími návrhy lze předpokládat jeho autorství. Podobnou nádobu na vegetaci použil architekt u návrhu náhrobku ing. Eduarda Steckla na ústředním hřbitově. V trojhrobu je pohřben pouze Ernst Ney, datum úmrtí 29. 5. 1936.<sup>267</sup>

Náhrobek je v dobrém stavu, zařízení hrobu z desek je narušené vlivem vegetace (před hrobem roste mohutný strom, vrůstající kmenem i kořeny do obrubníku). Prostý monolitický tvar z jakostního materiálu, asymetrická kompozice z tohoto náhrobku dělá reprezentanta své doby. Vzpřímená poloha zužuje informační rozptyl při kontemplaci. Architekt při návrhu obrubníku reagoval na okolí a konkávní křivkou se vyhnul rostoucímu stromu. (Obr.69,70)

## O osobnosti zesnulého

Ernst Ney (psán i Arnošt, Neu, Nay) se narodil 3. dubna 1870 v Daránech a zemřel 30. května 1936. Byl ženatý s Idou Ney, roz. Rosenzweig, s níž měl syna Pavla. Povoláním byl obchodník s textilem, jeho obchod sídlil v Jezuitské ulici číslo 4.<sup>268</sup> Ernst Ney vydával německy psané firemní periodikum pod názvem Der Massschneider, a později Schneider-Kunst.<sup>269</sup> Podnik založil roku 1906 a obchodoval s veškerými střížními látkami, prádlem, kožešinami, galanterií, koženými kabáty a krejčovskými přípravami. V roce 1935 se společníkem firmy stal jeho syn Pavel Ney. Po smrti Arnošta Neye v roce 1936 stává jediným majitelem firmy. Roku 1939 byl protektorem určen nucený správce a roku 1951 byl podnik znárodněn.<sup>270</sup>

<sup>267</sup> Dle pramenů ŽOB, www.zob.cz 20. 7. 2008

<sup>268</sup> Náboženství je mojžíšovo a stav ženat. Oženil se 6. června 1899 v Brně s Idou roz. Rosenzweig, narozenou ) 5. listopadu 1877 v Siuz. Roku 6. června 1900 se jim narodil syn Paul, vedený v brněnské Israelitské matrice.

Paul je

nejdříve veden jako gymnazista, poté jako obchodník s vlastním domovním listem. Dle adresáře města Brna z roku

1923 je pod heslem Ney veden Ernst, Tuchhdl., Huttenteich 3 W.-T. 3300/IV. G. Jesuiteng. 4. T. 39 – Paul, Ges. der

Ernst Ney, Tuchhändler, Huttenteich 3. Dle adresáře města Brna z roku 1931 je vedený jako Tuchhändler s bydlištěm

Sadová-Parkstr. 14. Adresa rodiny je roku 1917 Huterův rybník č. 3, posléze Schmerlingerstrasse 24a, konečně roku

1929 Jesenitské 4. V adresáři města Brna, str. 340 z roku 1931, je vedený jako Tuchhändler s bydlištěm Na Hradbách- Basteig. 1.

<sup>269</sup> Periodikum bylo vydáváno v němčině od roku 1927, poté v letech 1929-31, 1933-35 jako Der Massschneider a později Schneider-Kunst, podnázev: Fachblatt für die Kunden und Freunde der Firma Ernst Nay. Sedm exemplářů je uloženo ve Vědecké knihovně v Olomouci pod sig. OLA001 II 89.214 r 1927,29-31,33-35

<sup>270</sup> Zlomek dochovaných písemností o firmě se nachází v MZA V Brně, fond H 414 Arnošt Ney, Brno 1950 1 - Přístupný 1723 1515

Návrhy arch. Čermáka jsou typické gradací základních těles, zvláště hranolů. Pomníky jsou strohé, asymetrické avšak působí vyváženě a souměrně popo stránce konstrukční i tvarové.

## **Náhrobek Zwicker**

Evidenční údaj 28E, 3, 12,  
v přední části plastický nápis v bronzu

L.....OLD

ZWIC.....

Chybí šest písmen jména a v horní části dekor [nebo hebrejská písmena PN(?)].

Náhrobek je tvarově velmi zajímavý. Je sestaven ze dvou za sebou řazených sestupných trojúhelníkovitých desek a jedné bez vrcholu se jménem, které přechází do schodovitého náhrobníku, tvořeného třemi kvádry uspořádanými od největšího k nejmenšímu. Náhrobek má max. výšku 215 cm, max. šířku 100 cm a min. 50 cm (deska se jménem), délka náhrobníku je 160 cm. Je litý z umělého kamene světlé barvy, kolem okrajů je ozdoben nutou. Datum úmrtí uvádí informační systém ŽOB 14. 5. 1923, autor návrhu i prováděcí firma jsou neznámí, vročení předpokládám do roku 1923 – 1924.

Náhrobek je tvarově neobyčejně vyvážený. Mohutné, za sebe řazené geometrické formy vytváří vysokou členitost a plasticitu objektu, přitom mu neubírají na lehkosti. Náhrobek vykazuje prvky symbolismu a německého expresionismu ale pro svou jednoduchost a důraznost je důstojným představitelem meziválečné moderny.

Autora návrhu se nepodařilo zjistit. (*Obr.71*)

## **O osobnosti zesnulého**

Leopold Zwicker je uváděn v adresáři města Brna roku 1923 na str. 334 jako Kleiderhdl. bydlištěm Markthalleng.2. (dnešní ulice Květinářská u Zelného trhu).

## **Náhrobek Fischer**

Evidenční údaj 26A, 1, 10-12, náhrobek zabírá tři hrobová pole.

Pod hebrejským PN (zde leží) je v intarzovaném kovu

VALLY FISCHER

1888            1935

VEREINT

MIT IHRER MUTTER

ANTONIE

1862

1938

Následuje hebrejská pěti písmenná formule.

Trojhran z broušené mrákotínské žuly světlé barvy, umístěný na podélném hranolovitém podstavci. Výška 242cm, šířka 200cm, hloubka 48cm. Na čelní straně nápis v měkkém bílém kovu, intarzovaný do kamene. Součást vybavení hrobového místa je i obrubník se stupněm a lehce stříškovitý náhrobník doplněn tenkou deskou na soklu (nápis nečitelný).

Na obrubníku vlevo signatura A. HOFMANN, WIEN, vpravo je obrubník kruhovitě vybraný a označený LÖWENSTAMM&SPITZ.

Náhrobek pochází nejspíše z roku 1935, deskou na soklu doplněn pravděpodobně roku 1941. Náhrobek je v dobrém stavu, při porovnání s fotodokumentací z archivu Arch. Čermáka vidíme, že chybí kovový plůtek ohrazující hrobové pole. Fotografie pochází z roku 1937 a byla pořízena snad kvůli kontextu - po levé straně je vidět hrobové místo, na něž architekt projektoval náhrobek Emilie Minichové, anebo ho výtvarný návrh zaujal, a je pravděpodobné, že mu byl autor Adolf Hoffmann známý. Jednoduchý tvar, kvalitní zpracování a vyváženost náhrobku odpovídá dobovému modernímu pojetí, ale seseknutá hrana jehlanu a oplocení navozuje celkový dojem historismu. Vybrání kamene v přední části soklu bylo provedeno kvůli kmeni stojícího stromu, jak je zřejmé z archivního snímku. Náhrobek jsem vybrala nejen z důvodu uměřenosti k danému účelu, ale i protože mi není známý popis náhrobku z literatury. (Obr.72)

### **Autor náhrobku**

Alfred Hofmann (psán i Hoffmann),<sup>271</sup> rakouský sochař a medailér. Narozen ve Vídni roku 1879 umírá 1958 tamtéž. Žák Antona Breneka, student sochařství na Vídeňské Akademii výtvarných umění, debutoval portrétními figurami na 10. výstavě spolku Secese, jehož se později 1906 stal členem. Pro jeho dílo jsou typické portréty a figurální kompozice v bronz, například Turandot z roku 1909 a 1911 vytvořil dekorativní figuru pro brněnský Dům umění. Krom bronz a bronzových medailí (medaile červeného kříže 1914-1915) se nevyhýbá i majolice. Po první světové válce prezentoval sérii kamejí a později pracoval i se dřevem, terakotou a mramorem. Jako poslední obdržel roku 1944 cenu města Vídně „Raphael Donner Preis der Stadt Wien für Bildhauerei.“<sup>272</sup> Hofmannův výtvarný výraz

<sup>271</sup> Hofmann Alfred - Thieme-Becker Künstlerlexikon XVII, vyd.1927, str. 248 , L.Hevesi - Acht Jahre Secession, Wien 1906, str. 496.

<sup>272</sup> 4.1944/ ... Hofmann Alfred, 5000,00 RM, .<http://www.wladimir-aichelburg.at/kuenstlerhaus/preise-und-ehrungen/>,

zůstal věrný klasickému portrétu s prvky secese. Spolupracoval s architektem Leopoldem Bauerem, pro kterého v letech 1926-27 navrhl reliéfy ženských figur na krbo vily Valerie Fischerové a plastiku tanečnice na hlavním schodišti.<sup>273</sup>

## **O osobnosti zesnulé**

Valerie Fischerová (1888-1935) byla spolupracovnice a vedoucí právní kanceláře JUDr. Karla Reissiga. Při odchodu do penze jí Reissig jako výraz vděku za dlouholetou věrnou službu nechal postavit vilu v Pisárkách (dnes Preslova 1), navrženou přítelem a předním vídeňským architektem Leopoldem Bauerem. Její výsledná podoba se ovšem fundamentálně lišila od nedaleké Reissigovy vily (1901-1902), nazývané svého času první moderní stavbou v Habsburské monarchii. Slečna Wally si přála vilu jako z pohádky, což architekt splnil a stavbu pojal jako polemiku s estetikou avantgardy. Dům měl mít jak všechny náležitosti „stroje na bydlení“, tak i tradiční emocionální náboj.<sup>274</sup> Luxusní tříposchoďovou budovu, postavenou v průběhu roku 1926, dostala slečna Fischerová k doživotnímu užívání a bydlela zde se svou matkou Antonií (1862- 1938), s níž byla po smrti i společně pochována.

## **Ing. arch.Norbert Troller**

(1896-1981)

Narozen v Brně 12. ledna 1896 jako nejmladší z pěti dětí, umírá roku 1981 v New Yorku<sup>275</sup>. Po dokončení střední školy v roce 1915 se přihlásil se jako dobrovolník do první světové války. Zde bojoval v řadách rakousko-uherské armády na italské frontě, kde upadl do zajetí a zbytek války strávil v italském zajateckém táboře. Po skončení války se navrácí zpět do Brna, kde studuje architekturu (do roku 1925) a vedle toho studuje rovněž ve Vídni na Akademii výtvarných umění (do 1927).<sup>276</sup> Po praxi u architekta Holzmeistera ve Vídni se

---

cit. 1. 12. 2011

<sup>273</sup> Vybíral, Jindřich. Modernität und Behaglichkeit Der Wohnraum Leopold Bauers in den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts. Umění Art LIX/2011. str. 48

<sup>274</sup> idem str. 47

<sup>275</sup> V amerických publikacích je uváděno datum narození 1900 i 1903 (uvádí ho sám Troller na svém curriculum vitae) a datum úmrtí 1984, což bylo asi přejato autory publikace Brněnští židovští architekti 1919-1939, Petr Pelčák, Ivan Wahla, Jan Sapák (eds.), Brno 2000, a odtud následně rozšířeno do dalších publikací a internetových stránek (encyklopedie města Brna, Brněnský architektonický manuál apod.). Podle informací editora, vzpomínek Joela Shatzkyho a neteře Doris Rauch, Norbert Troller umírá v prosinci 1981 během své výstavy v Yeshiva University Museum (květen 1981 – duben 1982).

<sup>276</sup> Pelčák, Sapák, Wahla, Brněnští židovští architekti 1919–1939, str. 93.

vrací do Brna a 1930 otvírá vlastní kancelář.<sup>277</sup> V Brně navrhuje v 30. létech většinou výklady a interiéry obchodů, např. interiér kinosálu a kavárna Alfa na Poštovské ulici,<sup>278</sup> obchod s oděvy Moravia na Novobranské ulici, skupinu obchodů Kornelius Strach na Masarykově ulici, skupinu obchodů Vlna Lang na Kobližné ul., atp. Po nacistické okupaci na Trollera v plné míře dopadlo nacistické protižidovské zákonodárství. Nejprve je mu zakázána činnost, aby byl roku 1942 posléze deportován do Terezína a později do Osvětimi. Peklo koncentračního tábora přežil a po válce se opět vrátil do Brna. Zde hned roku 1945 znovu otevřel svou kancelář (v roce 1947 projektoval například obchodní dům Vichr na Kobližné) a opět vybudoval rodinný velkoobchod s kožešinami. S ohledem na politický vývoj v zemi ale již v roce 1948 emigroval do USA. Zde byl zaměstnán u National Jewish Welfare Board v New Yorku, pro něj pak během deseti následujících let navrhl na šedesát židovských center. Poté roku 1959 založil vlastní kancelář, kterou vedl až do odchodu do penze roku 1978. Také jeho americké návrhy byly formovány duchem modernistické architektury. Často jde o nízké, jedno či dvojpodlažní stavby, vyzařující jakousi samozřejmou jednoduchost a funkcionální půdorys.<sup>279</sup> Zaujímou důrazem na horizontálu, vyváženými proporcemi, kontrastem pásových oken a hladkých omítek či pohledových cihel. Častým prvkem, který je k vidění na jeho stavbách, bývá rozčlenění velkého okna sítí na malé tabulky. Pracoval s posíleným betonem, ocelovou konstrukcí, terazzem. Okna bývají v ocelových rámech, někdy používal místní materiál na hrubé zdivo, připomínající odkaz „Prarie periody“ Franka Loyda Wrighta (Camden, New Jersey 1953). Norbert Troller byl i zdatný malíř a kreslíř. Jeho kresby z Terezína, které se mu podařilo zachránit, byly vystaveny v letech 1981 – 1982 vystaveny v Yeshiva University Museum v New Yorku. Půl roku po zahájení výstavy Troller umírá. Architekt Norbert Troller je prokazatelně autorem dalších náhrobků na židovském hřbitově v Brně. Výsledky mého výzkumu opravňují připsat mu autorství celkem čtyř náhrobků. Jsou to tyto následující.

<sup>277</sup> V adresáři města Brna z roku 1926 je veden jako architekt bytem Cejl-Zeile 53.

<sup>278</sup> Podle Doc. ing. arch. Felixe Haase (1925–1993), historika moderní architektury a učitele dějin architektury na FA VUT v Brně, který to zmiňuje v dopise ing. arch. Petru Pelčákovi z 28. 7. 1990, otištěném v publikaci Brněnští židovští architekti 1919–1939. str. 30.

<sup>279</sup> Jak se zmiňuje Chi-ming Tan v doporučujícím dopise z roku 1958 (...functional layout which is simple and easy to control), <http://archive.org/stream/norberttroller00reel06#page/n429/mode/2up>

## Náhrobek Troller

Lokace 26A, 1, 1,  
na desce vyryto:

TROLLER

ELLA TROLLEROVÁ      LEO TROLLER

20. 12. 1987 – 18. 11. 1928    9. 9. 1923 – 5. 11. 1929

IN MEMORIAM

HUGO TROLLER      VĚRA TROLLEROVÁ

19. 2. 1889 – 11. 9. 1942      22. 4. 1922 – 11. 9. 1942

Na podstavci potom hebrejská pěti písmenná formule. Náhrobek je sestaven z masivních desek černé žuly, svislá deska náhrobku s textem měří na výšku 100 cm, na šířku 101,5 cm a na hloubku 29 cm. Vodorovná deska pokrývající celé hrobové pole je široká 123 cm a hluboká 188 cm, její zvýšený obrubník má šířku 16 a výšku 25 cm. V levé přední části obrubníku je vyryto INV.NORBERT TROLLER, vpravo FEC. LÖWENSTAMM&SPITZ. Vročení náhrobku je 1928, stav perfektní. (*Obr.73*)

Objekt sestavený z několika geometrických forem prosazuje puristické pojetí náhrobku zbaveného všech nefunkčních a dekorativních detailů a působí pouze kvalitním leštěným materiálem. Jediným ústupkem je patkové písmo typu antikva, odkazující k secesi.

## O osobnosti zesnulých

Na tomto místě by bylo vhodné blíže objasnit rodinné vztahy architekta Norberta Trollera, abychom věděli, kdo je kdo. Norbertův bratranec Hugo byl synem architekta strýce Samuela Trollera a jeho ženy Otilie, rozené Pick. Hugo se oženil s Ellou, s níž měl dceru Věru a pravděpodobně také dva syny, Lea a Daniela.<sup>280</sup> V adresáři města Brna z roku 1926 je Hugo Troller uveden jako továrník, bytem V hlinkách – Lemstäte 142c.<sup>281</sup>

Hugo i Věra Trollerovi zahynuli během druhé světové války v nacistickém koncentračním táboře.

<sup>280</sup> Rodinný strom nakreslen arch. Norbertem Trollerem, uložen v archívu Leo Baeck Institutu v New Yorku. Dostupné online na <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=431034#d1e28573>

<sup>281</sup> V adresáři města Brna z roku 1926 na str. 452.

## **Hrobka Perlhefter**

Lokace 23A, 1, 6.

Jde o masivní kámen z tmavé žuly na oválném půdorysu, odstupňovaný v horní části. Pod zlacenou židovskou hvězdou je na menší středově umístěné desce statickým úzkým groteskem napsáno:

KAIS. RAT

SALOMON PERLHEFTER

GEB. 12. XI. 1851 GEST. 17. II. 1915

LYDIA PERLHEFTER

GEB. HELLMANN

GEB. 10. IV. 1864 GEST. 3. IV. 1923

ARTHUR PERLHEFTER

GEB. 27. VIII. 1889 GEST. 15. VI. 1936

V pravé části soklu je vyryto jméno prováděcí firmy Tomola & Co.

Náhrobek je sestaven z masivních částí tmavé žuly, napojených na sebe, připomínajících lodní komín a estetiku art-deca. Podobné návrhy nalezneme později u dalších architektů, namátkou můžeme uvést například kresbu náhrobku z roku 1935 od architekta Jiřího Krohy. Ale zatímco jiné návrhy 30. let, oblých a dynamických tvarů, odkazují k inspiraci námořní architekturou a designem automobilů a letadel, náhrobek Salomona Perlheftera působí díky své značné výšce a čelní dispozici stále velice staticky a hmotně.

Náhrobek je zbavený většiny dekorativních detailů, ale hmoty kamene jsou stále dělené vertikální kanelou a plastickým lemem. Díky kvalitnímu leštěnému kameni a svému objemu působí celek velmi monumentálně – jak to odpovídalo společenskému postavení rodiny císařského rady. Stav hrobky s náhrobkem je velmi zachovalý. Ač je náhrobek nesignovaný, díky hodnověrnému svědectví lze jeho autorství s vysokou mírou jistoty připsat arch. Norbertu Trollerovi.<sup>282</sup>

(Obr.74)

## **O osobnosti zesnulých**

Arthur Perlhefter byl manželem Alice Perlhefterové, roz. Trollerové, sestry Norberta

---

<sup>282</sup> Tuto informaci mi poskytl správce hřbitova, pan Petr Špunar na základě svědectví rodiných příslušníků.



Trollera. Arthur předčasně zemřel ve 46 letech, jeho manželka během věznění v Terezíně za nacistické okupace. Dcera Doris (Dora) koncentrační tábory přežila a emigrovala do New Yorku.<sup>283</sup> Je dědičkou pozůstalosti Norberta Trollera.

### **Hrobka Margerete a Maxe Weiss**

Židovský hřbitov v Brně, číslo 23C, 1, 6. Náhrobek tvoří jednoduchá monumentální deska z černé žuly z roku 1917, s ozdobným kovovým lem kolem plastického textu:

MAX WEISS

GEST. 23. 3. 1919

MARGARETE WEISS

8. 5. 1868 – 27. 9. 1917

Náhrobek je signován, návrh provedl Norbert Troller, prováděcí firma Tomola & Co.

Náhrobek je ve velmi dobrém stavu.

### **Náhrobek Samuel Heinrich a Ottilie Troller**

Židovský hřbitov Brno, lokace 23B, 2, 8. Jedná se o hrobku z černé žuly, na níž vidíme zlacené nápisy pod Davidovou hvězdou:

SAMUEL HEINRICH

TROLLER

GEB. 11. 1. 1853 GEST. 17. 10. 1921

OTILIE

TROLLER

GEB. 1. 2. 1860 GEST. 15. 1. 1937

Pětimístná hebrejská formule.

Náhrobek je signovaný Norbert Troller a vyhotovil jej Tomola & Co.

Mohutný naddimenzovaný náhrobek klasizujícího tvaru s kanelovanými sloupy, odstupňovaným kladím a zlatým textem v ozdobném rámu pochází z roku 1921 a je ve výborném stavu.

### **O osobnosti zesnulých**

Zesnulí opět patří k rodině architekta, Norberta Trollera. Samuel Troller byl jeho strýc. Byl synem Nathana a Anny Troller. Samulovou manželkou byla Ottilie, rozená Pick.

---

<sup>283</sup> Troller, Norbert, Theresienstadt: Hitler's Gift to the Jews, The University of North Carolina Press, 1991. str. 69

Návrhy náhrobků Norberta Trollera jsou tvarově nekomplikované, elegantní, avšak místy se zásadně neliší od dobové sériové produkce. Z materiálů upřednostňuje leštěnou černou žulu. Náhrobky často signuje.

## **Náhrobek Josef Fischer**

Lokace 28G, 4, 6.

Na vrchní zkosené ploše náhrobku je plastickým proporcionálním konstruovaným groteskem proveden nápis:

ARCHITEKT

JOSEF FISCHER

15. XI. 1903 – 26. X. 1931

Pět hebrejských písmen uspořádaných nezvykle vertikálně.

Na boční straně náhrobku vidíme nápis:

EDUARD FISCHER

14. V. 1867 – 26. III. 1935

Náhrobek má podobu nevysokého pětihranného trojbokého hranolu se skosenou horní deskou, doplněnou bočními křídly. Je obložen černou žulou. Výška náhrobku 140 cm, celková šířka 95 cm. Šířka bočního křídla je 19,5 cm. Max. hloubka 50 cm, min. hloubka 15 cm. Hrobové pole je vymezeno zešíkmenými betonovými obrubami zakončenými hranoly pro květinovou výzdobu, délka bočnice 233 cm, max. výška 65 cm, min. 30 cm, šíře bočnice 10 cm. Celá plocha hrobu je vybetonována.

V pravém spodním rohu pravého křídla náhrobku je vyryta kamenická značka Löwenstamm&Spitz. Autora návrhu se nepodařilo dohledat. Náhrobek s největší pravděpodobností pochází z roku 1931 a je ve velmi dobrém stavu. Na základě podrobného šetření in situ se lze důvodně domnívat, že byl náhrobek restaurován; plastická písmena jsou nepůvodní. (*Obr.75*)

Výrazově silný kompaktní tvar náhrobku bez nadbytečného dekoru, leštěný povrch černé žuly a zajímavě zpracované předpolí, jej řadí mezi originálně zpracované náhrobky meziválečného období.

## O zesnulém

O zesnulém (který byl snad zároveň i autorem návrhu náhrobku?) toho není moc známo. Josef Fischer se narodil ve Slavkově. V záznamech brněnské české techniky lze dohledat jeho jméno připsané tužkou k posluchačům prvního ročníku oboru architektury ve školním roce 1922-23 – mezi absolventy však už jeho jména nenaléháme. V adresáři města Brna je roku 1931 veden jako architekt.<sup>284</sup>

## Kamenické firmy

Brněnské hřbitovy v meziválečných letech i nyní ovlivňují architekti jen okrajově, hlavní podíl na jejich vzhledu mají kamenické firmy. Ty také projekty vypracovaly a jak je doloženo z korespondence s architekty konzultovaly výběr materiálu, či náhradu nedostupného kamene a způsob jeho zpracování.

Konečně také prvek standartizace v architektuře ovlivnil dobový vkus a promítnul se na hřbitovy. Zároveň si ne každý zákazník si mohl dovolit návrh architekta a většina se spoléhala na návrh kamenosochaře. Následující výčet firem patří k těm, které svou kvalitní produkcí a osvětovým přístupem zvedaly úroveň náhrobní architektury. Jejich rukopis je dodnes rozpoznatelný z náhrobků ústředního hřbitova, i když přehlédneme signaturu, kterou své výrobky vesměs označovali, ale o jejich tvůrcích toho mnoho známo není. Od roku 1948 do poloviny 50.let byly všechny fungující podniky postupně znárodněny do výrobního družstva Kamena a tím zanikly i firemní archívy.

Mezi válkami v Brně působí např. firma Racek, kterou vede ak.sochař Karel Racek<sup>285</sup>, známá kamenická firma Loos postupně končí,<sup>286</sup> rovněž tak firma Tomola, která byla v největším rozmachu na přelomu 19. a 20.století. Firma Löwenstamm a Spitz se soustředí na zákazníky židovského hřbitova, pro převážně německé zákazníky tvoří Herman Blesik<sup>287</sup>. Hlavní dvě konkurenční firmy, které sídlí v blízkosti ústředního hřbitova jsou firma Laušman a firma Hladík. Kamenictví Zouhar-Mlček vyrábí ekonomické náhrobky z

<sup>284</sup> V adresáři města Brna z roku 1931, str.198, veden jako architekt, bydlištěm Blatná-Kotg. 9.

<sup>285</sup> Karel Racek (1874 – 1952) majitel kamenického závodu v Brně na Silniční ulici 14 (dnes Hybešova). <http://encyklopedie.brna.cz> cit. 1.2.2011.

<sup>286</sup> Po smrti Adolfa Loose st. (†1879) ji vedla jeho vdova Marie (†1921), matka architekta Loose, s vnukem Valtrem. Náhrobky byly většinou v duchu historismu, typický byl kříž na silnějším soklu z bílého nedvědkického mramoru, kde měl Loos pronajatý kamenolom, Kamenická dílna byla blízko -nyní zrušeného- městského hřbitova na Kounicově ulici v Brně, v místech hotelu Continental. Plány hrobek signuje: Adolf Loos, závod pro sochařství a kamenictví, Kounicova 20/22, Brno. Náhrobky pak A.Loos Wwe.

<sup>287</sup> Je i autorem příručky: ŠTRAUS, Jaroslav, BLESIK, Hermann: Odborná němčina pro kameníky. Praha : Orbis, 1943.

terasa, kameník Svanovský se soustředí na Židenický hřbitov a dnes ji vlastní opět potomek původních majitelů, stejně jako firmy Černohlávek - Královo pole i u Řečkovického hřbitova, Olejníček- Královo pole a Matonoha.

## Firma Hladík

Kamenictví funguje od roku 1900 do roku 1954/56 kdy je znárodněna pod Pohřební a hřbitovní služby města Brna. Firmu zakládá František Hladík, absolvent Hořické kamenosochařské školy, v Židlochovicích, Komenského 362 nedaleko hřbitova. Živnost přebírá Vladimír Hladík (1909-1976) a přesunuje do Brna. Byl absolvent Odborné kamenické školy v Supíkovcích, která byla spíše technicky zaměřená na zpracování kamene a architekturu. Roku 1938 v Brně odkupuje pozemek a staví dílnu na Vídeňské 152. Spolupracuje s kovolitci a sochaři (např. J.Pelikánem - náhrobek v Novém Městě na Moravě), ale většina jeho realizací je strohého racionálního tvaru. Z materiálů preferuje leštěnou mrákotínskou žulu a černou švédskou žulu. Používá i chromové doplňky. Návrhy náhrobků kreslí sám, je pro ně typická asymetrickost a lehkost, rukopis je snadno čitelný a dá se právem říci že v sériové produkci uplatňuje zásady meziválečné moderny.

Firma Hladík například dodala a osadila náhrobek arch.Králíka.<sup>288</sup>

## Firma Laušman

Majitel a zakladatel firmy, ak.sochař Jan Laušman se narodil 2.9.1882 v Bystřici u Jičína<sup>289</sup> v Čechách a mezi lety 1896-1900 studoval na C. a k. odborné škole sochařsko-kamenické v Hořici u Jičína, kde se dochovalo několik jeho raných prací. Posléze 1900-1907 pokračuje na Uměleckoprůmyslové škole v Praze pod vedením prof. Celestina Kloučka a Stanislava Suchardy. Plastiky z té doby jsou pod vlivem secese, např. „*Dekoratívní hlava*“ sbírky hořické Galerie plastik. Laušman se žení a ve Střevači u Jičína, odkud pocházela manželka se 1915 mu narodil syn. Dle vlastních slov byl I.světové válce je ve funkci důstojníka čsl. armády a sokol. Kolem roku 1924 se stěhuje do Brna, kde ho najdeme v záznamu z roku 1933, vedeného jako akademického sochaře a přísežného soudního znalce<sup>290</sup>. Za války byl Laušman vězněn a mučen v koncentračním táboře za opisování protiněmeckých letáků.

<sup>288</sup> Historii firmy mi laskavě objasnil pan Vl. Hladík ml., rovněž kamenosochař, syn majitele firmy.

<sup>289</sup> Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950 - 2001, VII. L - Mal uvádí místo narození Bistřice u Libáně a zaměření: keramika, knižní vazba, sochařství, intarsie, plastika

<sup>290</sup> Společenský Almanach velkého Brna, Brno 1933 s. 26

Kamenická firma sídlila na dnešní Hluboké<sup>291</sup> 136, kolmé ulici k Vídeňské v blízkosti Ústředního hřbitova, hned vedle rodinné vily Laušmanů. Majitelem byl Jan Laušman a spolumajitel jeho syn ing. Vladimír Laušman. Ve firmě pracovala i manželka ing. Laušmana Antonie jako sekretářka firmy. Jan Laušman měl obchodní talent a v čase pohřbů svým zákazníkům vycházel vstříc k branám hřbitova s portfoliem svých návrhů. Na přání zákazníka modeloval na náhrobek i plastiky a ve 40. letech na náhrobky gravíroval portréty zesnulých, podle tehdejší módy.

Syn Vladimír, rozen 1915 se staral o technickou stránku podniku. Byl vystudovaný stavební inženýr a zastával moderní metody výroby. Nakupoval stroje do dílen, kreslil návrhy náhrobků, zajímal se o techniku (v té době vlastnil předchůdce televizoru) a automobilismus.

Zaměstnanci měli na starosti dva mistři, firma měla v polovině 40. let i dva učně.<sup>292</sup> Bruncvík se rovněž zabýval kovářstvím nástrojů a výběrem materiálu. Po roce 1948 byla firma znárodněna.<sup>293</sup>

Stylisticky se náhrobková produkce firmy Laušman nedá zařadit do kategorie funkcionalismu. Ač Laušman používá hladké, nezdobené plochy, lampy zasazené do kamene tak, že neruší linii, ostré linky, náhrobky mají blíže k tvarosloví art deco a působí luxusním dojmem. Typické je pro něj použití hluboce černé švédské žuly, oblouku, rohové dispozice náhrobku a lampy rozdělené sítí na několik vybroučených políček skla, často zapuštěné do kamene. Rozměry jsou uměřené, provedení kvalitní a celek působí reprezentativním, avšak vkusným a dojmem.

Sochař Laušman je i autorem několika figurálních soch na náhrobky (např. až smyslně působící klečící plačící dívka), které najdeme nejen v Brně, ale i v Kutné Hoře nebo Novém městě na Moravě. Krom výroby náhrobků patří mezi zakázky firmy Laušman např. tři sochy pro budovu tržnice na Zelném trhu<sup>294</sup>, což snad vysvětluje jejich nálezy u hřbitova<sup>295</sup>,

<sup>291</sup> V Listech domovského práva i adresáři vedeno jako ul. Vídeňská.

<sup>292</sup> Dle osobních vzpomínek ak. sochaře F. Navrátila, který byl 1946-1947 ve firmě jako učeň.

<sup>293</sup> Za velkou část informací o firmě Laušman vděčím osobním vzpomínkám sochaře Františka Navrátila, který u firmy začínal jako 15letý učeň roku 1946 a zůstal do roku 1948 a za další část Janě Cermanové, která se sochařským dílem Jana Laušmana zabývá. Oba jsem našla díky laskavé radě Mgr. Jiřího Endlera.

<sup>294</sup> vybudovaná v letech 1948-1950 podle projektu V. Zavřela, E. Hrušky a V. Ráže

<sup>295</sup> „Plastiky jsme vytvořili, dostali jsme za ně zapláceno, ale byly tam jen velice krátce. Nevíme proč, nám ani neřekli, kam je dali,“ vzpomíná sochařka Sylva Lacinová. Až po letech si prý náhodou všimla svých děl odhozených u kamenické dílny na Ústředním hřbitově. Tam sochy viděl i syn dalšího z autorů, sochaře Vincence Makovského.....  
[http://www.lidovky.cz/ln\\_domov.asp?c=A081023\\_082513\\_ln\\_brno\\_mtr](http://www.lidovky.cz/ln_domov.asp?c=A081023_082513_ln_brno_mtr) cit. 10.8.2011

pamětní deska pro oběti okupace řádu Milosrdných bratří v Brně na Polní (nyní umístěna uvnitř před před chirurgickou ambulancí) a pamětní deska obětím druhé světové války umístěné na Šámalově 60 v Židenicích. Na levé polovině desky z černé leštěné žuly se nachází postava truchlící ženy s dítětem, deska je doplněná rytým stříbřeným nápisem a signována vlevo dole „Laušman 1947“. Pamětní deska Umučeným učitelům Přírodovědecké Fakulty Masarykovy Univerzity byla odhalena rovněž roku 1947 na ulici Kotlářská v areálu botanické zahrady na PŘF MU.<sup>296</sup>

## Firma Löwenstamm & Spitz

Firma vznikla spojením bratří Salomona Löwenstamma (1864-1939) a Julia Löwenstamma (1868-1942) s Jakobem Spitzem. Salomon a Julius provozovali živnost nejdříve v rodné Třebíči, později převzal Julius zařízení dílnu v Brně po Friedenthalovi. Problémy v Třebíči přivedly bratra Salomona 1908 taktéž do Brna a tak vznikl velký kamenický podnik, který 1912 posílil spojením s původně konkurenční firmou Jakoba Spitze<sup>297</sup> se sídlem na Křenové 55. Tím firma získala výsadní postavení v oboru na Moravě i Slezsku a fungovala až do začátku okupace. V práci v rodinné firmě pokračoval i Salomonův syn Leopold<sup>298</sup> a Juliův syn Leo.<sup>299</sup>

## Firma Tomola

Firmu založil Johann Eduard Tomola (1845–1907),<sup>300</sup> rodák z Rousínova na Vyškovsku. Pracoval nejprve jako praktikant a kreslič u kamenosochařské firmy Adolfa Loose st. v Brně a v roce 1885 se stal jejím společníkem. Roku 1882 je zakládajícím členem pobočky vídeňského uměleckého spolku nazvané Der neue mährische Kunstverein.<sup>301</sup> V roce 1897 se pak osamostatnil a otevřel si vlastní podnik na Starém Brně (dnešní Hybešova 21), který záhy získal značné renomé.<sup>302</sup> Tomola je autorem mnoha

<sup>296</sup> V Encyklopedii dějin města Brna se dočteme, že návrh pomíniku vytvořil architekt Vilém Hank. Bludný kámen upravený na pamětní desku a pocházející ze Šluknova dodala kamenická firma ing. V. a J. Laušman. Úpravu terénu a zednické práce provedla firma stavitele F. Pelánka.

<sup>297</sup> V adresáři města Brna z roku 1926 na straně 426 je Jakob Spitz veden jako Steinmetzer, Křenová-Kröna 51.

<sup>298</sup> V adresáři města Brna z roku 1926 na straně 308 je Leopold Löwenstamm veden jako Steinmetzer, Křenová-Kröna 42.

<sup>299</sup> Klenovský Jaroslav, Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska str. 90

<sup>300</sup> Thieme-Becker 33, str. 273

<sup>301</sup> SAMEK, Bohumil, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, Díl 1. A-I, Academia.1994. s.128

<sup>302</sup> Dodnes zde stojí neorenesanční dům s ateliérem, který mu roku 1885 navrhl architekt Alois Prastorfer (žák Teofila Hansena, profesor brněnské německé průmyslové školy a projektant Ústředního hřbitova v Brně) Dominantou areálu učinil obytnou část završenou kupolí, kdežto ateliér se nacházel v samostatném objektu po levé straně vjezdu do areálu. in Mlatečková, Jana. Vídeňský architekt Alois Prastorfer a jeho odkaz Brnu. : Kulturní noviny, 2010. 1 s., <http://www.slavnevil.cz/vily/brno/vila-s-atelierem-johanna-tomoly> 7. 8. 2011

kamenosochařských prací v Brně a okolí.<sup>303</sup> Co se týče předmětu našeho zájmu, firma Tomola zhotovila řadu náhrobků na Ústředním i židovském hřbitově v Brně a také židovském hřbitově v Rousínově.<sup>304</sup> Její díla upoutají masivní stavbou a precizním zpracováním. Návrhy využívají celou škálu odstínů jednotlivých materiálů a nevyhýbají se ani mramoru.<sup>305</sup> Firma se významně zasloužila se o rozvoj mramorové industrie v Nedvědicích. Po smrti zakladatele firma pokračuje s jinými vlastníky pod jménem Tomola & Co.<sup>306</sup>

## Kamenická firma Racek

Firmu vede Karel Racek, akademický sochař, majitel kamenického závodu v Brně, sportovec-lyžař, turista.<sup>307</sup> Narozen 2.2.1874 v Bystrci, absolvent c. k. odborné školy sochařské a kamenické v Hořicích. V Brně Racek přebírá firmu F. Uhlíř a spol. a v dobovém tisku inzeruje dodání pomníků a jiných prací sochařských a kamenických ze všech druhů kamene. Karel Racek byl v Brně kulturně činný a přátelil se s umělci. Roku 1910 spoluzakládá Lyžařský klub (mezi členy patřili Jaroslav Helfert, Dušan Samuel Jurkovič, Jiří Mahen a pod.) i volné turistické sdružení NOHA. V letech 1909-10 je u něj v učednické praxi například sochař Josef Axmann.<sup>308</sup>

Kamenický závod K. F. Racka se nacházel na dnešní Hybešově 14, po druhé světové válce dostává na tom místě přidělen ateliér architekt Gahura a poté byl objekt rozdělen na dílny, které dostali v padesátých letech přiděleny umělci. Karel Racek umírá 20.12.1952 v Brně.

K.F. Racek je autorem několika náhrobků v čestném kruhu (např. náhrobek Elgart-Sokol). Jeho realizace jsou jednoduché, elegantní, vyznačují se precizním zpracováním. Typické jsou pro něj vysoké geometrické formy a použití žuly.

Krom náhrobků mezi realizace firmy Racek patří Pomník obětí světových válek z Jundrova

<sup>303</sup> Johannu Tomolovi se blíže věnuje Ing. Václav Sedlmajer, Rousínov, autor článku Významní rodáci z Rousínova, Sochař Jan Eduard Tomola, Informační zpravodaj města Rousínov, Městský úřad Rousínov, duben 2007, str. 5. Dostupné online: <http://www.rousinov.cz/soubory/zpravodaj/duben.pdf> z 10. 8. 2011

<sup>304</sup> <http://zidi-rousinov.webnode.cz/zidovsky-hrbitov/> 10. 8. 2011

<sup>305</sup> ŠPUNAR, Petr, a kol. Židovský hřbitov v Brně-Židenicích a osudy lidí s ním spojené. Brno : Petr Špunar, 2006. s. 123, 127.

<sup>306</sup> V adresáři města Brna z roku 1923 na str. 592 je firma Tomola vedena jako Tomola & Co. (auch böhm.), öffentl. Ges. Ing. Adolf Tomola und Friedrich E. Walter, Bildhauerie und Steinindustrie, Straßeng. 19. T. 757. Zeichnet nur Adolf Tomola. - A/VII/205.

<sup>307</sup> zdroj: <http://encyklopedie.brna.cz> cit. 8.8.2011

<sup>308</sup> Do pracovní knížky dostává od Karla Racka zápis: „*Pracoval jako sochař k úplné spokojenosti a byl pro nedostatek práce propuštěn.*“ AMB fond T2, pozůstalost sochaře Axmanna.

v parčíku na Gellnerova 10. Původně osazený roku 1920 a doplněný roku 1945<sup>309</sup>, ve 20. letech zhotovují několik křížů a pamětních desek, dále pískovcové sochy sv. Cyrila a Metoděje na průčelí kostela v Borkovanech vytvořené roku 1930, pomník na místě vraždy strážmistra Jaroslava Látala u Vážan nad Litavou z roku 1938.<sup>310</sup> Již neexistující pomník věnovaný příslušníkům četnictva země Moravskoslezské, kteří padli ve službě v letech 1918–1938. Byl umístěn roku 1939 v zahradě Zemského četnického velitelství na ulici Příční v Zábrdovicích.<sup>311</sup> Památník obětem první světové války z Maloměřic, ul. Obřanská na začátku parku v místech bývalého hřbitova navrhuje Jana Víška a A. Pospíchala a provádí firma K. F. Racek roku 1935.<sup>312</sup>

<sup>309</sup> Pomník je věnovaný padlým jundrovským občanům během I. a II. světové války a Rudoarmějcům osvobozujícím Jundrov r. 1945. Na plochém pískovcovém osově děleném pomníku se světlými mramorovými deskami s tmavými nápisy je v horní části středového dílu upevněn plastický vavřínový věnec s pentlí. Malý, samostatně stojící pomníček s pamětní deskou se nachází vlevo u zasazeného stromu lípy.

<sup>310</sup> Jednoduchý pomník tvoří vertikální stéla z šedého granitu na podstavci z terasa, v horní třetině horizontálně předělána deskou z černého mramoru s vyrytým nápisem. Pomník byl vybudován ze sbírky, vyhlášené zemským četnickým velitelem v roce 1938 a realizovala jej firma K. F. Racek za cenu 3 300 korun (zhotovení pomníku, dovoz na místo a postavení) zdroj: [http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil\\_osobnosti&load=12251](http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=12251) 8.8.2011

<sup>311</sup> Firma K. F. Racek vyúčtovala Zemskému četnickému velitelství Brno dne 22. 3. 1939 celkem 16 772 korun, za: „žulový památník, dle zvláštního nákresu a objednávky ze dne 24. 8. 1938, na paměť četníků, zahynulých ve službě, nápis rytý a pravým zlatem zlacený, celkem 748 písmen, á 1.50 K, znak“. Elegantní pomník v tmavé žule, složený ze tří desek, s rytým zlaceným písmem. V horní části vyššího středového dílu znak Moravy. in Zemské četnické velitelství v Brně 1864–1949, značka B 72, inv. číslo 496, signatura 965, fólium 23, 24, 33, karton 55. Moravský zemský archiv Brno

<sup>312</sup> Na třech nízkých stupních je ve světlém žulovém rámu s letopočtem 1914–1918 umístěna černá žulová deska, obdélná na šířku, se stříbřeným rytým nápisem „padlým spoluobčanům“, pod nímž následuje seznam padlých.



## Mimobrněnské realizace

V kapitole **Funkcionalismus v sepulkrální architektuře** jsme zmínili autora Zlínského lesního hřbitova, F.L. Gahuru. I když mi nejsou známy žádné návrhy z brněnských hřbitovů, jejich existenci nemůžeme vyloučit, zejména po roce 1946 kdy působil v Brně. Uvádím ho zde pro přehled, jako plodného tvůrce pomníků a náhrobní architektury, na nichž je možno sledovat spíše národní podobu architektury moderny. Stejně tak postupuji v případě Bohumila Turečka, který ač v Brně působil, žádné jeho brněnské realizace nejsou dosud známy.

### Akad. arch. František Lydie Gahura

(1891-1958)

Patří mezi významné české architekty a sochaře tvořící v duchu funkcionalismu, který se významně podepsal na architektonické tváři Zlína v období první republiky.

V období let 1910 - 1914 studuje modelování u J. Drahoňovského na Umělecko-průmyslové škole v Praze, v letech 1914 - 1917 studium architektury u J. Plečnika<sup>313</sup> a 1919 - 1923 pokračuje ve studiu architektury na Akademii výtvarných umění u J. Kotěry, který ho následně doporučuje Tomáši Baťovi do Zlína. Zde se F.L.Gahura nejprve projevuje jako sochař, teprve později jako architekt a jako urbanista, zejména v 30.letech, kdy byl jmenován do funkce městského architekta. V roce 1946 odchází do Brna, kde pracuje jako zemský plánovatel a v pozdějším věku jako vědecký pracovník Výzkumného ústavu vývoje architektury.

Následující řádky jsou zaměřeny na tvorbu sepulkrálních staveb (náhrobků a pomníků) a čerpala jsem při nich převážně z materiálů archivu města Brna. Jedním ze zde uložených prvních návrhů je realizovaný návrh náhrobku Kajetána Klevety, čestmistra okresu Napajedelského, na hřbitově v Napajedlech<sup>314</sup>. Náskres vznikl po roce 1917 a tvarově čerpá z lidové dřevěné architektury mariánských zastavení. Sokl má kubizující tvary.

Roku 1919 kreslí náhrobek rodiny Radovy<sup>315</sup> a ze stejného roku náhrobek rodiny Tučkovy a Janáčovy.<sup>316</sup> I několik dalších návrhů památníku I.světové války vykazuje kubistické a

<sup>313</sup> Jako Klausurní práci u prof. Plečnika navrhuje např. pohřební vůz. MMB 210.813.

<sup>314</sup> MMB 211.770

<sup>315</sup> kresba MMB 210.667

<sup>316</sup> MMB 210.714

rondokubistické tendence.<sup>317</sup>

Desku pomníku padlých občanů ve Zlíně a Padlým bratrům - legionáři ve Zlíně s vysokým reliéfem figurální kompozice F.L.Gahura opět zpracovává v několika variantách. Pochází z roku 1925.<sup>318</sup> Na jedné variantě uníšťuje na pomník figuru s expresivně zdviženými pažemi

na sloupu s kubistickou hlavicí.<sup>319</sup> Roku 1923 rýsuje Gahura památník Jana Kotěry.<sup>320</sup>

15.května 1931 je pověřen městskou radou Zlína vypracováním návrhu Lesního hřbitova. Praktickou inspirací byl podobný hřbitov v Německém Brodu u České Lípy. Na svahovitém terénu architekt navrhuje pravoúhlou osnovu uliček s dominantní nástupní osou od vstupní brány, v jejímž středu stojí kamený kříž. Pravá část byla určena příslušníkům jiných vyznání.<sup>321</sup> Navrhuje rovněž malou obřadní budovou s márnicí a domkem pro správce hřbitova. Ve stejném roce vypracovává návrh krematoria v Olomouci.

Záhy, již rok poté pro hřbitov navrhuje náhrobek Tomáše Bati. Dle podobnosti výrazu je to několik variant nepopsaného návrhu, nejprve s různými tvary amfor a křížem, ale postupně se dostává k tvaru horizontální hladké desky, která je nakonec použita <sup>322</sup> (Obr.76)

V dalších návrzích dokonce u desky náhrobku uvolňuje místo mechu, břečtanu, mateřídoušce, nebo drobnolistému alpiniu ve vyšším obdélníkovém pásu s menší klínovitou deskou s nápisem.<sup>323</sup> F.L.Gahura je i autorem dalších náhrobků dynastie Baťů.<sup>324</sup> Dne 3. března 36 dostává příkaz vypracovat návrh pomníku Tomáše Bati, společně s ing.Karfíkem,, ing.Kadlcem a Gajdošemvi (každý samostatně). Představa vedení je jasná: *„Na místě pádu p.šefa bude pomník s letadlem takový, jak to dle fotografií vypadalo. příkaz p. šefa“*.<sup>325</sup>

Následuje množství nedatovaných návrhů pro rodinu Bařinkovu, kříže na náhrobky

<sup>317</sup> kresba MMB 210.688

<sup>318</sup> viz. nápis městská rada 1925 na nákresu 210.690 v MMB, kresby MMB 210.689-.691

<sup>319</sup> nákres MMB 210.698

<sup>320</sup> MMB 210.335-337

<sup>321</sup> Rozhodnutí astupitelstvo ze září 1932. Dostupné online na: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/novy-zlin/lesni-hrbity-ve-zline.html>. cit. 5.4.2012.

<sup>322</sup> kresby MMB 210.707 - .709

<sup>323</sup> kresby MMB 210. 704 - .706

<sup>324</sup> Roku 1933 jsou vybudovány náhrobky Tomáše Bati a Jindřicha Broučka . K nim postupně přibýly hrobky dalších členů Baťovy rodiny, jejichž pozůstatky sem přemístili ze starého hřbitova: Antonína Bati – otce, Leopolda Bati, Marie Baťové – manželky Leopolda, Antonína Bati – spoluzakladatele firmy, Anny Schiebelové - spoluzakladatelky závodů a jejího manžela. Jako poslední z rodiny (ětve Tomáše Bati staršího) zde ke hrobu svého manžela byla r. 1993 vuložena Marie Baťová, jeho žena. Rodinná větev Jana Antonína Bati zde končí jeho matkou Ludmilou Baťovou, která zemřela r. 1939. I František L. Gahura, z jehož návrhů vzešel ojedinělý soubor výše zmíněných náhrobků Baťů, nakonec na Lesním hřbitově našel místo posledního odpočinku. Cit. z článku: Historie Lesního hřbitova s přihlédnutím ke starším pohřebišťům na <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/novy-zlin/lesni-hrbity-ve-zline.html> 5.3.2012.

<sup>325</sup> složka korespondence arch. Gahury MMB 211.137, 211.150

F.Kubíčka a F.Zlatušky a fotografický snímek realizace pravděpodobně z Lesního hřbitova.<sup>326</sup>

Návrhem náhrobku Františka Udržala, předsedy vlády z roku 1938 se Gahura jakoby stylově vrací zpět. Realizace u zdi na hřbitově v Horní Rovni<sup>327</sup> má ve štítu kubizující tvarosloví a kamenná socha ženské postavy stojící před ním vykazuje duch neoklasicismu. Obě extremity rozlehlého náhrobku jsou označeny urnami. Snad je to přání objednavatele, reprezentovat klasickým majestátním pomníkem. Ve stejném roce je starostou v Něm.Brodě požádán o návrh pomníku senátora Klofáče, který zůstal pravděpodobně neuskutečněn.

Z roku 1940 se datuje návrh kostela a památníku Tomáše Bati v Baťově. Velkoryse pojaté zpracování proti sobě na osu klade stupňovitou stavbu kostela a památník ve tvaru zikuratu. Ve středu je pak umístěn vysoký obelisk, jehož tvar architekt několikrát tříbí pomocí kreseb, než dospívá až k orfickému motivu pestíku.<sup>328</sup>

Po válce, roku 1945 Gahura navrhuje náhrobek ruského kapitána Andrejevského ve Zlíně a ze stejného roku pochází rustikální, přírodní návrh *pomníku Padlým partyzánům* z kamenů posbíraných v okolí v lese a seskupených do tří homolí výšky 120-150cm o průměru 60-70cm, na vrcholu každé z nichž je umístěn bronzový symbol: kalichu, hvězdy a patriarsí kříž. Součástí koncepce je i strom a ohniště.<sup>329</sup> Roku 1946 je Gahura požádán o zpracování návrhu pomníku primáře Dr.Vignatiho v zemské nemocnici v Uherském Hradišti. Rok 1954 pak přináší návrh agresivních forem, na Pomník Rudé armády v Krumvíři. Architekt jej v nadpisu popisuje jako „*Pokus o synthesu obsahu a formy. Příspěvek k problému metody socialistického realismu.*“<sup>330</sup>

Náhrobní tvorba architekta Gahury je charakteristická několika verzemi návrhu, na kterých si autor postupně tříbí koncept. Zkoumané nákresy náhrobků jsou spíše expresivním proudem moderní architektury a vykazují prvky kubismu a rondokubismu, někdy lidové architektury. Zdá se, že se v nich často projevuje vliv Gahurových učitelů, arch. Plečnika a arch. Kotěry, a jistě mu bylo inspirací i členství v Kolibě.<sup>331</sup> Čelo náhrobku je někdy

<sup>326</sup> 2 pozitivy téhož náhrobku MMB 204.705-6

<sup>327</sup> Souřadnice : 50°1'20.36"N, 015°59'0.18"E . František Udržal( 1866- 1938) československý ministerský předseda, ministr národní obrany, senátor. Příslušník České strany agrární. Náhrobek je společný pro rodinu manželky. Proto, zatímco v levé části od štítu jsou data rodiny Udržalovy, vpravo to je rodina Pýchova. Zdroj online:<http://www.vets.estranky.cz/clanky/vpm-okres-pardubice/horni-roven.html>. cit 10.4.2012.

<sup>328</sup> kresby MMB 210.720, návrhy 211.850-859, 211.860-871. Konečný návrh dostupný i na <http://www.zlin.estranky.cz/img/picture/1090/kostel-batov-gahura-web.jpg> cit 10.4.2012.

<sup>329</sup> kótovaná kresba MMB 210.700

<sup>330</sup> kresba s komentářem MMB 210.701 průvodní zpráva návrhu MMB 211.167

<sup>331</sup> Ze které však stejně jako B. Fuchs záhy přechází do Skupiny výtvarných umělců v Brně. ŠOPÁK, Pavel. Koliba. 1.

konstruované do tvaru pyramidy, či štítu. Desky s daty zemřelých jsou někdy klínovitě sešikmené a náhrobek je doplněn vícero lampami. Architektura je často doplněna figurální plastikou s náboženským motivem (pieta, sv. Maria apod.) nebo motivem plačky. Kolem 30. let zestručňuje výraz (náhrobek Tomáše Bati) ale později se vrací k bohatější formě. V raných návrzích se objevuje i drobný motiv květiny kubistických tvarů, dále stylizované královské jablko s křesťanskými symboly nebo symbol kříže. F.L.Gahura - sochař je ovlivněn sociálním realismem, sochy jsou hmotné, jasně ohraničené, většinou ženské postavy oblých tvar nebo staroslovanské postavy. Specificky se dá říci, že do počátku 20.let tvoří neoklasicisticky, na válečných pomnících se vyskytnou postavy s gesty v duchu německé exprese, postupně se figurální plastiky z jeho tvorby vytrácí a jsou od 40.let nahrazeny architekturou, v níž ale stále probleskuje cit umělce.

Gahurova pomníková tvorba je tvarově odvážnější, opakuje se tvar zaobleného obelisku, homole, pyramidy případně (v zařátkách) tvar planety s prstencem. Opakovaně se vrací k motivu obelisku, na který si nechává několikrát vypracovat nabídku.<sup>332</sup> Byl jistě ovlivněn návrhem svého učitele J.Plečnika, který dal monolit na nádvoří hradu vztyčit roku 1925. I v nákresech pomníku v 40.letech se objevuje tvar obelisku a arch. F.L.Gahura zde rozkresluje různé návrhy zakončení, mj. státním znakem se lvem, o kterém bylo uvažováno i na Hrad.

Po roce 1945 se návrhy vrací k lidové tvorbě (pomník padlým partyzánům) či nesou v duchu socialistického realismu. Roku 1946 navrhuje další konvolut náhrobků.<sup>333</sup>

Ani náhrobky arch. Turečka se nenalézají v Brně, ale esteticky odpovídají zásadám funkcionalistického náhrobku, proto je pro přehled zahrnuji.

## **Ing. arch. Bohumil Tureček**

(1902-1982)

Architekt, urbanista a scénograf Bohumil Tureček pocházel z Kyjova. V rozmezí let 1921–29 vystudoval Českou vysokou školu technickou v Brně. Během studií praktikoval v ateliéru J. Krohy a působil jako asistent prof. A. Liebschera. Rovněž se věnuje scénografii v Městském divadle v Brně. Z Kyjovska pochází jeho první návrhy rodinných domů a pod

---

vyd. Opava : Slezská univerzita, 2004. S.7.

<sup>332</sup> Například roku 1935 si nechává v Mrákotíně vypracovat nabídku na žulový monolit o obdobné výšce (téměř 15m a o průřezu 80x80 cm). složka korespondence arch. Gahury MMB 211.137

<sup>333</sup> MMB 209.196 - .212

vedením prof. Králíka zpracovává projekty plánovaného výstaviště. Po ukončení vysoké školy je asistentem u Jiřího Krohy a později pracuje v projekční kanceláři Jana Víška. Mezi lety 1931- 1946 působí na brněnském stavebním úřadě. Zde se dostal k navrhování vodohospodářských staveb. Začátkem 30. let navrhuje v Kyjově několik rodinných domů , například vilu Rajmunda Neumayera a rodinný dům Stelly a Arnošta Hayekových. Zároveň se věnuje i jinému odvětvím umělecké činnosti - užité grafice a navrhuje publikace, plakáty a pod. Od roku 1947-52 provozuje soukromou projekční kancelář a zároveň pracuje jako expert územního plánování Zemského národního výboru v Brně. Od roku 1954 vedl čtyři roky směrný územní plán při Stavoprojektu v Brně, následně je zaměstnán jako projektant brněnských Pozemních staveb. Roku 1957 se účastní mezinárodní soutěže na památník obětem koncentračního tábora v Osvětimi. V polovině 60. let navrhuje například vila Gustava Broma v Masarykově čtvrti.<sup>334</sup> Tureček se účastnil brněnského uměleckého dění, byl členem Klubu výtvarných umělců Aleš v Brně, Skupiny výtvarných umělců v Brně, dále Svazu architektů ČSSR.<sup>335</sup>

Od Arch. Turečka se v archivu Muzea města Brna nachází tři fotograficky dokumentované realizace.<sup>336</sup> První pochází asi ze 20.let, další z roku 1931 a 1933.

### **Hrobka Dra.Neumayera<sup>337</sup>**

Pochází z roku 1933, tedy ze stejné doby, kdy Tureček navrhuje rodinou vilu JUDr. Rajmunda Neumayera. Architektonicky řešený náhrobek se skládá ze zadní stěny hrubě opracovaných bloků kamene se stříškou. Z ní vycházejí dva sokly, na nichž je umístěna deska s daty uložených a dělený skleněný hranol, ve kterém je snad lampa. Tento prvek snad objasňuje pozadí objednavatele, který pocházel ze sklářské rodiny.<sup>338</sup>

Náhrobek je reprezentativně pojatý, o čemž svědčí i nápis na předsunuté desce: RODINA DRA.NEUMAYERA. Bohumil - sklář a Jan - data nečitelné. Nad předsunutou tabuli ční tenký kovový kříž. (Obr.77)

Náhrobky z třicátých let se na první pohled příliš neliší od kvalitní sériové produkci, zaujímají však svým originálním řešením a monumentalitou. Jsou z boku signované.

<sup>334</sup> MMB 236. 659 - .666

<sup>335</sup> PELČÁK, Petr, WAHLA, Ivan. *Generace 1901-1910. První absolventi české školy architektury v Brně 1925-1940*, Brno 2000

<sup>336</sup> č.b. pozitiv MMB 236.777

<sup>337</sup> č. b. pozitiv MMB 236.864, .865

<sup>338</sup> Jindřich Chatrný v publikaci *Slavné vily jihomoravského kraje* o objednavateli uvádí: “Advokát JUDr. Rajmund Neumayer patřil k politicky a společensky angažovaným kyjovským osobnostem (člen Československé strany lidové a obecní rady). Pocházel ze sklářské rodiny a byl v roce 1938 jmenován správní radou První české sklárny, akciové společnosti Kyjov, ředitelem podniku....“ Dostupné online na: <http://www.slavnevily.cz/vily/jihomoravsky/vila-rajmunda-neumayera>. Cit. 7.4.2012.

Typické je pro ně tvarová hmotnost, zdůrazněná lucerna tvaru hranolu, která je u hrobky Dra. Neumayera dovedena až k prosklenému sloupu. Náhrobky mají akcentovanou reprezentativní funkci.

## Specifika tématu

První problematickou pasáží bylo vymezení pojmu funkcionalismu. V této práci s ním pracuji ve smyslu určitého stylu architektury a designu vymezeného obdobím mezi zhruba dvacátými a čtyřicátými léty 20. století, a to i přes fakt, že funkcionalismus ve smyslu myšlenkového názoru existoval v různých formách před i po takto vymezeném období. Určitým úskalím, ale i pozitivem práce bylo, že drobným realizacím na poli sepulkrální architektury této doby nebyla zatím věnovaná pozornost, proto jsem realizace zasazovala do kontextu velké architektury.

Náhrobek je typ architektury, na kterém se zpravidla neprojeví trendy doby okamžitě a ve své nejčistší podobě, a proto nepatří obvykle k progresivním zástupcům nového slohu. Přesto se duch doby zřetelně promítl v individuálních i sériových návrzích ústupem od tradiční symboliky, absencí kříže, dekoru, použitím písma bez patek apod.

Pokud rozdělíme prvorepublikovou architekturu na dva hlavní proudy (radikální funkcionalistický a umírněnější kubisticko-modernistický<sup>339</sup>), potom se většina sepulkrálních památek dá zařadit do druhého zmíněného proudu.

Jelikož se jedná o marginální návrhy (a autoři k nim jako k takovým přistupovali), je dokumentace sporadická, a dataci jsem proto určovala v několika případech pouze díky stylové podobnosti. U náhrobku je reflektována jeho komemorativní funkce, jakož i přání a osobnost zesnulého, který zpravidla zásadní formativní období svého života prožil ve století devatenáctém – tudíž se jeho osobní preference a vkus mohou s estetickými východisky funkcionalismu rozcházet. Potom může docházet k míšení slohů či k ústupkům architekta ve prospěch objednavatele. Často jindy progresivní architekt zaujímá ve svých realizacích pomníků, snad z piety k zesnulému, konzervativnější polohu, na úkor originality návrhů. Zvláště u sochařských realizací se setkáme s opakovaným použitím stejného díla. Do výsledné podoby náhrobku se také promítá i rukopis provádějící

<sup>339</sup> KUČA, Karel, *Památky Brna*. Brno, Národní výbor města Brna, 1989, str. 18.

kamenické firmy, typ použitého písma a konečná úprava hrobového místa.

Na tomto místě nelze nezmínit problematiku vandalizmu. Jeho vinou v současnosti ve většině sledovaných náhrobků bohužel chybí dobové kovové součásti hrobů. Své vykonalo rovněž eventuální rušení či přesun hrobů, neodborné dodatečné úpravy a působení času. Následkem těchto fenoménů je současná, někdy až havarijní, podoba zcela odlišná od původní podoby stavby. Tu je potom nutné velmi obtížně dohledávat. Do souhrnu jsem se proto rozhodla k porovnání a ilustraci stavu začlenit i ty příklady, které ač odpovídají některou svou složkou zadaným kritériím, celkovým pojetím z estetiky klasické moderny vybočují.

Důsledkem toho došlo k určité dualitě: jeden úhel pohledu představoval průzkum na místě a vytipování architektonicky zajímavých náhrobků, u nichž nebyl znám autor návrhu, prováděcí firma ani nic bližšího k uloženým osobám. Druhý úhel potom práce s pozůstalostmi architektů, tvořících v Brně mezi válkami, v nichž nejsou plánová dokumentace či návrh lokalizovány. Mou snahou bylo dojít k syntéze obou úhlů pohledu, při maximálním respektování vytyčených pracovních kritérií.

Při opačném postupu, tedy nejprve vyhledání a studiu plánové dokumentace z pozůstalostí stěžejních představitelů brněnského funkcionalismu a případných konzultacích, jsem následně dohledávala realizace v terénu. V řadě případů marně, což může souviset i s rušením hrobových míst.<sup>340</sup>

V případě Židovského hřbitova byla má původní hypotéza hledat autory mezi brněnskými architekty. Z publikace *Obecního domu*<sup>341</sup> jsem přejala seznam významných architektů, kteří žili a tvořili v Brně mezi světovými válkami: Jindřich Blum, Zoltán Egri, Otto Eisler,<sup>342</sup> Jan Haas, Emerich Horvát, Zikmund Kerekes, Vítězslav Korn, Alfréd Naumann, Leopold Schlesinger, Endre Steiner, Felix Steiner, Max Tintner, Norbert Troller, Arnošt Wiesner,<sup>343</sup> Leopold Drucker, Julius Schallinger. Tento výčet uvádím z důvodu pravděpodobnosti autorství náhrobků, další heuristické pátrání v jejich výtvarných pozůstalostích (pokud se dochovaly) v brněnských archivech hypotézu z větší části nepotvrdilo.

Z realizací arch. Norberta Trollera a architekta Čermáka, stejně jako sochařů Viktora Oppenheimera a Alfreda Hofmanna, však vyplývá, že šlo o německy mluvící autory, nebo

<sup>340</sup> Viz stanovení § 20 písm. g), bodů 4 a 5 zákona č. 256/2002 Sb., o pohřebnictví.

<sup>341</sup> PELČÁK, Petr, SAPÁK, Jan, WAHLA, Ivan eds., *Brněnští židovští architekti*, Obecní dům Brno 2000.

<sup>342</sup> Ing. Arch. Otto Eisler je na židovském hřbitově pouze uložen pod sériově vyráběným náhrobkem (oddělení 35, řada 4, hrob č. 3).

<sup>343</sup> Podobného typu je i pamětní deska Ernsta Wiesnera (oddělení 8, řada 10, hrob č. 17).

ty, kteří měl blízko k německy mluvící klientele.

## **Průběh zpracování práce**

Pro stanovený cíl disertační práce vyplynula nutnost v první fázi vymezit problematiku a provést analýzu současného stavu. Následkem toho byla původní koncepce pozměněna zejména v následujících bodech:

- náhrobek neznámého autora jsem zahrnula v menší míře ve prospěch realizací architektů tvořících v Brně v období meziválečné moderny
- a s tím souvisí i tvarosloví náhrobků, které ne vždy odpovídají zásadám klasické moderny

Podrobně se věnuji zejména architektu Bohuslavu Fuchsovi a architektu Josefovi Poláškov, dále následuje výčet architektů starší generace, většinou profesorů České vysoké školy technické v Brně postupně až k jejich absolventům.

U architektů uvádím jejich stručný medailon s výčtem díla a do tohoto kontextu zasazují jejich zjištěné sepulkrální návrhy a realizace. Jednotlivé okruhy jsou ohraničené brněnskými hřbitovy se stručnou historií a charakteristikou. Nejprve zpracovaný, je největší brněnský hřbitov, Ústřední hřbitov a práci uzavírám Židovským hřbitovem. V centru pozornosti sice zůstávají brněnské hřbitovy a období mezi dvěma světovými válkami, avšak v návaznosti na osobnosti tvůrců okrajově zmiňuji i realizace mimobrněnské či pozdější. Stručné medailony uložených osob i autorů jejich pomníků tvoří zajímavou sondu do společnosti meziválečného Brna. Ukazuje se provázanost tvůrců a objednatelů, i když původní hypotéza návrh rodinného domu = návrh hrobu od stejného autora se většinou nepotvrdila, existence přátelských, často rodinných vztahů ano, z toho přirozeně vyplynuly v několika případech medailony pohřbených nebo objednatelů. Většina náhrobků je soukromého charakteru, ale v několika případech mají reprezentativní funkci (n. Jiřího Mahena, n. arch. Krohy, n. Rybka, n. Jungmann, n. Steckl...).

Stejně jako se na stavebním rozvoji meziválečného Brna podíleli kromě architektů i vynikající stavitelé, stejnou funkci zastávali v případě náhrobků kameníci a kamenosochaři. Předpoklad, že by si nechali několik návrhů zhotovit od architekta se nepotvrdil. Pokud nepracují na zakázce s dodanými plány architekta, navrhují si pomníky sami kameníci. Významné realizace fotografují a používají pro reklamní účely ve formě pohlednic (např. firma Hladík). V sekci „Kameníci“ uvádím firmy, které se svou kvalitní produkcí ve zkoumaném období nejvíce podepsaly na tváři hřbitova.



Dohledat osudy kameníků se ukázalo být obtížné a podařilo se jen pomocí pamětníků a archivních pramenů. Jednotlivé archívy firem se většinou ztratili při sloučení. Po roce 1948 byly všechny podniky postupně znárodněny pod Pohřební a hřbitovní služby města Brna do výrobního družstva Kamena.

Při čerpání z archivních zdrojů jsem se setkala s velice vstřícným přístupem pracovníků. Co se týče fondů, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně disponuje fotodokumentací chráněných náhrobků, která se však pro mé účely neukázala potřebná. Využila jsem obě pracoviště Archívu města Brna, kde jsem čerpala životní data zesnulých a případně rodinné vztahy k staviteli. Rovněž jsem zde čerpala informace o prof. Ortovi, učiteli Střední odborné školy uměleckých řemesel apod. (Archív ŠUŘ se neosvědčil). Moravský zemský archív jsem využila k dohledání fondu stavitele Jungmanna a architekta Marka. Využívala jsem fondů brněnských knihoven, v Knihovně moravské galerie jsem získala přístup k dokumentaci Výstavy Soudobé Kultury v Brně a k vzácnému katalogu Hřbitovního umění. Velice cenná byly informace a podpora PhDr. Mileny Flodrové, PhDr. Jitce Sedlářové i autora zatím poslední knihy o brněnských hřbitovech, Mgr. Jiřího Endlera. Zajímavý byl archív hřbitovní správy, ke kterému je omezený přístup a za vstřícnost vděčím paní Holoubkové. Snad nejvíce jsem čerpala z archívu Musea města Brna a benefitovala zejména z rad Mgr. Chatrného a PhDr. Jany Kolavíkové, kurátorce sbírky fotografií. Faktografické údaje se ukázaly být v mnoha případech nepřesné, proto bylo nutné fotografie a plány podrobit kritickému zkoumání. Totéž se týká dat narození a úmrtí sledovaných tvůrců, u méně frekventovaných i křestních jmen. Namátkou zmiňuji arch. Trollera, u kterého je uváděno o tři roky pozdější úmrtí snad ve všech dostupných publikacích. Při čerpání z vyprávění pamětníků, bylo rovněž nutné ověřovat informace, neboť lidská paměť je zrádná a selektivní. Z internetových zdrojů byla velmi cenná Encyklopedie města Brna. Mnohé detailní informace jsem čerpala i z diplomových prací Masarykovy univerzity. Práce by nevznikla nebýt laskavých připomínek mého školitele, Prof. PhDr. Jan Sedlák, CSc.

## Výsledky a poznatky disertační práce

V obecné rovině bylo v průběhu zkoumání zjištěno, že v tomto druhu malé architektury je zdůrazněna emocionální stránka a architektura je často osobní, to znamená ovlivněná osobností objednavatele i architekta. Z toho následně vyplývá funkce náhrobku:

- reprezentativní funkce
- soukromá funkce

a vztahem architekta s objednavatelem ,tedy vztahem :

- přátelským/rodinným
- pracovním/profesionálním

Proto byla premisa pro výběr zkoumaných funkcionalistických náhrobků v průběhu práce změněna: náhrobek neznámého autora jsem zahrnula v menší míře ve prospěch realizací architektů tvořících v Brně v období meziválečné moderny. Díky znalosti jejich přístupu a na pozadí ostatních dokumentovaných realizací je možno sledovat vývoj v oblasti sepulkrální architektury a porovnávat ji. Znalost osobnosti stavebníka se ukázala být prospěšná z toho důvodu, že náhrobní pomník obsahuje často ve zkratce charakteristiku pochovaného. Ta se může projevit zejména některou z těchto složek nebo jejich kombinací:

- text
- architektura
- znak

Charakteristika textová : nápis na náhrobku, například

ZASL. UMĚLEC PROF. KAREL JÍLEK  
PAMÁTCE NAŠEHO TATÍČKA A MANŽELA  
ING. A. BRODSKÉHO  
PROKUR. FMY. KŘEŠA A SPOL.

Charakteristika architekturou : k té dochází často už jen výběrem architekta, moderní architekt je předpokladem pokrokového ducha. Může se projevit i velkými rozměry a

mohutností, která podtrhuje důležitost osobnosti a snahu reprezentovat.

Např. mohutná stavba hrobky stavitele Jungmanna.

Charakteristika znakem: umístění znaku profese - vojenský, lékařský symbol,

Sklář - skleněný prvek (Dr. Neumayer)

báňský inženýr - ozubené kolo (ing. arch. Moučka)

Původní hypotéza, že architekta navrhujícího rodinný dům si stavebník pozval i k návrhu náhrobku se většinově nepotvrdila, ale částečně ano, kupříkladu u realizací Arch. Čermáka (n.Minich, n. n.Steckl, n.Jungmann), Arch. Kyselky (n. Dr. Leciána) a Arch. Turečka (n. Dr. Neumayera). Dochází-li k tomu, má většinou náhrobek reprezentativní funkci. Návrh často vznikl jako ve stejnou dobu jako stavba domu, v rámci tzv. Gesamtkunstwerk a ne při příležitosti úmrtí.

V ostatních případech spíše než racionální stránka věci převažuje emocionální stránka a mezi stavebníkem a stavitelem se dá dohledat užší vazba. Proto jsem se v některých případech rozhodla zahrnout i medailony pohřbených, které tuto vazbu objasňují. Většinou jsou to vztahy - rodinné, přátelské nebo úcty.

Náhrobky pro členy rodiny nalezneme u většiny sledovaných architektů- Fuchs, Polášek, Halla, Putna atd. Neboť jde o architekturu osobní, vepsala se do jejího výrazu i náboženská víra architekta, která ovlivňuje jeho přístup k tomuto typu architektury.

V případě významných osobností v čestném kruhu je opět dominantní reprezentativní funkce pomníku a objednavatelem náhrobku nebyla často rodina, nýbrž veřejná instituce (n.Schütz, n.Janáček, n.Chaloupka).

V konkrétní rovině je přínosem práce popis a lokace náhrobků se zjištěním současného stavu, stejně jako nález dosud neznámých realizací autorů. Dosud nepopsané byly realizace arch. Čermáka na ústředním hřbitově, zejména hrobka Leopolda Jungmanna. Stejně tak ze čtyř návrhů náhrobků pro Ústřední hřbitov od Bohumila Fuchse, byl známý pouze jeden, Náhrobek Rybka.<sup>344</sup> Na židovském hřbitově jsem rozšířila seznam realizací V. Oppenheimera i Norberta Trollera. Dohledala jsem řadu realizací Josefa Poláška, Josefa Marka, Bohumila Babánka, Oto Eislera atd. Náhrobky byly připsány pouze ve vysoce pravděpodobných případech, doložených v literatuře či vztahem objednavatele a stavitele. A snad osvětlila některé nesrovnalosti (např. J. Polášek - Pomník R.Těsnohlídka).

<sup>344</sup>Bohumil Samek (1994), Jiří Endler (2010). V archivu památkové péče popisovaný i jako Náhrobek rodiny Večeřovy po roce 1975. APP 0296/40.

Z důvodu chybějící dokumentace u řady náhrobků zůstává nad autorem viset otazník. Jsou to například návrhy arch.K.E. Orta, který pro účel expozice hřbitovního umění navrhuje vedle Štefánikova mauzolea hned šest náhrobků a dá se předpokládat, že k realizaci byly následně využity.<sup>345</sup>

Dále možná realizace arch. Mráčka (ÚH, Náhrobek Elgart), Bohumíra Čermáka (ŽH, Familie Klauber) a Adolfa Loose (ÚH, Hrobka Rabasů a již zrušený hrob Paula Neumarka).<sup>346</sup>

Hodnota práce rovněž může spočívat v dokumentaci dosud stojících náhrobků a jejich příslušenství, které mizí závratnou rychlostí. Lze snad jen zmínit plastiku na náhrobku arch. Králíka, která se ztratila v průběhu psaní práce.

## **Závěr**

Sepulkrální realizace nemají sice v historii brněnské architektury takový ohlas jako jiné stavby funkcionalistického období, čemuž se nelze divit, ale navrhuji jejich zahrnutí alespoň do monografií architektů, ze kterých se rovněž vypouští. Návrh náhrobku, může být citlivá intimní část architektury, na které se často projeví architektovy psychologické pohnutky. Hodnotné je nejen tyto realizace připsat, ale rovněž včas dokumentovat, než tito svědci určité doby nenávratně zmizí.

---

<sup>345</sup> Díky stylové podobnosti se dá se uvažovat o náhrobku Marie Steyskalové, starostky útulny ženské v Brně, která umírá 12.X.1928. (sk.39 hrob č. 130) Náhrobek rovněž odpovídá stručnému popisu v katalogu. APP 0296/58

<sup>346</sup> SEDLÁŘOVÁ, Jitka, Náhrobky Adolfa Loosana brněnském ústředním hřbitově. In: Historická Olomouc a její současné problémy VII, Univerzita Palackého v Olomouci 1989, s.275-282.

## Medailony sochařů

### Sochař Rudolf Březa<sup>347</sup>

(1888 – 1955)

Sochař, medailér. Věnoval se plastice monumentální, náhrobní i portrétní a jeho tvorba byla ovlivněna neoklasicismem. Je řazen mezi dekorativní umělce, nikoli mezi představitele moderní české plastiky.

Ve dvacátých a třicátých letech, kdy spolupracuje s architektem Bohuslavem Fuchsem, se věnoval většinou oficiálním portrétům a monumentálním plastikám, sloužícím reprezentaci nově vzniklého státu. Těžiště umělcovy tvorby lze umístit do čtyřicátých let, kdy vytvořil řadu oceňovaných děl.

Po obecné škole nastoupil do závodu Jana E. Tomoly v Brně na učení sochařství v kameni a vyučil se během čtyř let pod vedením vídeňského sochaře Bruno Lehmana. Absolvoval i c. k. Státní průmyslovou školu v Brně a roku 1907 pokračoval ve studiu na c. k. Uměleckoprůmyslové škole v Praze u prof. Drahoňovského, a následně tamtéž ve speciální škole figurální prof. Suchardy, kterou v roce 1913 absolvoval.

Účastnil se exkurzí do předních evropských měst a na cestách si vedl deníky doplněné kresbami. Po válce, ve které bojoval jako československý legionář, se oženil a usadil v Praze, kde žil až do své smrti. V nově vzniklé republice byl členem mnoha spolků a organizací (hodonínského Sdružení výtvarných umělců moravských, Klubu výtvarných umělců Aleš, krátkodobě řádným členem Výtvarného odboru Umělecké Besedy v Praze, i Syndikátu výtvarníků československých, kterého byl roku 1939 místopředsedou).

Ve dvacátých a třicátých letech se věnuje výzdobám bank a spořitelen i realizacím oficiálních portrétů a památníků, reprezentujících nově vzniklý stát. Je rovněž tvůrcem členského odznaku legií, odznaku manifestačního sjezdu bojovníků za svobodu a dalších. Krom architekta Fuchse spolupracoval i s dalšími, např. s architektem Josefem Štěpánkem (pomník Pomník Petra Cingra v Ostravě)

Ve čtyřicátých letech se Rudolf Březa kromě hojně oceňovaných komorních děl věnuje i organizační činnosti a je častým členem uměleckých porot. Během války byl předsedou

<sup>347</sup> HRABCOVÁ, Michala. *Pomníková tvorba sochaře Rudolfa Březy : bakalářská práce*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2011. CHALÁNKOVÁ, Hana. *Sochař Rudolf Březa (1888 - 1955) : bakalářská práce*. Olomouc : Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2010. Vedoucí práce Alena Kavčáková. Dostupné online z: <<http://theses.cz/id/ann85h/>>. 2012-04-10.

pracovního výboru výstavy Národ svým výtvarným umělcům, jejíž výtěžky podporovaly strádající umělce. Umělecky činný zůstal do počátku padesátých let, poté vážně onemocněl a následně v Praze umírá a je pohřben na hřbitově u kostela sv. Matěje nad údolím Šárky. V jeho rodišti, v Podolí u Brna, byla otevřena roku 1998 galerie Rudolfa Březy se stálou expozicí jeho plastik.<sup>348</sup>

Na počátku 20. let vytvořil sochař Březa ve spolupráci s architektem Fuchsem dvojice děl se stejným námětem a podobným zpracováním – pomníky padlým v Nových Zámcích na Slovensku a v Rousínově na Vyškovsku. Oba tyto návrhy vykazují známky orientace na lidovou slovanskou kulturu a architekturu. Stavba pomníku padlým ve světové válce v Rousínově byla zahájena roku 1920 a dokončena o čtyři roky později.<sup>349</sup> Pomník znázorňuje trojici legionářů. Italského s rozpráženými rukama v děkovném gestu, ruského s odhodlaným výrazem ve tváři velícího k útoku a francouzského s rukou na hrudi zařatou v pěst.<sup>350</sup>

Pomník padlým v Nových Zámcích na Slovensku z roku 1922 je znám jen z dobových fotografií, neboť zanikl během druhé světové války. Sestával z dvou skupin - severní, která znázorňovala dvojici zřejmě italských legionářů v orantských gestech, a skupiny jižní, zobrazující trojici padlých. Na ústředním pylonu byl umístěn voják s doširoka rozpráženými rukama v gestu ukřižování. Po jeho stranách byla další ležící dvojice vojáků.<sup>351</sup> V tvarosloví náhrobku se odráží estetika národního slohu a orfického kubismu. Březovy idealizované monumentální postavy vojáků s výraznou muskulaturou působí velmi slovansky a stejnokroje legionářů vyvolávají spíše dojem Juraje Jánošíka.

Březa zhotovil další Pomník padlým roku 1921 ve svém rodném Podolí u Brna a roku 1927 Pomník Jána Rumanna na hřbitově v Košicích.

### **Sochař Antonín Kalvoda**

narozen 11. 7. 1907 ve Šlapanicích, vzdálený příbuzný malíře Aloise Kalvody (rovněž Šlapanického rodáka). V letech 1927–1928 studoval sochařství na Škole uměleckých řemesel v Brně u profesora Václava Vokálka. Následovně studuje 1929-1934 na Akademii Výtvarných umění v Praze u prof. Otakara Španiela. Věnoval se drobné figurální a portrétní plastice i návrhům pomníků. Obesílal Zlínský salon a byl člen výstavy spolku

<sup>348</sup> <http://www.cz-museums.cz/adresar/jihomoravsky-kraj/brno-venkov/podoli-u-brna/galerie-rudolfa-brezy/>

<sup>349</sup> datum na podstavci: 24. srpna 1924 je pravděpodobně datum odhalení.

<sup>350</sup> fotodokumentace z archívu B. Fuchse: Muzeum města Brna 226. 848

<sup>351</sup> Popis dle: CHALÁNKOVÁ, Hana. *Sochař Rudolf Březa (1888 - 1955) : bakalářská práce*. Olomouc : Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2010. Vedoucí práce Alena Kavčáková. S. 19. Fotografie sádrového modelu se nachází v Archivu města Brna 226.844 a pohlednice s výřezem téhož fotografie tamtéž pod šifrou 226.846.

výtvarných umělců „Aleš“.

Mezi jeho dílo patří například busta malíře Kalvody, T. G. Masaryka, Boženy Němcové, po druhé světové válce vítězí v soutěži na pomník Jiřího Wolkra v Prostějově, v Blansku je k vidění jeho „Vítězný rudoarmějec“. Navrhoval sochy pro bratislavský Slavín. Kalvoda byl členem Svazu výtvarných umělců Mánes a vystavoval u nás i v zahraničí. Umírá v Praze 4. prosince 1974.<sup>352</sup>

### **Sochař Hubert Kovařík<sup>353</sup>**

(1888 - 1958)

malíř, sochař a keramik. Prosadil se na poli dekorativního užitého umění.

1905-1908 studoval na keramické škole ve Znojmě, odkud přešel na Uměleckoprůmyslovou školu ve Vídni. Zapsal se do kursů figurální kresba, kresba aktu, sochařství, písmo a heraldika; po ukončení studií ještě rok soukromě pokračuje u sochaře Antona Hanaka, brněnského rodáka, který zprostředkovával umělecké kontakty mezi Vídní a Moravou.

Ve Vídni Kovařík získal řadu zakázek, např. na figurální kašnu pro výstavu „Adria“, reliéfy pro Rakousko-uherskou banku, sousoší Piety pro lovecký zámek v Mayerlingu atd. Dílo rovněž prezentoval na výstavách uměleckého spolku Werkbundu ve Vídni, v Lyonu, Kolíně nad Rýnem, Bruselu a Gentu. Po vzniku samostatného československého státu opustil slibně se vyvíjející kariéru ve Vídni a vrátil se do vlasti.

V roce 1920 v Kunštátě spolu s hrnčířským mistrem P. Brablecem a brněnským architektem B. Čermákem založil „Kunštátskou keramiku“, kde působil dva roky. Z tohoto období se dochovalo děl jen málo, vesměs drobná užitá keramika, nejčastěji dózy, vyrobené z póroviny v černo-bílé barevnosti dle Kovaříkových návrhů.

V roce 1922 se stal vedoucím keramického oddělení na živnostenské škole v Letovicích a zřizuje si i vlastní dílnu ve Svitávce, kde se soustředí spíše na figurální keramiku.

Typické jsou jeho ženské figury, kryté krémovou glazurou a náměty ze Starého zákona a antické mytologie, ojediněle také exotické náměty.

Ve 20. letech měly výhradní prodej jeho keramiky prodejny UP Závodů v Brně a Praze, které patřily ke špičkám mezi evropskými nábytkářskými podniky. Dobová periodika tak přinášela ukázky interiérů s keramickými doplňky Huberta Kovaříka. Kovařík se účastnil

<sup>352</sup> Cenné informace mi laskavě poskytl syn, pan akad. sochař Ivan Kalvoda během soukr. korespondence v září 2011.

<sup>353</sup> Životem i dílem H. Kovaříka se zabývá Mgr. Andrea Husseiniová z Moravské galerie Brno, s níž jsem konzultovala autorství a byl vydán katalog O životě a díle akademického sochaře Huberta Kovaříka, jehož autory jsou paní Františka Bajarová roz. Dosoudilová a Ing. Jiří Baroš - z tel. rozhovoru s Ing. Barošem z 16.7.2011.

mezinárodní výstavy dekorativních umění v Paříži v roce 1925, kde získal čestný diplom a o pět let později mezinárodní výstavy v Liège, odkud si odnesl 1. cenu.

Od roku 1932 však keramiku opouští a začíná se věnovat téměř výhradně malířství. V roce 1955 se Kovařík přestěhoval do Mariánských Lázní a tři roky poté umírá v Praze.

### **Sochař Josef Kubiček**

(1890 – 1972 )

Výrazná osobnost českého realistického sochařství, žák Josefa Václava Myslbeka, byl malířem, sochařem i řezbářem. Po studiích v Německu pokračuje ve studiu na pražské Akademii výtvarných umění v ateliéru J. V. Myslbeka. Na počátku třicátých let tvoří sérii lyricko-poetických soch (Dvě ženy – 1930, Rozhraní života – 1930, Dívčí akt – 1931, Hoch s koulí – 1931, Ležící žena – 1933, Žena – 1933) a také (Podzim - 1930) představující působivou oslavu přírody. Obavy vyvolané nástupem fašismu se začaly odrážet v tragické notě jeho posledních předválečných děl (Utonulá – 1933).

Jeho dílo i přes postupné proměny výtvarného nazírání tvoří jednotný celek, jehož charakteristickým znakem je umělcova tvůrčí nezávislost. Syn Josefa Kubička, Jánuš, byl malíř.

### **Eduard Milén**

(1891- 1976)

vlastním jménem Müller či Miller se narodil v severních Čechách, kde v Turnově navštěvoval odbornou školu zlatnickou.

Od roku 1908 studuje na Uměleckoprůmyslové škole v Praze pod vedením Emanuela Dítěte, později ve speciálce Jakuba Schikanedera. Z dob studií se datuje změna příjmení na Milén, což mu umožnilo vystavovat.<sup>354</sup>

Po úspěšném ukončení nastupuje ještě do speciálky pro malbu a grafiku Maxe Švabinského na Akademii výtvarných umění. Švabinského styl ho sice ovlivnil, ale přesto si Milén ponechává svůj osobitý výraz. Po první světové válce vstoupil jako kreslíř do svazku Lidových novin, kde mimo jiné aktivity působil až do roku 1940. Účastnil se veřejného dění, např. zřízení *Klubu výtvarných umělců Aleš* a v roce 1922 spoluzakládal *Sdružení výtvarných umělců v Brně*.

Spolupráce s *Lidovými novinami* Miléna sblížila s brněnskou uměleckou scénou, tedy i s umělci divadelními – Jiřím Mahenem, Rudolfem Těsnohlídkem, Františkem Neumannem a

<sup>354</sup>Žáci škol nesměli vystavovat, a tak Milén změnou příjmení, obešel byrokratický předpis.



Leošem Janáčkem. Začal navrhovat plakáty pro Národní divadlo v Brně a brzo i divadelní výpravy<sup>355</sup>. Jedni z prvních, kteří byli spolu s Milénem přizváni k výtvarné spolupráci s brněnským Národním divadlem, byl i architekt Bohumil Babánek a Bohumil Tureček a společně se stali pilíři při tvorbě moderního divadla.

Spolupráce Miléna s Leošem Janáčkem se datuje od roku 1923, kdy nakreslil obálku pro klavírní výtah mistrovky opery *Příhody lišky Bystroušky*, která doposud nebyla scénicky provedena<sup>356</sup> a později dostal na Janáčkovu přání za úkol vytvořit rovněž výpravu.

Zdařilost jeho výprav lze mimo jiné odvodit od jeho budování architektonického a ukázněného jeviště s „vytříbeným smyslem pro funkci a zákonitosti divadelního prostoru“, který má za úkol připravit místo dramatu a hereckým výkonům. Jeho scéna je oproštěna od „zatěžujícího nefunkčního detailu“.<sup>357</sup>

Od poloviny čtyřicátých let Milén přednáší výtvarnou výchovu na pedagogické fakultě MU, kde je posléze jmenován řádným profesorem umělecké výchovy a tvorby. V letech 1956–1961 zastává funkci profesora filosofické fakulty University J. E. Purkyně v Brně. Byl oceněn několika vyznamenáními a roku 1967 jmenován zasloužilým umělcem. K poslednímu odpočinku je rovněž uložen v čestném kruhu brněnského ústředního hřbitova.

---

<sup>355</sup> Působí zde 1924–1936.

<sup>356</sup> ZHOŘ, Igor. Milén, Eduard. *Eduard Milén, Výstava výtvarné dílo Eduarda Miléna*. Katalog k výstavě. Brno. 1964. Dům umění města Brna, Brno. Nestr.

<sup>357</sup> podle LEDEREROVÁ, Zuzana. 1977. Eduard Milén a divadlo. *Rovnost*, Brno, 30. 3. 1977. , Archiv Národního divadla Brno, citováno z bakalářské diplomové práce Brostíkové Ivety, *Scénograf Eduard Milén v letech dvacátých*. Obhájené na Kabinetu divadelních studií při Seminárii estetiky, FF-MU 2011. Vedoucí práce doc. PhDr. Margita Havlíčková

## Seznam nejčastějších zkratk

|     |                                                         |
|-----|---------------------------------------------------------|
| AMB | Archiv města Brna                                       |
| APP | Archiv národního památkového ústavu, pobočka Brno-město |
| MG  | Moravská Galerie v Brně                                 |
| MMB | Muzeum města Brna                                       |
| MZA | Moravský zemský archiv                                  |
| ÚH  | Ústřední hřbitov                                        |
| ŽH  | Židovský hřbitov                                        |
| ŽOB | Židovská obec Brno                                      |

## Přehled použitých pramenů a literatury

- BELŠÍK, Ondřej. CYDLÍK, Tomáš. KVAPILOVÁ-NOVÁKOVÁ, Michaela. ROHÁČKOVÁ, Dagmar, RUDOLF, Vlastimil. *Slavné stavby Prostějova*. Praha : Foibos, 2010.
- BROSTÍKOVÁ, Iveta. *Scénograf Eduard Milén v letech dvacátých*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011. Vedoucí bakalářské práce: Margita Havlíčková
- BRYCHTOVÁ, Jana. *To byl Ing. Eduard Steckl*. Týden u nás, týdeník okresu Blansko, č. 4., 1998
- BRYCHTOVÁ, Jana. *Eduard Steckel*. Týden u nás, týdeník okresu Blansko, č. 16, 1993
- ČALKOVSKÝ, Jiří. *Historie stavby kostela sv. Jana Nepomuckého v dobových dokumentech*. Obecní úřad Podolí : Zpravodaj 1/2008 s. 21.
- ČERNÝ, F. ŠLAPETA, V. *Kamil Roškot 1886-1945*. Praha, 1978
- Čoupková, Magdalena. *Encyklopedie dějin města Brna – Emil Králík*
- DOSTALÍK, Jan. *Estetika organické architektury, ohlas díla F. L. Wrighta na Moravě : bakalářská práce*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2007. Vedoucí bakalářské práce: Jan Sedlák.
- DULLA, Matúš. MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava : Slovart, 2002. s. 349.

- ENDLER, Jiří. *Příběhy brněnských hřbitovů*. Brno : Ryšavý, 2010
- FIEDLER, Jiří. *Židovské tradice a zvyky*. In: *Židé – Dějiny a kultura*. Praha, 1997.
- FLODROVÁ, Milena. *Brněnské hřbitovy: průvodce po jejich historii, čestných hrobech města Brna*. Brno, 1992
- HAAS Felix. *Architektura 20. století*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 306
- HAIDA, A. K. Dr. *Ignaz Schütz*. In *Šachový almanach*. Brno, 1937
- HAIMANN, Petr : *Viktor Oppenheimer - sochař, medailér, pedagog a sběratel*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 7. listopadu 2001. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2002, s. 66-71.
- HEVESI, L. *Acht Jahre Secession*. Wien, 1906
- HOFMANN, Alfred. *Thieme-Becker Künstlerlexikon XVII*, 1. vyd., 1927
- HONZÍK, Karel. *Tvorba životního slohu*. Praha : Horizont, 1976.
- HRABCOVÁ, Michala. *Pomníková tvorba sochaře Rudolfa Březy : bakalářská práce*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2011.
- CHALÁNKOVÁ, Hana. *Sochař Rudolf Březa (1888 - 1955) : bakalářská práce*. Olomouc : Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2010. Vedoucí práce Alena Kavčáková.
- KANTOR, Richard. *Hřbitovy. Přerov a okolí, průvodce*, Přerov, 1930.
- KAŠPAR, Martin. *Uměleckohistorický průzkum dvou rodinných domů architekta Emila Králíka v Prostějově : bakalářská práce*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Vedoucí bakalářské práce: Aleš Filip.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska*. In: PÁLKA, Petr (ed.). *Židé a Morava VII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, Sborník z konference, 2001.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Náhrobek jako výtvarné dílo*.
- KOHOUT, Michal. TEMPL, Stephan. ZATLOUKAL, Pavel. *Česká republika – architektura XX. století. Díl I. Morava a Slezsko*. Praha : Zlatý řez, 2005.
- KOL. AUT. *Československé dějiny v datech*. Praha : Svoboda, 1987.
- KOL. AUT. *Lexikon české literatury 2 / I (H-J)*, Praha : Academia, 2000.
- KOL. AUT. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha : Československý spisovatel, 1982.
- KOULA, Jan Evangelista. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. Století*. Praha : Česká grafická unie, 1940.
- KREPS, Miloš. *Dějiny blanenských železáren, 1. díl*. Brno, 1978.

- KREPS, Miloš. *Dějiny strojíren ČKD Blansko*. Brno, 1983.
- KREJČÍ, Václav. *Přerovské hřbitovy*. Sborník státního okresního archivu v Přerově, 1998
- KROHA, Jiří. *Sociologické fragmenty bydlení*. Praha : Tvorba VIII, 1933, s. 616-617
- KROUPA, Jiří: *Moderní architektura mezi utopií, ideálem a skutečností*: FSS MU, Brno 2009.
- KUDĚLKOVÁ, Lenka. KUDĚLKA, Zdeněk. CHATRŇÝ, Jindřich. *O nové Brno. Brněnská architektura 1919 – 1939 (kat. výst.)*. Brno : Muzeum města Brna, 2000.
- LEDEREROVÁ, *Eduard Milén a divadlo*. BRNO : Rovnost, 30. 3. 1977.
- LUNDA, Jakub. *Kostel sv. Bartoloměje v Brně – Žebětíně a jeho přestavba ve 20. století : bakalářská práce*, Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011. 42 L, 4 P. Vedoucí bakalářské práce: Aleš Filip.
- MACHARÁČKOVÁ, Marcela. (ed.) PLATZER, Monika, ŠVÁCHA, Rostislav. CHATRŇÝ, Jindřich. KUDĚLKOVÁ, Lenka. SPECHTENHAUSER, Klaus. STRAKOŠ, Martin. ZARECOR, Kimberly Elman. DVOŘÁKOVÁ, Dita. *JIRÍ KROHA (1893–1974) – architekt, malíř, designér, teoretik – v proměnách umění 20. století*. Brno : Muzeum města Brna ve spolupráci s vydavatelstvím ERA, 2007. 485 s.
- NÁPLAVA, Milan. *Kostel sv. Víta: Brno - Královo Pole*
- NEUFERT, Ernst. *Bauentwurfslehre. Handbuch für den Baufachmann, Bauherren, Lehrenden und Lernenden*. Berlin, 1936.
- NOVÁK, Petr: *Zlínská architektura 1900-1950*, vyd.: agentúra ČAS 1993.
- NOVOTNÝ, František. *Latinsko-český slovník*. Praha 1955
- NOVÝ, Otakar: *Česká architektonická avantgarda*. Praha : Prostor, Praha, 1998; s. 258
- ORT, K. E. *Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně*. Brno, 1928
- Ottův slovník naučný*, I.-XXVIII.díl, Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze, 1888-1909.
- PELČÁK, Petr, SAPÁK, Jan, WAHLA, Ivan. *Brněnští židovští architekti 1919–1939*, Obecní dům: Brno, 2000.
- PELČÁK, Petr. ŠKRABAL, Jindřich. WAHLA, Ivan. *Otto Eisler 1893-1968*. Brno : Obecní dům Brno, 1998
- PELČÁK, Petr; ŠLAPETA, Vladimír; WAHLA, Ivan: *Bedřich Rozehnal 1902 - 1984*: Spolek Obecní dům Brno, Brno 2009.
- PELČÁK, Petr , WAHLA, Ivan. *Generace 1901-1910. První absolventi české školy architektury v Brně 1925-1940*, Brno 2000.

- PELČÁK, Petr. WAHLA, Ivan. (a kol. autorů). *Josef Polášek*. Obecní dům Brno, 2004.
- PELČÁK, Petr. WAHLA, Ivan. (eds.). *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba. Brněnští stavitelé 30. let*. Obecní dům: Brno, 2002.
- PILNÁČEK, Josef. *250 let blanenských železáren*. Blansko, 1948
- PRAHL, Roman. *Umění náhrobku v českých zemích 1780 – 1830*. Praha : Academia, 2004.
- Průvodce brněnským hřbitovem*. Brno : Okresní péče o mládež, 1925.
- Průvodce brněnskými hřbitovy*. Brno : Okresní péče o mládež, 1946.
- Průvodce expozicí hřbitovního umění na výstavě soudobé kultury v Brně 1928*, Brno. 15 s.
- RŮŽIČKA, Josef R. *Průvodce ústředním hřbitovem, kolumbáriem, urnovým hájem a hřbitovy obcí Velkého Brna*. Brno.
- ROHÁČEK, Jiří (ed.), EPIGRAPHICA & SEPULCRALIA III., Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR, v.v. i., v letech 2008-2010. Praha, 2011.
- ŘEPA, Milan a kol. *Dějiny Králova Pole.*, Brno - Královo Pole, 2004 s. 192
- SAMEK, Bohumil, *Umělecké památky Moravy a Slezska, Díl 1. A-I*, Academia. 1994.
- SEDLÁK, Jan. *Ve znamení moderny. Architektura 20. století v Brně*, Brno : FOTEP, 2004.
- SEDLÁK, Jan (ed.) ČERNÁ, Iveta. ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar. CHATRŇÝ, Jindřich. KUDĚLKOVÁ, Lenka. VYBÍRAL, Jindřich. *Slavné brněnské vily*. 1. vyd. Praha : Foibos, 2006.
- SEDLÁK Jan, KUDĚLKOVÁ Lenka, CHATRŇÝ Jindřich, ČERNOUŠKOVÁ Dagmar, ČERVENÁ Iveta, VYBÍRAL Jindřich: *Slavné vily Jihomoravského kraje*. Foibos, Muzeum města Brna 2007, s.85 - 86
- SEDLÁŘOVÁ, Jitka, *Náhrobky Adolfa Loosana brněnském ústředním hřbitově*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VII*, Univerzita Palackého v Olomouci 1989, s.275-282.
- SÖRRIES, Reiner (ed.), KNÖLL, Stefanie. *Großes Lexikon zur Bestattungs- und Friedhofskultur*, díl II., Kassel, 2005.
- STRAKOVÁ, Martina. *Uměleckořemeslné dílny architekta Bohumíra Čermáka v Brně*. Brno v minulosti a dnes, XVII, 2003.
- STRAKOVÁ Martina. *Historie závodů vyrábějících nábytek pod značkou "UP"*. Brno v minulosti a dnes, XVI, 2002.
- SZABO, Miloš. *Pražské hřbitovy – Olšanské hřbitovy I. a II.*, 1. vyd. Praha : Libri, 2010.
- SZABO, Miloš. *Pražské hřbitovy II. díl – Olšanské hřbitovy III.* 1. vyd. Praha : Libri, 2011.

- SKALICKÁ, Eva. (ed.), KAŠPAR, Vojtěch. *Pražská pohřebiště a hřbitovy*. Praha : Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2006. 164 s.
- ŠOPÁK, Pavel. Koliba. 1. vyd. Opava : Slezská univerzita, 2004.
- ŠPUNAR, Petr. a kol. *Židovský hřbitov v Brně – Židenicích a osudy lidí s ním spojené*. Brno : Petr Špunar, 2006.
- ŠTRAUS, Jaroslav. BLESIK, Hermann. *Odborná němčina pro kameníky*. Praha : Orbis, 1943.
- ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha : Victoria Publishing, 1995.
- TEIGE, Karel. *Moderní architektura v Československu*. Praha, 1930.
- TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců I. a II.*, Praha, 1947.
- TROLLER, Norber. *Theresienstadt: Hitler's Gift to the Jews*. The University of North Carolina Presss, 1991.
- UNGER, Josef. *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. ed. MALINA, Jaroslav. 1. vydání, Brno : Nauma, 2006. 246 s.
- VYBÍRAL, Jindřich. *Modernität und Behaglichkeit Der Wohnraum Leopold Bauers in den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts*. Umění Art LIX/2011.
- WAGNER, Otto. *Moderní architektura*. Praha, 1910.
- ZATLOUKAL, Pavel. *Brněnská architektura 1815 – 1915*. Brno : Národní památkový ústav, 2006.
- ZHOŘ, Igor. *Eduard Milén, Výstava výtvarné dílo Eduarda Miléna*. Katalog k výstavě. Brno : Dům umění města Brna, 1964.

### **Periodika:**

- BABEL, A., *Der Schachkongress in Gleiwitz, in Schlesisscher Schachverband* jako 5. svazek své edice „Aus der Schlessischen Schachwelt, 1927.
- KROHA, Jiří. Sociologické fragmenty bydlení. Tvorba VIII, 1933, s. 616-617.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. *K problému funkcí v architektuře*. Stavba XIV, 1937–1938, s. 5–12. Stavba, Měsíčník pro stavební umění, Praha: Klub Architektů. 1934, roč. XII.
- ŠLACHTA, Štefan. MAREK, Jozef . *Časopis Projekt*, roč. 31, č. 7-8, 1989, s. 66-68.
- ŠRÁČKOVÁ, Hana. *Vila pro muže ryzího charakteru*. Praha : Xantypa: společenský časopis pro muže i jejich ženy, březen 1998, č. 3.

### **Diplomové práce:**

BROSTÍKOVÁ, Iveta, *Scénograf Eduard Milén v letech dvacátých. Magisterská práce.*

Kabinet divadelních studií při Seminári estetiky, FF-MU 2011. Vedoucí práce doc. PhDr. Margita Havlíčková

DOSTALÍK, Jan. *Estetika organické architektury, ohlas díla F.LWrighta na Moravě.* FF-MU, Seminář estetiky.Brno, 2007. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Sedlák, Csc.

DUDEK, Jiří. *Letní městské lázně v Moravské Ostravě – Hulvákách: bakalářská práce.* Brno : FF-MU, 2007.69 s. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

RICHTEROVÁ, Dita, *Rodinné a nájemné domy Bedřicha Rozehnal v Brně, Bakalářská práce.* FF-MU, Brno, 2009.Vedoucí:PhDr. Aleš Filip, Ph.D.

STRAKOVÁ, Martina. *Dílo architekta Bohumíra Čermáka (1882 – 1961) : magisterská práce.* Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2002.

VALTEROVÁ, Kateřina. *Architekt Bohuslav Fuchs v Bystřici pod Hostýnem : bakalářská práce.* Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009. Vedoucí bakalářské práce Jiří Kroupa.

VANČUROVÁ, Sylvie. *Masarykův státní koedukační ústav učitelský Valašské Meziříčí 1903 – 1948 : bakalářská práce.* Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Vedoucí bakalářské práce: Jiřina Štouračová.

VLHA, Ondřej. *Náhrobek Václava Pešiny z Čechorodu na Malostranském hřbitově v Praze : bakalářská práce.* Brno : Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, 2010 Vedoucí bakalářské práce Pavel Suchánek.

### **Internetové odkazy**

<http://encyklopedie.brna.cz/>

KALEDOVSKÝ, Jan, *Ignác Schütz aneb brněnský Einstein a kosmický Bůh,* [www.chess.cz](http://www.chess.cz)

KROUPA, Jiří. *Kavárna ERA a Josef Kranz. Časopis ERA 21, číslo 3/2003, s. 41 - 42.* Dostupné online na: <http://www.archinet.cz/>

<http://www.zob.cz/>